

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

НАРОДНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Виконала

Корецька Вікторія Вікторівна
студентка II курсу 30-62МД групи,
факультету дошкільної освіти

Науковий керівник:

Доктор педагогічних наук,
професор Артемова Л.В.

Глухів– 2019

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ ІГОР	7
1.1. Аналіз психолого–педагогічних досліджень з розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку.....	7
1.2. Характеристика народних ігор	25
1.3. Народні ігри як засіб формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.....	43
Висновки до першого розділу.....	51
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ ІГОР	55
2.1. Визначення рівня сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників.....	55
2.2. Перевірка ефективності системи роботи з використання народних ігор як засобу формування комунікативної компетентності старших дошкільників.....	71
2.3. Аналіз дослідно-експериментальної роботи.....	75
Висновки до другого розділу.....	79
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ	90

ВСТУП

Проблема формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку є актуальною. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямами основних ідей Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту» і «Про дошкільну освіту», Базового компоненту дошкільної освіти, спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення її змісту, вдосконалення форм, методів навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування, а також сформованості як мовної, так і мовленнєвої компетентностей, результатом яких є комунікативна компетентність.

Розвиток мовлення в дошкільній освіті завжди посідав провідне місце, що відображено в програмах навчання й виховання дітей. Проте сам підхід до його усвідомлення, до організації мовленнєвої роботи в закладах дошкільної освіти змінювався неодноразово відповідно до чинної в різні часи освітньої парадигми.

Сучасна філософія освіти визначила основний гуманістичний дитиноцентричний стратегічний підхід до навчання й виховання дітей, що сприяло переорієнтації завдань та змісту мовленнєвої роботи в закладах дошкільної освіти. Так, першочерговим завданням розвитку мовлення дітей на етапі дошкільного дитинства визначено виховання мовної особистості, тобто такої, яку характеризує достатній рівень мовленнєво–комунікативної компетентності, яка вільно і творчо застосовує мову в різних ситуаціях життєдіяльності [13].

Мова є основним засобом спілкування і порозуміння між людьми. Від знання рідної мови, вміння нею користуватись залежить внутрішня культура особистості, її моральні засади, суспільні та естетичні ідеали. Тому повноцінний розвиток особистості неможливий без знання рідної мови.

На думку Л. Журавльової «дошкільне дитинство виступає одним із найголовніших етапів формування культури мовленнєвої комунікації у житті

людини. Адже ступінь розвитку вміння правильно й послідовно висловлювати свої думки не просто допомагає людям краще розуміти один одного, а й сприяє розвиткові професійних можливостей. Процес формування комунікативної компетентності у дітей нерозривно пов'язаний із загальним розвитком мовлення. Якщо у дитини мовлення недостатньо розвинуте, то вона не в змозі висловлювати свої думки та прохання» [17, с. 71].

Схожої думки дотримується М. Листопад, вважаючи, що «актуальним завданням навчання дошкільників мови є забезпечення зв'язку між розвитком у дітей мовлення та розвитком їхніх комунікативних умінь. Саме комунікативна спрямованість навчання допомагає засвоїти мову у процесі мовленнєвої діяльності старших дошкільників. У роботі з розвитку мовлення дошкільників метою повинно стати не тільки засвоєння дітьми певного обсягу знань, а й формування та розвиток комунікативних умінь та навичок, вміння застосовувати їх на практиці в комунікативно–мовленнєвій діяльності» [27]. Виходячи з цього, сучасні науковці визначають малі фольклорні форми як продуктивні когнітивно–семантичні категорії, без освоєння яких неможливе формування комунікативної компетентності дошкільника.

Багато відомих педагогів дошкільної освіти займалися проблемою мовленнєвого спілкування дошкільняти. Найбільш відомими є А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик, Н. Луцан та ін. Крім того, багато педагогів і психологів (Л. Виготський, О. Запорожець, А. Усова, К. Ушинський, Є. Фльоріна, та ін.), літераторів (В. Анікін, А. Афанасьєв, П. Шейн та ін.) акцентували увагу на значенні усної народної творчості в житті дитини.

Теорія і практика формування комунікативної компетентності розроблялася науковцями Г. Андрєєвою, І. Бехом, Ю. Ємельяновим, Ю. Жуковим, Л. Миловановим, О. Муравйовою, Л. Петровською, С. Титовим [1].

Глибокий теоретичний аналіз поняття «комунікативна компетентність» досліджували вчені А. Арушанова, К. Крутій.

Вплив фольклору на мовну освіту дітей було розкрито в роботах видатних учених (І. Срезневський, Є. Тихеева), педагогів (С. Русова, К. Ушинський), письменників (О. Духнович, Г. Сковорода, І. Франко). Вплив казкового тексту на мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку зазначено в роботах (С. Алієвої, Н. Карпінської, Н. Насрулаєвої); на розвиток зв'язного мовлення дітей (Л. Фесенко) [39, с.428].

Але проблема формування комунікативної компетентності дошкільнят засобом народних ігор залишається недостатньо дослідженою: відсутня чітко вибудована методична система використання народних ігор в освітньому процесі закладу дошкільної освіти, як засобу формування комунікативної компетентності.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність системи роботи з використання народних ігор як засобу формування комунікативної компетентності старших дошкільників в освітньому процесі закладу дошкільної освіти

Завдання дослідження:

- 1) Проаналізувати сутність понять мова, мовлення, народна творчість, «комунікативна компетентність».
- 2) Проаналізувати основні погляди вчених на проблему формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.
- 3) Визначити критерії, показники і схарактеризувати рівні сформованості комунікативної компетентності в дітей старшого дошкільного віку.
- 4) Експериментально перевірити ефективність використання народних ігор у формуванні комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі.

Об'єкт дослідження: процес формування комунікативної компетентності старших дошкільників.

Предмет дослідження: народні ігри як засіб формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку відбуватиметься успішно, якщо в освітній процес систематично і цілеспрямовано включати народні ігри.

Методи дослідження:

У процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань і перевірки висунутого припущення використано комплекс методів:

а) теоретичні: аналіз наукової, психолого–педагогічної і навчально–методичної літератури, що надало змогу зіставити різні погляди на досліджувану проблему, визначити поняттєво–категоріальний апарат дослідження, критерії та показники розвитку мовленнєвої творчості;

б) емпіричні: цілеспрямоване та систематичне спостереження за освітньою діяльністю дошкільників, бесіда, аналіз документації, педагогічний експеримент, які допомогли виявити результативність експериментальної роботи, установити ефективність розробленої програми дослідження;

в) статистичні: здійснення аналізу емпіричних даних.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані студентами під час проходження педагогічної практики в закладах дошкільної освіти та вихователями для роботи в ЗДО.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося на базі дошкільного навчального закладу.....

Вікова група старшого дошкільного віку. Кількість дітей – 26

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків з розділів, загальні висновки, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ ІГОР

1.1. Аналіз психолого–педагогічних досліджень з розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Принциповим в дошкільній педагогіці є той факт, що мовленнєвий розвиток дитини – один з основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Ступінь розвитку мовлення визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних досягнень дитини – потреб і інтересів, знань, умінь та навичок, а також інших психічних якостей, що є основою особистісної культури [23].

Як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти, саме дошкільний вік є сенситивним періодом для оволодіння мовою. Мова розглядається як «канал зв'язку» для одержання інформації з немовних сфер буття, засобом пізнання світу від конкретно–чуттєвого до понятійно–абстрактного» [3].

Проаналізуємо поняття «мова» «мовлення», та «комунікативна компетентність».

Поняття мова визначається як «найважливіший засіб спілкування людей, – це система фонетичних, лексичних, граматичних засобів: мовних знаків, систем категорій, граматичних форм і норм, яка є знаряддям висловлювання думок і почуттів» [45, с. 9]. Мовлення позначається як процес практичного користування мовою із заздалегідь визначеною метою. Мовлення має форми (усне і писемне) і види (діалог і монолог)» [45, с. 9].

За визначенням М. Листопад, «Комунікація – (від лат. communicatio – єдність, передача, повідомлення – це процес обміну інформацією(ідеями, емоціями, поглядами) між двома або більше особами» [27].

У педагогічному словнику С. Гончаренка поняття комунікації сформульоване як «риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість, що формується в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі» [47, с. 25].

«Компетентність – від латинського «competentio», що, у свою чергу, бере початок від слова «compeo» – що дослівно означає: досягаю, відповідаю, підходжу»[5, с. 7].

Компетентність, на думку Г. Селевка, це «інтегральна якість особистості, що проявляється в загальній здатності та готовності до діяльності, яка ґрунтується на певному досвіді та знаннях, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності» [41, с. 139].

За визначенням Алли Богуш, «компетентність – це комплексна характеристика особистості, яка включає результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо вирішувати завдання: складати творчі розповіді, малюнки і конструкції за задумом), ініціативність, самостійність, самооцінювання, самоконтроль.

Компетентність має вікові характеристики, які розглядаються як орієнтовні показники розвитку особистості на кожному віковому етапі»[6, с. 75].

Термін «компетенція» (від лат. competere – бути здібним до чого–небудь) одним із перших застосував у своїх працях про мову німецький вчений В. фон Гумбольдт, проте як лінгвістичний термін був уведений американським мовознавцем Ноамом Хомським [31].

За визначенням професора Надії Алмазової, «компетенції, це знання і вміння в певній сфері людської діяльності», а компетентність визначається – «як якісне використання компетенцій» [5, с. 11]. «Компетенція визначається як внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і відношень), що

потім виявляються у компетентностях людини як актуальні, діяльнісні прояви» [10].

Виходячи з аналізу науково–методичної літератури, можна стверджувати, що єдиного, точного визначення понять «компетенція» та «компетентність» не існує. Поняття «компетенція» є більш вузьким і співвідноситься з конкретними видами діяльності та використовується для визначення сукупності знань, умінь, необхідних для ефективного виконання певних дій. Компетентність, в свою чергу, формується із окремих компетенцій, проте, як вважає І. Гудзик, «не зводиться до них» [44].

Однією з важливих компетенцій, є соціально–комунікативна. Вона передбачає «обізнаність з елементарними соціальними та морально–етичними нормами міжособистісних взаємин; уміння дотримуватись їх під час спілкування. Здатність взаємодіяти з людьми, які її оточують: узгоджувати свої дії, поведінку з іншими. Вміння співпереживати, співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях»[4 с. 5].

У Базовому компоненті дошкільної освіти освітня лінія «Мовлення дитини», передбачено певний рівень мовної та мовленнєвої освіченості дитини, тобто компетенцій, які в мові визначаються за результатами їх застосування» [6, с. 93].

Як зазначає Л. Столяренко, «комунікативна компетенція – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми; це система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії» [44].

Результатом сформованості як мовної, так і мовленнєвої компетенцій є комунікативна компетенція. Як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти, «комунікативна компетенція – комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування у конкретних соціально–побутових ситуаціях, уміння орієнтуватись у ситуації спілкування,

ініціативність у спілкуванні, стриманість у спілкуванні, культура мовленнєвої комунікації» [3, с. 20]

Американський мовознавець Ноам Хомський, розумів комунікативну компетенцію – «як здібність, необхідну для виконання певної мовленнєвої діяльності рідною мовою Компетентний мовець, слухач, доводить Н. Хомський, повинен:

- утворювати і розуміти необмежену кількість речень з різними моделями;

- мати судження про висловлювання, оцінку його, вбачати формальну схожість або різницю щодо значень висловлювань» [31]

Слушно зауважує О. Селіванова, «комунікативна компетенція включає мовну компетенцію, що створює підґрунтя для диференціації знань, які входять до комунікативної компетенції людини» [44].

Комунікативна компетенція дитини старшого дошкільного віку – це сфера вияву комунікативної функції мовлення яка охоплює не тільки здатність до обміну думками але й потребу в контактуванні, обміні емоціями, налагодженні практичної взаємодії. «Комунікативна функція – це функція спілкування, яка здійснює інформаційний зв'язок між членами суспільства, задовольняє потребу однієї людини в іншій, забезпечує нерозривну єдність людини і мови» [6, с. 42] За А. Арушановою, своє повне втілення комунікативна функція знаходить у діалозі [2].

Кінцевою метою роботи з розвитку мовлення в закладі дошкільної освіти є формування культури спілкування, тому завданнями формування комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку є:

- розвиток комунікативних здібностей дітей — емоційне спілкування з дорослими, спілкування з однолітками;

- засвоєння ввічливих форм спілкування, розвиток мовленнєвого етикету;

- формування культури мовлення;

- формування культури спілкування [6, с. 93; 7].

Мовлення дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Тому невід'ємною частиною у формуванні комунікативної компетенції відіграє організація мовленнєвого спілкування.

Сучасне трактування мовленнєвого спілкування здійснюється у контексті теорії комунікативно–мовленнєвої діяльності. «Специфіка цієї діяльності зумовлюється власне комунікативними мотивами, віковими особливостями оволодіння вербальними і невербальними засобами спілкування, своєрідністю буття й внутрішнього світу дошкільника» [29, с. 78].

Проблема комунікативної діяльності індивіда дорослого і дитячого віку є важливою в сучасних психологічних дослідженнях. Її актуальність зумовлена особливим значенням цієї діяльності у формуванні й розвитку психіки, із соціальним походженням людини і винятковим значенням спілкування у системі міжособистісних взаємин та соціалізації індивіда.

Упродовж останнього сторіччя наукові дослідження комунікативної діяльності було зосереджено навколо вивчення різних її аспектів: генези і чинників, що її ускладнюють (Л. Буєва, 1978; Д. Бойков, 2005; І. Горелов, 1974; І. Зимня, 2001; О. Леонтьєв, 1999; Б. Ломов, 1979; В. Куніцина, 1991; Б. Паригін, 1971; В. Синьов, 2013; О. Шахнарович, 1974); з позицій соціального існування індивіда (Г. Андрєєва, 2000; Л. Виготський, 1999; Л. Галігузова, 1992; І. Кон, 1984; О. Леонтьєв, 1975); в аспекті впливу на психічний розвиток індивіда на різних вікових етапах (М. Лісіна, 1985; В. Мухіна, 1980; А. Рузька, 1985; О. Смірнова, 2000; Д. Ельконін, 1960); взаємозв'язку з особистістю тощо (О. Бодальов, 1999; Є. Ільїн, 2009; Я. Коломінський, 1980; Г. Костюк, 1988; С. Максименко, 2006; Л. Фомічова, 1997).

Комунікативну діяльність визначають як найширшу категорію для позначення всіх видів комунікативних, інформаційних та інших контактів людей, включаючи прості форми взаємодії – наприклад, присутність [24].

О. Леонтьєв (1999) трактував означений вид активності, як окремий випадок діяльності, як один з видів діяльності, як «діяльність спілкування», «комунікативну діяльність», підкреслюючи при цьому, що будь-яка діяльність спілкування спрямована на забезпечення єдності мети і засобів іншої продуктивної діяльності суспільного характеру [42].

Комунікативна діяльність – це складний і багатовимірний процес, який реалізується і в ході взаємодії індивідів, і як інформаційний процес, і взаємини людей, їхні співпереживання і взаєморозуміння [10]. За психологічним словником, – це взаємодія суб'єктів, в якій відбувається обмін пізнавальною й емоційною інформацією, досвідом, знаннями і вміннями, а також діяльністю та її результатами. Зазначена діяльність є необхідною умовою розвитку і формування особистості та групи [38]. Такі визначення свідчать про системну природу комунікативної діяльності, її поліфункціональність, високу соціальну значущість [10; 24; 42].

Аналізуючи проблему комунікативної діяльності в наукових джерелах, слід відзначити термінологічну різноманітність у позначенні цього явища: «спілкування», «комунікація», «комунікативна діяльність» тощо. Таке різноманіття свідчить не тільки про використання різної термінології авторами, а й про методологічні й змістові відмінності в тлумаченні цих понять. Подібна тенденція властива і дослідженням комунікативної діяльності в умовах мовленнєвого дизонтогенезу (Т. Волковська, 2012; К. Ковилова, 2011; О. Павлова, 2003; О. Федосєєва, 1998; М. Шеремет, 2010).

Б. Ломов (1979) розглядав діяльність і спілкування як взаємопов'язані процеси, що паралельно існують як дві сторони соціального буття людини, відзначаючи при цьому, що в процесі спілкування здійснюється взаємний обмін діяльностями, уявленнями, ідеями, устремліннями, інтересами тощо, розвивається і виражається система взаємин «суб'єкт – об'єкт» [251].

Вагома частина психологічних досліджень ґрунтується на діяльнісному підході до вивчення комунікативної діяльності (Г. Костюк, 1988; О. Запорожець, 1989; О. Леонтьєв, 1999; М. Лісіна, 1985;

С. Максименко, 1990; В. Синьов, 2011), в основу якого покладена концепція діяльності О. Леонтєва. Зазначений підхід є провідним і в спеціальних психологічних дослідженнях, логопсихологічних зокрема.

Звертає увагу до себе той факт, що прихильники діяльнісного підходу до комунікативної діяльності використовують у власних роботах різні визначення цього поняття: «спілкування», «діяльність спілкування», «комунікативна діяльність».

О. Леонтєв (1975) зазначає, що спілкування необхідно розуміти як певну сторону діяльності, а саму діяльність (предметно–практичну, ігрову) слід розглядати як його умову. Тобто спілкування включено в саму діяльність, є її елементом [43].

Як комунікативну діяльність, самостійну на певному етапі онтогенезу, розуміє спілкування Д. Ельконін (1960) [48]. Емоційне спілкування, на думку автора, є провідною діяльністю у віці немовляти, коли безпосередня особистісна взаємодія з дорослим є надзвичайно важливою для розвитку дитини.

О. Леонтєв (1999) вважає, що «...спілкування не у всіх випадках виступає як самостійна (комунікативна) діяльність ; важливо, що воно може бути такою, хоча може виступати і як компонент, складова частина (і одночасно умова) іншої, не комунікативної діяльності. І, якщо розуміти спілкування як комунікативну діяльність, аксіомою є, по–перше, його інтенціональність (наявність специфічної мети, самостійної або підпорядкованої іншим цілям; наявність специфічного мотиву); по–друге, його результативність – відповідність досягнутого результату меті; по–третє, нормативність, що виражається, насамперед, у факті обов'язкового соціального контролю за перебігом і результатами акту спілкування» [42].

У численних наукових працях наголошується, що комунікативна діяльність є не просто дією, а взаємодією: вона здійснюється між учасниками, кожен з яких є носієм активності і передбачає її у власних партнерах [42; 47].

М. Лісіна (1986) так і визначає зазначену діяльність: як взаємодію двох (або більше) людей для досягнення спільного результату [47].

О. Запорожець (1986) підкреслює, що не кожену взаємодію людей можна вважати комунікативною діяльністю. Під означеною діяльністю слід розуміти «цілеспрямований процес, що вирішує завдання з узгодження дій декількох індивідів» [42].

М. Лісіна (1986) виділяє чотири критерії, за якими в сукупності визначають, чи є взаємодія комунікативною діяльністю:

- вона передбачає увагу та інтерес до іншого, без чого будь-яка взаємодія неможлива;
- емоційне сприйняття впливів комунікативного партнера, емоційне ставлення до нього;
- ініціативні акти, спрямовані на привернення уваги партнера до себе;
- чутливість людини до того ставлення, яке виявляє до нього партнер [24].

Усі зазначені підходи визнають тісний зв'язок діяльності та спілкування й акцентують увагу на активній суб'єктній взаємодії. Водночас, слід відзначити, що спрямовуючи увагу на діяльну сутність спілкування, О. Леонтьєв (1999), М. Лісіна (1985) розглядають терміни «спілкування» і «комунікативна діяльність» як такі, що позначають одне явище – діяльність, як сукупність актів спілкування, тобто комунікативну діяльність. Згадані вчені оперують термінами «діяльність спілкування» та «комунікативна діяльність» як синонімічними.

М. Лісіна запропонувала поєднати схеми предметної діяльності, О. Леонтьєва та структури діяльності спілкування, що надало низку переваг.

По-перше, структура діяльності була повністю готова і операціоналізована, мала конкретні компоненти.

По-друге, підхід до спілкування, як до діяльності, дозволяв співвіднести його з іншими видами діяльності людини та зрозуміти його місце в системі загальної життєдіяльності.

По–третє, розуміння спілкування як діяльності (на відміну від поведінки) надає домінанти його внутрішній мотивації та потребам, що виводить дослідження цієї діяльності за межі реєстрації комунікативних операцій у спостереженні. Зовнішні та внутрішні пласти спілкування становили субпідрядні структурні елементи єдиної психологічної категорії [40].

Ми погоджуємося з діяльнісним тлумаченням спілкування і в нашому дослідженні розглядаємо комунікативну діяльність як діяльність спілкування, яка важлива для соціально–психологічного нормативного становлення індивіда упродовж усього життя, починаючи з першого року. Тобто, у нашому дослідженні терміни «спілкування» і «комунікативна діяльність» вживаються як синонімічні.

Н. Усольцева (1996) відзначає, що беручи участь у суб'єктно–суб'єктній взаємодії, учасники (або один із учасників) визначають спосіб комунікативної діяльності: інформаційний (обмін думками, інтересами, ідеями, почуттями тощо), інтерактивний (взаємодія учасників спілкування), перцептивний (сприйняття і розуміння людини людиною) [38].

Узагальнення описаних досліджень дає підстави констатувати, що перебіг комунікативної діяльності може бути самостійним або в межах інших діяльностей, їй властива структурна організація, а її реалізація у суб'єктсуб'єктній взаємодії передбачає інформаційну, перцептивну та інтерактивну сторони.

Якщо розглянути діяльність спілкування як обмін інформацією та забезпечення інформаційної її сторони, то основним завданням цієї активності є комунікація.

Комунікація – складний процес взаємодії між людьми, що полягає в обміні інформацією, а також у сприйнятті та розумінні партнерами один одного. Комунікативний процес здійснюється як послідовність комунікативних актів, кожен з яких оформлено як висловлювання, і виконує певну функцію.

У наукових джерелах (А. Зверінцев, 2015; А. Панфілова, 2007; Г. Почепцов, 2001; В. Різун, 2008; Ф. Шарков, 2013) цей процес узагальнено й описано так: відправник (джерело, комунікатор), мета якого полягає в тому, щоб здійснити певний вплив на одержувача (комуніканта), передає певне повідомлення. Повідомлення може бути закодовано за допомогою знаків, символів, які містять певний зміст. Одержувачу для розуміння сенсу отриманого повідомлення необхідно його розкодувати (декодувати).

Комунікація передбачає й зворотний зв'язок, завдяки якому відправник переконується, що повідомлення дійшло до адресата й відповідним чином інтерпретоване. Комунікація забезпечується різними засобами, оскільки комунікатор кодує інформацію, а комунікант декодує її з метою переробки [20].

Засоби комунікації – це способи кодування, передавання, переробки і розшифрування інформації, яка може транслюватися за допомогою органів чуття, мови й інших знакових систем, писемності, технічних засобів запису та зберігання інформації. Зазвичай виділяють вербальні (з використанням слів, мови) і невербальні (інші) засоби комунікації [51].

Отже, комунікація, насамперед, – це обмін інформацією між індивідами, що опосередкований певною системою символів. І це лише одне із завдань міжособистісного спілкування, що дає нам підстави твердити про вужче значення поняття «комунікація» у порівнянні з поняттями «спілкування» та «комунікативна діяльність». У вітчизняних наукових джерелах термін «комунікація» частіше вживається щодо ділового спілкування, масової комунікації, інформаційних технологій, реклами тощо. Аналіз зарубіжних літературних джерел засвідчує більше поширення терміну «комунікація» у наукових роботах і переважне обмеження цього поняття інформаційною функцією.

У дослідженнях Shannon&Weaver, 1949; W. Schramm, 1954; D. Berlo, 1960; D. Barnlund, 1970; B. Luskin, 1970; R. Craig, 1999; R. Lanham, 2003; K. Miller, 2005; Littlejohn&Foss, 2008 йдеться про комунікацію як

передавання інформації, тому її теоретичні моделі розкривають зміст явищ, які безпосередньо забезпечують пересилання та прийом даних.

Узагальнення результатів зарубіжних теоретичних пошуків щодо розробки моделі комунікації засвідчує однобічність у вивченні комунікативного процесу науковцями, акцентування їхньої уваги на механізмах передавання / прийому інформації. Поряд з активними пошуками шляхів забезпечення ефективності комунікації, авторами ігнорується аспект психологічного впливу комунікативного процесу на психіку індивіда, становлення емоційних стосунків з оточенням. Такий підхід, на нашу думку, враховує лише технічний бік спілкування, не відповідає вітчизняним тенденціям у вивченні природи комунікативної діяльності та не задовольняє потреби нашого дослідження в оцінці її майбутньому розвитку комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку.

Отже, комунікація як одна зі сторін діяльності спілкування забезпечує, насамперед, передачу інформації, здійснюється у взаємодії, передбачає як звернення, так і зворотну реакцію. На відміну від комунікативної діяльності – спілкування, у комунікації центральною є інформація, а не людські взаємини, їх цінності та суб'єктивні психологічні якості. Вона не має на меті встановлення тривалих психологічних взаємин і формування спільних завдань. Зазначені якості є вирішальними у відмежуванні комунікації від діяльності спілкування.

Тому у цьому дослідженні термін «комунікація» вживатиметься тільки для позначення понять, пов'язаних із передаванням / отриманням інформації, інформаційною стороною комунікативної діяльності тощо.

Важливим аспектом у психологічному вивченні комунікативної діяльності є виділення та диференціація її різновидів, визначення їх значущості у різних сферах і на різних етапах вікового розвитку.

У психологічній літературі комунікативну діяльність розрізняють за різними параметрами: за тривалістю – короткочасна і тривала; за закінченістю закінчена та незакінчена; залежно від засобів, йдеться про

вербальне і невербальне спілкування; за опосередкованістю виділяють безпосередній і опосередкований його види. Безпосередня діяльність спілкування передбачає особисті контакти та пряме сприйняття партнерами одним одного у взаємодії.

Опосередкована – здійснюється через посередників, наприклад при проведенні перемовин між сторонами, що ворогують. Залежно від кількості учасників, виділяють такі види комунікативної діяльності: міжособистісну – взаємодію між двома–трьома суб'єктами, особистісно–групову – діяльність між суб'єктом і групою, міжгрупову – комунікативну діяльність між групами [12].

На нашу думку, теоретичний аналіз психологічного змісту комунікативної діяльності слід здійснювати з урахуванням поглядів Олексія Олексійовича Леонтєва, який одним із перших виділив її поміж інших видів діяльності та зазначив про можливість її самостійної та включеної до інших видів активності реалізацію. Про це він зазначав на сторінках наукової роботи «Психологія спілкування» (1999): «спілкування є для нас одним із видів діяльності. Це не означає, що спілкування в усіх випадках виступає самостійною діяльністю; ажливо, що воно може бути таким, хоча може виступати як компонент, складова іншої, не комунікативної діяльності» [42]. Його концепція комунікативної діяльності, розроблена на ґрунті діяльнісного підходу Л. Виготського, О. М. Леонтєва, започаткувала розвиток наукового напрямку – психології спілкування – і вважається базовою до сьогодні.

Слід зазначити, що характеризуючи комунікативну діяльність і визнаючи її існування, вчений у власних роботах використовував для її позначення переважно термін «діяльність спілкування».

Отже, О. Леонтєв виділив три види комунікативної діяльності за параметрами її орієнтування: предметно орієнтована, соціально–орієнтована та особистісноорієнтована. Такий поділ досліджуваної діяльності враховує характер перебігу комунікативного процесу та його засобів зокрема.

Предметно–орієнтована діяльність спілкування здійснюється в ході спільної не комунікативної діяльності, обслуговуючи її. Це генетично вихідний вид спілкування (як у філо–, так і в онтогенезі). Воно спрямоване на регулювання спільної діяльності людей. Предметом такої діяльності є взаємодія, а суб'єктом – сам колектив або група.

Соціально–орієнтована – як предмет має не конкретну людину чи аудиторію, а соціальну взаємодію (соціальні, суспільні стосунки) в межах певного соціуму. Така діяльність спрямована на зміну психологічних характеристик групи людей або в бік їхньої уніфікації, або – неузгодженості. Це взаємодія між представниками соціальних груп, виступ перед аудиторією.

«Мотивом будь–якого соціального спілкування є та чи інша зміна в характері соціальних відносин всередині даного суспільства, його соціальної та соціально–психологічної структури, в суспільній свідомості або в безпосередніх проявах соціальної активності членів суспільства. За змістом, таке спілкування є процесом внутрішньої організації самого суспільства (соціальної групи, колективу), його саморегуляції: одна частина – впливає на іншу з метою оптимізації діяльності суспільства в цілому, збільшення його соціальнопсихологічної згуртованості, внутрішньої стабілізації, підвищення рівня свідомості, рівня інформованості тощо» [42, с. 251–252].

Особистісно–орієнтована діяльність спілкування (міжособистісна) може існувати у двох варіантах.

«Це, по–перше, диктальне спілкування, тобто діяльність спілкування, пов'язана з певною предметною взаємодією (узгодження позицій із метою подальшої спільної діяльності, обмін зі співрозмовником інформацією, значущою для діяльності тощо). Воно тотожне предметноорієнтованому (груповому) виду і за суб'єктами взаємодії (група, у цьому випадку – діада), і за суб'єктами спілкування (та ж діада), і за предметом (взаємодія). По–друге, модальне спілкування – яке в побуті називають «з'ясуванням стосунків» [42,с. 25].

О. Леонтьєв особливо підкреслює: якщо в інших видах комунікативної діяльності взаємодія (соціальне) «обслуговувала» різні форми соціальної діяльності людей, то для модального спілкування ситуація принципово інша.

«Діяльності, для якої необхідна взаємодія, не властивий прямий соціальний характер, відтак – і сама взаємодія реалізує, передусім, не суспільні стосунки, а особистісні, психологічні взаємини людей, зумовлені ними» [42, с. 252–253].

Предметом модального спілкування є не взаємодія, а оптимізація психологічних взаємин внаслідок зближення позицій його учасників.

«Чисте спілкування» не включене (принаймні, зовні) до іншої спільної діяльності, а є складнішим варіантом. У «чистому спілкуванні» вчений вбачає дві різні ситуації: ораторські виступи, масову комунікацію – тобто соціально–орієнтоване спілкування та особистісноорієнтоване спілкування [22].

Окрім зазначених видів, О. Леонтьєв (1975) окремо виділяє педагогічне спілкування. Автор пропонує таке визначення: «Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача з учнями на уроці або поза ним (у процесах навчання і виховання), що має певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне і оптимальне) на створення сприятливого психологічного клімату, а також – на іншу психологічну оптимізацію навчальної діяльності та взаємин між педагогом й учнями, та всередині учнівського колективу» [23].

Отже, представлені на сьогодні у психології класифікації комунікативної діяльності, пов'язані, насамперед, з активністю, яку вони забезпечують, та особистісно значущими мотивами особистості, які до цього виду діяльності спонукають.

За результатами аналізу психолого–педагогічної літератури з'ясовано, що однією з провідних проблем психології спілкування є характеристика структури комунікативної діяльності, виділення основних компонентів,

властивих цій діяльності в будь-якому віці. Вчені зазначають, що, як і будь-яка інша діяльність людини, спілкування характеризується низкою параметрів, і, насамперед, структурною організацією.

Зважаючи на концепцію, розроблену представниками діяльнісного підходу: О. Леонтьєвим (1975), О. Запорожцем (1986), Д. Ельконіним (1989), М. Лісіною (1986), О. Смірною (1990) та іншими видатними вченими, у структурі комунікативної діяльності виділяють такі основні компоненти: предмет спілкування, комунікативну потребу і мотиви, одиниці спілкування, його засоби і результат.

Процеси спілкування (міжособистісної взаємодії) і процеси комунікації – сприйняття і передавання вербальної інформації (як безпосередньо, так і через засоби інформації) виступають ланками єдиної комунікативної діяльності. Формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку включає завдання розвитку здатності сприймати, розуміти смисл зв'язного мовлення дорослих, умінь мовленнєвого спілкування з тими, хто оточує, умінь приймати і передавати вербальну інформацію. Сучасне трактування мовленнєвого спілкування, його основних характеристик здійснюється у контексті теорії мовленнєвої діяльності, згідно з якою розуміння діяльнісної природи мовленнєвих виявів полягає в тому, що мовлення не заповнює собою усього «діяльнісного» акту. Тому йдеться про акти мовленнєвих дій, які входять в будь-яку діяльність людини: пізнавальну (мисленнєву, мнемічну) чи комунікативну. Мовленнєве спілкування як діяльність відбувається тоді, коли мовленнєві дії мають самостійну мотивацію і мету, що не збігаються з домінуючою мотивацією не мовленнєвої діяльності. Мовлення у спілкуванні включене до комунікативного контуру і слугує передачі смислу, але ці два види діяльності не тотожні. Комунікативна діяльність забезпечує орієнтування в умовах спілкування, організації його процесів, мовленнєва — змістовий бік процесів спілкування, Діяльність спілкування включає потребу у спілкуванні, яка в процесі орієнтування в проблемній ситуації перетворюється на мотив

діяль-ності. Специфіка мовленнєвого спілкування виявляється в характері дій, завдяки яким воно здійснюється, а саме: мовленнєвих операцій, мовлен-нєвих і комунікативно–мовленнєвих умінь. Володіння цими уміннями дає можливість правильно обирати стиль мовлення, підпорядковувати форму мовленнєвого висловлювання завданням спілкування, використовувати найефективніші (для цієї мети і за цих умов) мовні і немовні засоби.

Комунікативно–мовленнєві вміння – це вміння керувати мовленнєвою діяльністю у процесі розв’язання різноманітних комунікативних завдань. Комунікативно–мовленнєве вміння має творчий характер, адже умови спілкування ніколи не повторюються повністю, кожного разу по-трібно заново добирати необхідні мовні засоби і мовленнєві навички.

Комунікативно–мовленнєва діяльність включає процеси цілеспрямованого й різнобічного використання дітьми мовлення в міжособистісних контактах із дорослими й однолітками (діалогічне мовленнєве спілкування), продукування власних мовних текстів (монологічне мовлення), процеси сприймання – розуміння – передавання змісту мовних текстів (зв’язного мовлення тих, хто оточує, художніх творів, пізнавальних розповідей під час безпосереднього контакту й опосередкованого – через засоби інформації), які відбуваються в контексті особливостей становлення комунікативної діяльності дітей.

Комунікативно–мовленнєві дії дітей обумовлені конкретною ситуацією спілкування, що сприяє виникненню ситуативної мотивації: потреби у здійсненні конкретного мовленнєвого вчинку і внутрішньої комунікативної мотивації (основою якої є сформованість потреби у мовленнєвому спілкуванні). Завдяки цим діям дитина задовольняє ,власні комунікативні й комунікативно–пізнавальні потреби (І. Зимня). Особливість комунікативно–мовленнєвої діяльності полягає в тому, що власна діяльність дитини, яка породжується життєвими потребами й запитам дитинства, тому

її розвиток не повинен бути відірваним від життя дитини, а навпаки, вбирати в себе всі реалії спілкування з дорослими й однолітками.

Структура культури мовленнєвого спілкування дошкільників містить такі складові:

- правильність мовлення, комунікативна доцільність та якість мовлення (точність, виразність, мелодійність, ясність),
- якість мовленнєвого етикету (лексичного набору формул мовленнєвого етикету;
- розгортання формул мовленнєвого етикету шляхом звертань та мотивування;
- відповідність жестів, міміки, інтонацій правилам та нормам мовленнєвого етикету);
- невербальні засоби спілкування, емоційно–вольові вияви.

За твердженням І. Луценко, «змістовий бік її розвитку пов'язаний з формуванням когнітивно–комунікативної, орієнтувально–планувальної, організаційно–комунікативної, мовленнєвої, комунікативно–діяльнісної компетенцій» [6, с. 95].

Сформованість цих компетенцій допоможе дитині навчитись орієнтуватися у таких важливих складових комунікативної взаємодії:

- у ситуації спілкування – визначати для себе комунікативно–мовленнєве завдання, яке має розв'язати;
- в умовах комунікативно–мовленнєвого завдання, поставленого перед нею дорослими, – здійснювати у відповідь мовленнєву дію;
- у співрозмовникові – довіряти дорослому й вступати з ним у контакт, або не довіряти і відмовитись від спілкування;
- у використовуваних співрозмовником невербальних засобах – розрізняти за ними його емоційний, фізичний стани;
- у просторових і часових умовах спілкування – враховувати, де й коли відбувається взаємодія;

– у соціальних взаєминах – розуміти та реалізувати соціально очікувані ролі» [29, с. 7.]

Тому організація комунікативної діяльності має велике значення, адже «у такій організованій дорослим спільній діяльності дитина навчається сприймати і розуміти його мовлення, творчо «обробляти» й творити власні мовленнєві засоби та форми мовлення. Крім того, у спілкуванні з дорослим дитина опановує культуру мовлення й спілкування: навчається не перебивати співрозмовника, враховувати його вік, досвід, користуватися прийомами впливу на партнера у діалозі, вживаючи слова ввічливості, зосереджуватися на темі розмови, стежити за смисловою та синтаксичною організацією свого мовлення, говорити правильно» [29, с. 7.].

Узагальнюючи наукові дані з проблеми спілкування, а також з розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку зокрема, ми дійшли таких висновків. Спілкування є діяльністю, тому, на нашу думку, вчені використовують цей термін (поняття «спілкування») як синонім поняттю «комунікативна діяльність» для позначення явищ взаємодії індивідів з метою обміну інформацією і встановлення стосунків для досягнення спільної мети.

Комунікація – це одна зі сторін спілкування, яка забезпечує інформативну функцію комунікативної діяльності. Комунікативна діяльність характеризується структурною організацією, кожен елемент якої має значення для забезпечення її ефективності та результативності.

Вихідними для комунікативної діяльності є комунікативна потреба і мотив, а результатом є певний продукт. У процесі спілкування здійснюються одночасно: і взаємне інформування партнерів, і сприймання один одного, і взаємодія, тобто інтеракція.

Процес реалізації комунікативної діяльності передбачає сформованість комунікативних умінь і засобів. Досягнення мети можливе з використанням різних засобів: вербальних і невербальних.

Водночас, впливовими для діяльності спілкування є комунікативні мотиви і потреби, які значною мірою залежать від суб'єктивних індивідуальних факторів, а також – зумовлені умовами тієї діяльності, на результат якої спрямована комунікативна взаємодія. Саме еволюція комунікативних мотивів забезпечує появу нових форм спілкування, їх зміну упродовж дитячого віку.

Враховуючи зазначене, ми вважаємо, що психологічний аналіз та характеристика комунікативної діяльності індивіда будь-якого віку неможливі без урахування її структурної організації; змісту і повноти реалізації комунікативних умінь; ступеня володіння вербальними і невербальними засобами спілкування; змісту та стійкості комунікативної мотивації.

Ми солідаризуємось з визначенням А. Богуш, що «комунікативна компетенція дитини старшого дошкільного віку – це комплексна характеристика, яку визначають за рівнем розвитку комунікативної діяльності у сфері спілкування з дорослими й однолітками, орієнтацією на дорослого, чутливістю до його оцінок, сприйняттям в особливій ролі вчителя, набутим дитиною досвідом мовленнєвого спілкування і комунікації, сформованістю чинників мовленнєвої і комунікативної компетенцій, розвитком ініціативності, доброзичливості та товариськості» [6, с. 96].

1.2. Характеристика народних ігор

Кожна соціальна група, народ, нація, має свій духовний ігровий світ, який акумулює багатовікову історію. Народні ігри своїм корінням сягають у часи прадавньої міфології. У ті часи вони були не пізнавальнотеоретичні, а соціально–практичні, спрямовані на забезпечення єдності колективу. Будь-яка міфологія підкоряла й формувала сили природи за допомогою уявлення [1, с. 3–59]. Формою такого освоєння дійсності можна назвати ритуально–обрядові ігрові дійства. Гру досліджують учені багатьох наук. Але саме

народну гру, її витоки, світобачення в ній та перебудову взагалі не розглядають, в основному розглядають як чинник оздоровчого й розумового розвитку, як необхідність поповнення рухового досвіду підростаючого покоління. Про окремі аспекти народної гри йдеться в працях О Воропая (1993), А. Цьося (1994), Г. Воробей (1997), В. Давидюка (1997), В. Левківа (1998), О. Івановської (2002), В. Скуратівського (1987, 1992, 1993, 1994, 2003), Т. Вакуленко (2003), С. Павлюка, М. Жулинського, Г. Сторчевої, О. Кулика (2006), Л. Волошко (2007), О. Черьомухіної (2008). Вони описують ритуально–ігрові дієства, за допомогою яких здійснюється процес прилучення людини до культурної спадщини українського народу, спрямовані на утвердження людських бажань й організацію колективних дій, на навіювання як почуття єдності між членами колективу, так і почуття гармонії зі світом у цілому [10, с. 44].

Перші записувачі та збирачі українських народних ігор з'явилися в ХІХ ст. Це етнографічні праці Н. Маркевича, П. Чубинського, О. Богдановича. У наш час у Києві було започатковано Клуб друзів гри, учасники якого впродовж 10 років (1973 – 1983) вирушали в етнографічні експедиції для збирання й записування українських народних ігор. Вони зібрали й опублікували понад 400 українських народних ігор.

Народні ігри як засіб виховання дітей високо оцінювали К. Ушинський, Є. Водовозова, Є. Тихеева, С. Русова, О. Усова, В. Сухомлинський та ін.

К. Ушинський підкреслював яскраво виражену педагогічну спрямованість народних ігор. На його думку, кожна народна гра містить у собі доступні форми навчання, вона спонукає дітей до ігрових дій, спілкування з дорослими.

О. Усова писала: «У народних іграх немає навіть тіні педагогічної настирливості, й разом з тим усі вони цілком педагогічні».

Високу оцінку іграм дав В. О. Сухомлинський: «Гра – це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається живлючий потік

уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості».

Ігри та забави становлять чималий розділ народної дидактики й охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, математичний, природничий, пізнавальний, розважальний, оздоровчий тощо. Народні ігри супроводжують свята та національні обряди, у їх змісті відбиті сезонні явища, звичаї, пов'язані з хліборобською та землеробською працею.

Народні ігри – це історія народу, оскільки вони відображають соціальне життя кожної епохи. У вступі до збірки ігор «Літала сорока по зеленім гаю» український письменник Василь Довжик називає ігри народним мистецтвом: «Та й хитра ж штука, оця народна гра! Ви думали – такі собі пустощі, коли робити нема чого, то в креймахи грають, аби збавити час, а вона, ота забавка, – мистецтво. А вона має свій погляд на людину, батьківщину, добро, уявлення про тебе і світ. Бо мистецтво – це метод пізнання себе і світу, А гра записала в собі і закодувала в генах дії не лише народні знання, а нас із вами, наш національний характер».

З допомогою народних ігор діти опановують перші елементи грамотності, вивчаючи напам'ять вірші, скоромовки, лічилки. Окремі ігри розвивають і математичні здібності (класики, деркач, цурка, клітка та ін.).

В. Скуратівський зазначає, що переважна більшість «абеткових істин дитинства» народжувалась у середовищі простого народу й виконувала певні функції людського співжиття. Ігри відкривали дітям живу історію свого народу, вчили любити народних героїв і ненавидіти кривдників.

Вуличні ігри були і своєрідним «дитячим садком». Батьки багатодітних родин постійно були в полі, і діти об'єднувались для ігор у самостійні осередки. «Для багатьох дітлахів, – пише В. Скуратівський, – такі забави були не тільки формою дозвілля, але й своєрідною школою, де засвоювалися перші абетки науки. Адже далеко не всім щастило відвідувати парафіяльні чотирикласки».

Народні ігри можна класифікувати за такими групами: дидактичні, рухливі з обмеженим мовленнєвим текстом, рухливі хороводні ігри, гри мовленнєвої спрямованості, обрядові та звичаєві ігри; ігри історичної спрямованості; гри з відображенням трудових процесів та побуту народу.

Дидактичні ігри – це ігри розумової спрямованості, які потребують використання раніше набутих знань, кмітливості, активної мислительної діяльності. Народні дидактичні ігри вчать дитину ненав'язливе, легко, захоплюють змістом гак, що вона навіть не помічає того навчання. У скарбниці народної дидактики є дидактичні ігри для будь-якого віку. Наприклад, для найменших: «Кую–кую чобіток», «Гу–ту–ту, варю кашу круту», «Сорока – ворона»; для старших: «Чорне та біле», «Фарби», «Краска», «Дід Макар», «Фанти», «Бірка», «Кури» та ін.

У кожного народу було своє бачення явищ природи й людини в ній. Наші предки жили в тісних зв'язках із природою і їх господарські заняття та світогляд єдналися з явищами природи. Вони щиро вірили, що є такі боги, які правлять світом, і особливо шанували тих, від кого сподівались добра та щастя. Прихід весни зустрічали веснянками (гаївками), в яких тісно поєднувались хорові пісні з іграми й танцями. Поворот Сонця з літа на осінь знаменувало свято Івана Купала – день «великого очищення вогнем». Ігри присвячувались Матері–Землі, богу, який посилає грім і блискавку, – Перуну, богу сонця – Ярилі. Уславлення божеств піснями, танцями та іграми мало під собою практичну основу – задобрити оточуючу природу й таким чином забезпечити собі достаток і благополуччя.

Із часом обрядові дійства наших предків утратили своє ритуальне значення й від них лишилися тільки молодіжні та дитячі забави. Будь-які зібрання дорослих і дітей супроводжувались ігровою діяльністю, найбільш поширеними різновидами якої були біг, скачки, стріль ба з лука, кулачні бої, метання спису, а жінки та діти водили хороводи. Участь у грі дозволяла людині відійти від проблем повсякдення, запобігала виникненню сумніву й недовіри до своїх сил.

Час вносить зміни у зміст ігор, створює багато різних варіантів, тільки їх рухлива основа залишається незмінною. Гра включає всі види природних рухів: ходьбу, біг, стрибки, метання, лазіння, вправи з предметами, а тому є незамінним засобом фізичного виховання дітей. Світ ігор дуже різноманітний: рухливі, сюжетні, народні, рольові, спортивні, імітаційні, групові, ігри–естафети, ігри–забави, ігри–змагання тощо.

Народна педагогіка вимагає, щоби батьки, учителі, вихователі піклувались про фізичний розвиток дітей, всіляко заохочували їх до рухів. «Як дитина бігає і грається, так їй здоров'я усміхається», – стверджує прислів'я. Чим більше дитина рухається, тим краще росте й розвивається. Народні рухливі ігри за змістом і формою прості та доступні дітям різного віку. Вони є універсальним засобом у фізичному вихованні молоді.

Підкреслюючи універсальність цього засобу виховання, А. Макаренко писав: «Гра має важливе значення, яке в дорослого має діяльність, робота, служба: яка дитина у грі, такою з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча насамперед відбувається у грі».

Народні ігри мають оздоровче, освітнє, виховне значення. Оздоровче: сприяють гармонійному росту організму дитини; формують правильну поставу; загартовують організм; підвищують працездатність; зміцнюють здоров'я. Дійсний оздоровчий ефект має проведення народних ігор на свіжому повітрі незалежно від пори року. Це зміцнює мускулатуру, покращує діяльність дихальної, серцево–судинної системи, збільшує рухливість суглобів, міцність зв'язок, стимулює обмінні процеси, позитивно впливає на нервову систему, підвищує опірність організму до простудних захворювань.

Освітнє: формують рухові вміння та навички з бігу, стрибків, метання тощо; розвивають фізичні якості – швидкість, силу, спритність, гнучкість, витривалість; дають основи знань з фізичної культури і спорту, валеології, народознавства, історії рідного краю тощо.

Виховне: виховують моральні та вольові якості дітей; любов до рідного краю, звичаїв і традицій українського народу; любов до щоденних і систематичних занять фізичними вправами.

Останнім часом активно відроджуються культурні цінності нашого народу, які донедавна були забуті та викоріненні зі свідомості українців. Одним із таких культурних надбань є народна гра, яка відображає характер, темперамент, почуття, побут, звичаї українців. Народні рухливі ігри – неоціненний виховний скарб, який залишили нам наші прадіди. У результаті життя й побуту мільйонів людей протягом віків в Україні сформувалися самобутні народні ігри, які шліфувались і перевірялись досвідом людей багатьох поколінь. У них як у дзеркалі відображаються звичаї нашого народу, їх побут й уявлення про світ. Кожна гра, кожна забава має свої специфічні функції та розвиває фізичні й моральні якості.

Народну гру високо цінували видатні педагоги минулого (К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.). Наукові дослідження в галузі педагогіки виявили, що найсильніше бажання в дитини – це бажання рухатись. У гру дитина вкладає всю свою енергію, бо це зміст її життя. У жодній порі свого життя людина не виявляє стільки рухливості, як під час забав у дитячому віці.

Важко переоцінити значення ігор і забав у справі формування фізично здорового, етично стійкого й інтелектуально розвиненого майбутнього члена суспільства. Завдяки народним іграм можна виховати в дитині всі ті властивості, котрі ми шануємо в людей і котрі нам би хотілось прищепити дітям різними оповіданнями, бесідами та навчанням. Народна фізична культура включає ті види рухової активності та методи їх використання, які історично склались як наслідок непрофесійної діяльності з метою фізичного, психічного та фізіологічного впливу на розвиток людини, адекватного пристосування до умов навколишнього середовища, підготовки до трудової діяльності та військової справи. У цьому плані слід указати на педагогічну значущість народних ігор, основні компоненти яких (зміст, форма, методичні

особливості) роблять їх одним з ефективних засобів, що можуть застосовуватись у всіх ланках системи фізичного виховання.

Серед народних ігор можна також виділити ігри–забави та ігри–атракціони. Вони мають естафетний характер з елементами змагань: стрибки на одній нозі, закидання м'ячів у рухому ціль, перетягування каната, ходьба на низьких ходулях, підстрибування та ловіння ласощів (бублика, цукерки) зубами – «Бій півнів», «Перетягування бука», «Пес», ігри комічного характеру «Ледачий Гриць», сюди ж можна віднести гойдання на гойдалках, катання на саморобних каруселях, лазіння по гладенькому стовбуру, ліплення снігової баби тощо.

Народні ігри також поділяються на сюжетні та безсюжетні, великої, середньої та малої рухливості (за ступенем фізичного навантаження). Ігри з ходьбою, бігом, лазінням (за ознакою руху, що переважає). Так, наприклад, А. Цьось поділяє народні ігри на рухливі ігри та забави зі співом, приказками, примовками, ігри з предметами, рухливі ігри та забави зі співом, приказками, примовками, ігри з предметами, рухливі ігри та забави на розвиток фізичних якостей (сили, спритності, швидкості тощо).

Обдумуючи, які ігри запропонувати дітям, слід урахувувати природні умови. Скажімо, гуляючи в лузі, доречно пограти в «Гусей», «Віночок», «Подоланочку»; біля водойми – у «Міст», «Качок і рибалок», «У річку гоп»; у лісі – у «Грибок» «Горішок» тощо.

Усі народні ігри на сучасному етапі проводяться відповідно до вікових можливостей дітей. Так, наприклад, із дітьми раннього віку (перший, другий рік життя) використовують переважно індивідуальні ігри–забавлянки (або з двома–трьома дітьми): «Кую, кую чобіток», «Мишечка–скреботушечка», «Дибки–дибки», «Печу, печу хлібчик», «Тосі, тосі», «Сорока–ворона», «Зайчику, зайчику, де ти бував?», «Котику сіренький», «Ой чук, чук».

Із досвіду можна сказати, що з дітьми третього–четвертого року життя народні ігри бажано проводити на прогулянці. Текст слів у іграх простий, це

переважно заклички: «Дощику, дощику», «Вода холодна», «Зозулю–кавулю», «Вийди, вийди, сонечко», «Гайку, гайку», «Ой ходила Марусенька»; рухливі хороводні ігри: «Курочка–чубарочка», «Кізонька», «Де ж наші ручки?», «Подоляночка»; ігри парами: «Моталки», «Дрібу–дрібу–дрібушечки».

Дітям п'ятого року життя доступні і складніші ігри: «М'яч сусідові», «Не лови гав», «Хто швидше», «У навбитки», «У кидка» (розвиток окоміру, спритності, сили, координації рухів). Окрім цих ігор пропонуються хороводи, але вже з різними атрибутами – віночком, хусточкою, стрічкою.

Перш ніж запропонувати дітям певну народну гру, треба ознайомити їх з її походженням, атрибутами та дійовими особами, розповісти, як у цю гру грали в давнину. Наприклад, як можна ознайомити дітей з давньою традицією святкування Івана Купала (гра «Горю дуб»). Напередодні свята купальське дерево прикрашали вінками, квітами, стрічками.

Увечері біля обрядового дерева розкладали вогнище з дубових гілок, і хлопців парах із дівчатами перестрибували через нього. Уважалося, що в такий спосіб відбувається очищення вогнем. Із давніх–давен люди вірили, що вогонь очищує душу від усього злого й наділяє силою та здоров'ям. Саме тому цей обряд проводили перед жнивами.

Діти зазвичай з цікавістю слухають про те, що стрибала через вогонь тільки доросла молодь, а дітлахи стрибали через кропиву, адже так безпечніше. А якщо кропива все–таки когось і жалила, то це було на користь. Варто ознайомити дітей із символікою вінкоплетіння – пояснити значення квітів і кольорів стрічок.

Перед грою «Кривий танець» можна знайомити дітей з історією гри. Ось одна із версій. Гра виникла дуже давно, у ті часи, коли на нашу країну нападали татари. Батьки тоді вчили дітей остерігатись ворога й у разі небезпеки заплутувати свої сліди, щоб чужинці по них не потрапили в село. У танку імітується саме такий рух – по кривій. Діти водили «кривий» хоровод по обіді біля церкви на свято Благовіщення. Люди з особливою шаную ставились до цього свята, коли «Бог благословляє всі рослини».

Тому працювати в цей день вважалося завеликий гріх. Існувало повір'я, що на Благовіщення навіть птах не в'є собі гнізда. А на свято вранці діти виходили в поле до бузька (лелеки), показували йому освячений хліб і промовляли: «Бусень, бусень, на тобі хлібця, а ти нам – жита копу».

Таку інформацію треба добирати до кожної гри, а також підшуковувати уривки оповідань, народних казок, влучні загадки та прислів'я (наприклад, ось таку загадку доречно запропонувати перед грою «Коза»: «Не дід, а з бородою, не бик, а з рогами, не корова, а доїться»). Перед проведенням гри часто співаємо народні пісеньки, наприклад, перед грою «Сірий кіт» – колискову про котика, а перед грою «Зайчик сіренький» – пісеньку про зайчика.

Дітям дуже подобається, коли їм розповідають про виготовлення атрибутів до народних ігор в давнину. Наприклад, м'яч колись робили з бичачої вовни, яку скачували між долонями, а щоб м'яч був пружнішим, його змочували водою. Такий м'яч називався повстяним, і грались ним переважно старші діти або дорослі, бо він був надто важкий. А спеціально для малят вовну скачували в кульку й обшивали зверху шкірою. Такий м'яч був легкий і називався ремінним. Замість вовни використовували також пір'я, пух, волоски очерету.

У давнину діти використовували для рухливих ігор майже все, що потрапляло під руку. Із малими формами фольклору можна знайомити дітей як перед початком ігор, так і розучуючи їх безпосередньо під час гри, оскільки вони досить ритмічні й легко запам'ятовуються. Прислів'я та приказки використовуються і для підбиття підсумку гри: «Дружній череді і вовк не страшний», «Зробили спішно, коли б воно не вийшло смішно», «Берись дружно – не буде сутужно» тощо. Такий лаконічний виховний підсумок, на мою думку, справляє на дітей набагато сильніше враження, ніж надокучливе моралізування.

Майстерність дорослих і чітко продумана методика проведення народних рухливих ігор і розваг забезпечать не тільки виховний, а й

пізнавальний та оздоровчий ефект, сприятимуть залученню дошкільнят до витоків національної культури та духовності, зроблять їхнє дозвілля веселим та яскравим.

Як фольклорний жанр народні ігри мають специфічні особливості. Це ігри гуртові, вони об'єднують від 10–ти до 20–ти і більше дітей, їх структурна особливість дозволяє об'єднати всіх бажаючих грати.

Народні ігри можуть проводитись у будь–якій обстановці: у помешканні й на галявині, на подвір'ї і біля ставу, на луках і на річці

Народні ігри багатоваріантні. Одна й та сама гра у різних регіонах України має не однакові приспиви, повтори. Це легко простежити на таких іграх, як: «А ми просо сіяли», «Мак», «Калина».

Так, в одному варіанті гри «А ми просо сіяли...» є приспів «Ой дід–лада»:

А ми просо сіяли, сіяли,

Ой дід–лада, сіяли, сіяли...,

а в другому варіанті – «Зеленая рута, жовтий цвіт»:

А ми просо сіяли, сіяли,

Зеленая рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт...

У грі «Мак» у першому варіанті діти звертаються до Городника, чи полив він мак та чи поспів мак. При цьому кожне запитання оспівується приспівом: «Маки, маки, маківочки, золотії голівочки».

Є й такий варіант гри, в якому після приспіву йде суцільний діалог з козачком:

Козачок, чи виорав мачок?

Козачок, чи посіяв мачок?

Козачок, чи посходив мачок?

Козачок, чи пора молоть мачок?

Характерною особливістю народних ігор є навчальний зміст, який подається в ігровій формі. Мати бавить немовля, перебирає його пальчики, приказуючи:

Печу, печу хлібчик
 Дітям на обідчик.
 Цьому дам, цьому дам,
 Цьому дам і цьому дам...
 А цьому не дам, бо цей буцман.
 Він дров не носив,
 Він діжі не місив,
 Він печі не топив,
 Діток гулять не водив –
 Справжній лежень.
 То я цьому не дам.

Змістом цієї гри – забавлянки мати вчила дитину бути працьовитою, не лінуватись. Народні ігри образні, в кожній з них відбивається якась подія або випадок, близький за своїм змістом дитині. Не можна переоцінити значення народних ігор у розвитку мови дітей, у збагаченні їхнього словника образними словами. Почувши спів зозулі, дитина, підстрибуючи, промовляє:

Зозулю – кавулю, зозуле, голубонько,
 Сім літ не кувала,
 Закуй мені в цьому літі,
 Скільки житиму на світі?

За своєю структурою більшість народних ігор прості, однопланові, завершені, в них в єдине ціле поєднуються слово, рух, пісня.

Щодо методики використання народних ігор у роботі з дітьми, то слід зазначити, що гра досить рано входить у життя дітей – уже на першому році життя. «Дитина, граючи, живе, – писав Т. Лубенець, – і, живучи, грає».

Діти будь-якого віку знайдуть собі гру до смаку. Добираючи її, слід враховувати вік дітей, чітко визначати мету кожної гри. З дітьми раннього віку (перший, другий рік життя) використовують переважно індивідуальні ігри-забавлянки (чи з двома-трьома дітьми). Наприклад, з дітьми другого року життя розігрується (індивідуально) українська народна гра – забавлянка

«Горошок». Перебираючи пальчики дитини, починаючи від мізинця, промовляють:

Горошок,
 Бобошок,
 Сивочка,
 Курочка,
 А той старий когутисько
 Не хтів іти до дітиська –
 Та шуп з ним до песа!

Під час повторного розігрування діти відповідають на запитання текстом забавлянки, повторюють слова.

З дітьми третього року життя народні ігри можна проводити на прогулянці з невеликою групою в 5 – 6 чоловік. Текст слів в іграх простий, це переважно заклички: «Дощику–дощику», «Вода холодная», «Зозулю–кавулю», «Вийди, вийди сонечко».

Гра «Дощику–дощику» проводиться на прогулянці в переддошову годину. Діти стають у коло, піднімають руки, дивляться на хмари й промовляють текст за вихователькою:

Не йди, не йди, дощику,
 Дам тобі борщику
 У глинянім горщику.
 Поставлю на дуба,
 Дуб повалився,
 Горщик розбився,
 Дощик полився.
 (Усі діти розбігаються.)

У другій молодшій групі (четвертий рік життя) дітям доступні рухливіші хороводні ігри: «Курочка–чубарочка», «Кізонька», «Де ж наші ручки?», «Качечка».

Дітям п'ятого року життя доступні й складніші хороводні ігри з текстом для співу: «Галя по садочку ходила...», «Калина», «Я лисичка, я сестричка», «Ой у перепілки...», «Жили у бабусі...». Наприклад: Гра «Галя по садочку ходила...». Гра «Калина». Гра «Ой у перепілки...»

Народні ігри для дітей старшого дошкільного віку можна поділити на кілька груп.

До першої групи належать рухливі ігри з текстом–діалогом: «Кози», «Панас», «Чорне–біле», «Гуси», «У гусей», «Жмурки», «Квочка», «Крук», «Сірий кіт», «Залізний ключ» та ін. Наприклад, гра «Жмурки».

Лічилкою обирають Водія, зав'язують йому очі хустинкою, виводять на середину кімнати і звертаються до нього з такими словами:

Водій, Водій! На чому стоїш?

На бочці.

Що в бочці?

Квас!

Лови курей, та не нас.

Водій починає ловити і кого з гравців спіймає, той і стає Водієм.

До другої групи належать хороводні ігри зі співом. Текст цих ігор ознайомлює дітей з трудовими процесами, із звичаями українського народу. Це такі ігри, як «Соловейко–сватку», «А ми просо сіяли, сіяли...», «Мак», «Задумала бабусенька» та ін.

Наступну групу становлять ігри розважального характеру, в яких відбито народні звичаї. Це ігри «Ягілочка», «Чий вінок кращий?», «Ходить Гарбуз по городі», «Як у нас біля воріт», «Ой є в лісі калина», «Ой на горі жито» та ін.

Чимало народних ігор стануть у пригоді вихователю для закріплення звуковимови, звуконаслідування. Серед них: «У волосянку», «Рядки», «Гуси», «Ку–ку, ку–ку, птичко мала», «Прослужив я в пана рік», «Задумала бабусенька», «Довгоносий журавель» та ін.

Наприклад, із старшими дітьми для вправлення у вимові голосних звуків та регулювання сили голосу можна запропонувати їм гру «У волосянку».

Троє–четверо дітей разом з вихователькою домовляються, які голосні звуки вони тягнутимуть. Потім співають:

Ой нумо, братці, волосянки тягти,
А хто не дотягне, того за руки тягни.

І всі тягнуть о або у (а, є, і, и, ю, я, е). Хто зупиниться, того й тягнуть за руку. Гра починається спочатку.

Або хороводна гра «Довгоносий журавель».

Народній грі можна присвятити й окреме заняття: пояснити значення професій, про які йдеться у тексті гри, заучити текст гри, розподілити ролі, проказати діалог, а потім уже грати. Наприклад, гра «Бондар», гра «Шевчик».

Народні хороводні ігри проводяться в ранкові години, на прогулянці, в другій половині дня. Вони також входять до складу занять з усіх розділів програми, ними бажано закінчувати заняття для піднесення емоційного тону дитини. Без хороводних ігор не може обійтись жодне народне свято чи розвага. «Для того, щоб це животворне джерело не замулювалося, – пише В. Скуратівський, – не згасали його пульсуючі водограї, котрі повсякчас погамовують духовну спрагу, приносять нам радість і здоровий дух, мусимо бути ревними оберігачами наших кращих народних традицій, серед яких уособне місце посідають дитячі ігри і яким відведена самою природою виняткова роль у вихованні наших дітей».

Щодо формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку, то слід зазначити, що практикою доведено: чим більше органів чуття дитини беруть участь у запам'ятовуванні, тим міцнішим воно буде й більше слів засвоюватиметься. Невичерпним джерелом розвитку мовлення, збагачення словника дітей є український фольклор. До текстів фольклорних хорових ігор, які ми виконуємо, належать приказки, примовки, лічилки і, звичайно ж, елементи українських казок. Дитячі пісні–ігри образні, мелодії

прості й доступні малятам – вони легко запам'ятовуються, розвивають музичний слух і мовлення.

Народна гра «Ніжки, ніжки»:

Ніжки, ніжки бігли по доріжці,

Полям, лісочком стрибали по пеньочках.

Прибігли на лужок – загубили чобіток. Ой!

Розпочинаємо з розповіді про те, як швидко бігли ніжки (можна доповнити розповідь музичним супроводом), як діти стрибали по пеньочках, потім прибігли на лужок, загубили чобіток. Слова гри підказують малятам зміст і характер дій: біг, стрибки, подив. Побігавши та пострибавши, вони зупиняються і вигукують: «Ой!», показуючи мімікою, як їх здивувало те, що «загубили чобіток». Малята яскраво уявляють події, про які йдеться, а супроводжуючи все це співом з мімікою та жестами, вони краще запам'ятовують слова.

Раціональною є методика, за якою заучування слів гри поєднане з навчально–тренувальними вправами. Завдяки цим простим рухам рук, діти позбавляються напруження, долається розумова втома, розвивається мовлення.

Розучування українських народних ігор–пісень та хороводів виховує в дітей любов до рідного слова, викликає бажання виконувати різні рухи. Коли ж між дітьми виникають сварки, доречно використовувати мирилки.

Дві подружки посварилися:

«Тобі яблучко, мені – грушечка!

Не сварімося, моя душечко!

Тобі яблучко, мені зернятко,

Не сварімося, моє серденько!»

(Діти обіймаються – миряться).

Народні загадки допомагають перевіряти знання та кмітливість дітей. Вони дають їм змогу відчувати радість інтелектуального напруження,

набувати впевненості. Слід добирати легкі та доступні для дітей зразки народної мудрості.

1. Високо стоїть, одне око має, всюди заглядає. (Сонце)
2. Чорне сукно сукно закрило вікно. (Ніч)
3. Влітку сіренький, а взимку біленький. (Зайчик)

Українські народні казки доносять до дітей чіткість і виразність рідної мови. Вони не лише засвоюють зміст казкової оповіді, а й запам'ятовують повтори, епітети, порівняння, образні звороти; починають розуміти красоту форми слів, своєрідність стилю; переносять у своє мовлення ті слова, що запам'ятали (наприклад: «курочка–рябушечка», «півник–співунець», «мишка–шкряботушка», «курочки гуляють, травичку щипають»).

Ігри–драматизації за казкою, показ її у ляльковому театрі допомагають дитині глибше сприйняти зміст, розвивають спостережливість, виховують цікавість до слова. Доречно інсценізувати прості за сюжетом казки: «Ріпка», «Дід і баба», «Рукавичка», «Котик і півник».

Ігри із заплющеними очима (ігри–піжмурки) – це також різновид народних ігор. Їх мета – розвивати вміння зосереджувати увагу на звук, орієнтуватись у просторі, впізнавати голос товариша. Вони сприяють розвитку мовленнєвого слуху, сенсорних процесів, а також таких важливих якостей, як швидкість, витривалість тощо. Швидка зміна обставин під час гри привчає дитину користуватися своїми рухами відповідно до тієї чи тієї ситуації. Усе це позитивно впливає на вдосконалення рухових навичок.

Народні словесні ігри, в середині означеної групи є також три підгрупи. Першу підгрупу складають ігри на розвиток довільної уваги («Заборонене слово», «Птахи» тощо). Їх мета – розвивати довільну увагу дітей та логічне мислення. Вони сприяють розвитку пам'яті в дітей, розвивають швидкість мислення, мовленнєву активність, уточнюють знання дітей про предмети і явища, сприяють розвитку винахідливості й кмітливості.

Наступна група – це ігри з іграшками (ігри з народними саморобними, дерев'яними, солом'яними та глиняними іграшками). Їх мета – збагатити

знання дітей елементами етнографії, познайомити з різноманітними предметами національної атрибутики. Ігри цієї групи сприяють формуванню пізнавальних інтересів до трудової діяльності народу, побуту, взаємин українців, збагачують словник та стимулюють розмовне мовлення.

Таким чином, можемо висновкувати, що гра як провідний вид діяльності дошкільняти спрямовує на пізнання навколишнього світу у процесі відтворення побуту та праці людей. У цьому й полягає мета гри. Ані дитина, ані дорослі зумисне її не ставлять. Мета зливається з мотивом, адже єдине, що спонукає дитину до гри, – це її нестримне бажання брати участь у житті та взаєминах дорослих.

Мета гри з використанням фольклору – розвиток виразного мовлення, рухової та моторної активності дітей. Ігри зі словесним текстом розкривають дітям красу, образність і багатство рідної мови. Значення цих ігор полягає у розвитку активного, виразного мовлення дітей, слухової уваги, швидкої реакції на слово, сміливості та творчих здібностей дітей. Водночас вони розвивають дітей фізично, виховують самостійність, спритність, відважність тощо. Слід обов'язково дбати про те, щоб, розігруючи казку, дитина мала на собі елементи вбрання певного персонажа.

Ігрова діяльність дозволяє створити життєві ситуації, які стимулюють мовленнєву активність дітей, мовленнєве спілкування і сприяють мовному і лінгвістичному розвитку дітей. Водночас не можна перебільшувати вплив ігрової діяльності на розвиток мовлення дітей, сама по собі гра не може спонтанно розвивати і вдосконалювати мовлення дитини.

Народні ігри виконують також історичну функцію. Це національний скарб, що єднає минулі покоління з сучасністю у єдине ціле. Окремі з них своїм походженням сягають у глибину віків, інші – виникли набагато пізніше. Чимало з них свідчать про трудову основу народної поетичної творчості взагалі. Ігри, що виникли з прадавніх часів, розвивались, убирали риси різних суспільних формацій, життєвих укладів. Проте водночас вони зберегли й ознаки свого давнього походження. Найдавніші за походженням є

хороводні ігри, що колись були частиною кожного календарного обряду. До того ж кожна календарна гра супроводжується яскравою народною мовою.

Народна гра – це не тільки активний рух і весела розвага. Це змога для кожного малюка реалізувати власне «Я» і разом відчувати себе учасником спільних дій. Не виконавцем, а саме активним учасником! Тому завдання педагога – бути особливо уважним до того, що саме цікавить дітей, які вони висловлюють зауваження та пропозиції.

1.3. Народні ігри як засіб формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку

За умов національного відродження духовності та культури українського народу ефективним засобом формування комунікативної компетентності може виступати усна народна творчість. Тому дошкільникам слід пропонувати найкращі зразки усної народної творчості. Адже вони наближені до дитячого світу [11, с. 3].

Відома українська громадська, культурно–освітницька діячка і педагог С. Русова вважала, що рідна мова – це величезний засіб загального розвитку дитини. На її думку, дитину завжди повинна оточувати усна народна творчість: казки, легенди, народні пісні, вірші народних поетів. Саме тому провідне місце в розвитку мовлення дитини посідає фольклор.

С. Русова стверджувала: народний фольклор (казки, приказки, загадки, легенди) – усе це багатий матеріал, що творить у серці дитини пошану до рідної мови, народної творчості [40].

Науковці визначають малі фольклорні форми як продуктивні когнітивно–семантичні категорії, без освоєння яких неможливе формування мовної та комунікативної компетенції зокрема. Для розвитку точності, влучності та виразності мовлення дошкільнят використовують вірші–забавлянки [16].

Забавлянки – це невеликі високо художні віршовані твори [20, с. 121]. «Забавлянки активізують (стимулюють) єдність слова та моторики дитини, не тільки супроводжуються відповідними рухами, а й розвивають мовлення дитини. Незважаючи на свою простоту, забавлянки позначені евфонічною культурою, сприяють жвавому спілкуванню з довкіллям, привчають до відчуття прекрасного» [32, с. 67; 42].

«Через поетичну форму цих віршів дитина починає чіткіше розуміти художні образи. Художньо–образна, поетична форма цих віршів спонукає дитину до усвідомлення інтелектуального, логічного завдання через осмислення значення мовних образів. Завдяки жартівливій цікавій ситуації діти сприймають їх залюбки, весело, як гру, поетичні жарти. Для використання цих поезій необхідна доброзичлива, приємна атмосфера. Вихователь, підтримуючи гарний настрій дітей, повинен демонструвати їм багаті можливості культурного прояву веселого настрою, зацікавлювати логічними завданнями, заохочувати до активної розмови» [16].

Освітньою програмою «Українське дошкілля» передбачено такі завдання літературної діяльності:

- «вчити розуміти метафоричні загадки, їх художній образ, використовувати засоби виразності під час складання власних загадок;
- продовжувати залучати дітей до слухання, вивчення напам'ять і розігрування малих фольклорних творів;
- спонукати дітей до самостійних ігор драматизацій, ігор за змістом художніх творів» [46, с. 215].

Старшим дошкільникам варто пропонувати використовувати забавлянки у сюжетно–рольових іграх, особливо, коли проводяться ігрові дії з лялькою» [20, с. 122].

Не менш важливе значення у формуванні комунікативної компетентності відіграють прислів'я та приказки. Вони мають великий вплив на формування лексики дітей, сприяють виробленню в них морально–етичних норм поведінки, а також допомагають більш ясно та лаконічно

демонструвати свої почуття та думки. Прислів'я та приказки надзвичайно різноманітні за своєю тематикою, тому навчання може відбуватися в тісному взаємозв'язку з творами художньої літератури, під час бесід на морально-етичні теми, у відповідних ситуаціях. доречно, використовувати на різноманітних заняттях та різних видах діяльності дітей та в процесі безпосереднього спілкування дітей один з одним. Чим більше діти знають прислів'їв та приказок, вміють користуватися ними у процесі спілкування, тим багатша й образніша їхня мова [20, с. 122].

Слід відмітити, що загадки відіграють велику роль у розумовому розвитку дитини. Вони уточнюють уявлення дітей про відомі вже предмети, мобілізують спостережливість, розкривають особливості рідної мови і її образність, вчать мислити і активізують уяву та мовленнєву діяльність. Щоб діти осмислено навчилися відгадувати загадки, перш за все вони за допомогою вихователя мають добре ознайомитися з предметом, про який ідеться у загадці, його властивостями, характерними діями та особливостями, що відрізняють його від інших предметів. Лише після цього вихователь загадує загадку. Загадки можна використовувати під час бесід про різні предмети і явища, під час спостережень за живою і неживою природою для мобілізації уваги під час занять [20, с. 128].

Одним із головних завдань у старшому дошкільному віці є навчання виразності мовлення. Для формування виразності мовлення незамінним матеріалом, на думку С. Бухвостової, є скоромовки. «Скоромовка – це невеликий гумористичний твір, побудований на чергуванні певних звуків, що, чергуючись, утруднюють швидку вимову слів. Вони цікаві для дітей своїм змістом, ритмікою. Скоромовки можна вивчати з дітьми впродовж усього періоду перебування дитини в дошкільному закладі:

– вранці – в індивідуальній роботі з дітьми з метою вправлення їх у правильній звуковимові, також на заняттях. Вивченню скоромовки може бути присвячене все заняття або, якщо з розвитку мовлення, то якась його частина;

– на заняттях з виховання звукової культури мовлення, також не обійтися без скоромовок, якщо метою заняття є поліпшення інтонаційної виразності мовлення, регуляція сили голосу і вироблення темпу мовлення.

– під час прогулянок і у вечірні години теж доцільно використовувати скоромовки для індивідуальної роботи з дітьми, у яких погана дикція. Діти повторюють за вихователем слова скоромовки (хором і поодинці) спочатку повільно, а потім пришвидшують темп [20, с. 126–127].

Для того аби вивчення скоромовок сприяло активному розвитку мовлення загалом і зокрема формуванню комунікативної компетенції, повинна проводитись цілеспрямована робота над їх вивченням. Тому пропонуємо наступну методику заучування скоромовок:

– промовляння вихователем у повільному темпі тексту скоромовки двічі, з чіткою артикуляцією кожного звуку;

– аналіз звукового складу;

– повільне і чітке промовляння дитиною індивідуально;

– повільне і чітке промовляння хором.

Після вивчення скоромовки:

– текст промовляють у швидкому темпі окремі діти;

– промовляння тексту всіма дітьми разом.

Для вправління дошкільників у темпі й силі голосу доцільно запропонувати промовляти скоромовку так: пошепки – повільно, тихо – трохи швидше, голосніше – ще швидше, голосно – швидше. У скоромовках діти не лише навчаються вимовляти важкі сполучення звуків, але й вправляють артикуляційний апарат, вчаться володіти голосом, регулюючи його силу і темп [11, с. 81].

Мовлення дітей дошкільного віку може розвиватися й на основі народних пестушок та утішок. Їх використовують у виховній роботі з дітьми старшого дошкільного віку, під час інсценування і драматизації в години розваг. Вони позитивно впливають на фонематичний слух, адже у них досить часто зустрічаються наспіви. Пестушки та потішки повторюють у різному

темпі та з різною інтонацією. Це допомагає показати всю красу української мови та спонукає до подальшого розвитку мовлення та формування комунікативної компетенції дошкільників [11, с. 75–77].

Одним із найефективніших засобів формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку виступає казка. «Казка – незмінний супутник дитинства. Вона впливає на духовний світ дитини, заохочує її до набуття нових знань і умінь, створює певні зразки поведінки, сприяючи формуванню високих моральних цінностей та позитивного світогляду дитини» [49, с. 3].

Як відомо, казки – це епічні оповідання чарівно–фантастичного, алегоричного і соціально–побутового характеру із своєрідною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному відкриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії [22].

Сприймання та розуміння дітьми українських народних казок, а також здатність до їх відтворення, залежить від уміння розповідати казку дорослим, від особистості та стилю оповідача. Однією з вимог до розповідача казки є емоційність.

Філософ, педагог А. Нікіфоров виділяє три основні види емоційного розповідання казки:

- театралізація – розігрування та показ казки вихователем (тіньовий, іграшковий, ляльковий театри);
- декламування – своєрідна гра інтонацій, слів–повторів, пісень, віршиків;
- ритмізування – ритміко–речитативна розповідь, на одній ритмічній кривій, з однією інтонацією [8, с. 28]. Доцільно поєднавши всі види емоційного розповідання – надасть можливість точніше відобразити емоції, що подаються у казці та допоможе змісту глибше проникнути у дитячу душу, викликати зацікавлення та жагу пізнання і сприятиме розвитку у дітей емоційного розповідання та розвитку мовлення та культури мовленнєвої

комунікації.

Для того щоб українська народна казка сприяла активному розвитку мовлення та формуванню культури мовленнєвої комунікації, роботу з казкою потрібно проводити в декілька етапів:

«1. Попередня робота: вивчення приказок, прислів'їв; виконання артикуляційних вправ; добирання дидактичних ігор та вправ; створення сприятливої для роботи атмосфери; підготовка необхідного матеріалу (іграшок, посібників, аудіозаписів тощо);

2. Безпосередня робота з казкою: виразне розповідання казки – використання ілюстрацій, різних видів театру тощо; вільне коментування дітей, розповідання за змістом казки – словесні інтерпретації пережитого сюжету;

3. Бесіда за змістом казки;

4. Повторне читання казки [34, с. 22].

В освітній діяльності зі старшими дошкільниками, буде доречним використання прийому «входження в казку». Для цього потрібно залучити дітей до ігрової діяльності за змістом казки, зокрема можна провести: ігри–драматизації; ігри–пантоміми; ігри–жарти; ігрові вправи на розв'язання проблемно–пошукових ситуацій; спеціальні мовленнєві ігри» [34, с. 22].

Н. Луцан виділяє окрему групу ігор – ігри мовленнєвої спрямованості до яких можна віднести народні ігри, народні словесні ігри, режисерські, театралізовані ігри, музичні ігри, ігрирозваги, ігри–забави [9].

Учені поділяють народні ігри на шість груп, усі з яких супроводжуються образною народною мовою (А. Богуш, Н. Луцан).

У межах нашого дослідження нас цікавлять дві перші групи ігор: сюжетні народні ігри з елементами драматизації; народні рухливі ігри. Дотичними до проблеми нашого дослідження є ігри зі словесним текстом («Квочка», «Бочечка»), які розкривають дітям красу, образність і багатство рідної мови, сприяють формуванню виразності та зв'язності мовлення; ігри – смішинки («Сміх», «Зайчику, зайчику, де ти був?», «Іди додому на зелену

солону»), що сприяють створенню позитивного, емоційного настрою в дітей, розвитку мовленнєвої активності, образного мовлення, вправляють у вмінні вести діалог, добирати необхідні слова для гри.

Ми визначаємо ігри за сюжетами художніх творів як ігри, в яких діти втілюють сюжет художнього твору, передають діалоги персонажів твору близько до тексту або інтерпретуючи їх.

Ігри на теми художніх творів менше прив'язані до сюжету і композиції конкретного твору, ніж ігри–драматизації. Вони можуть поєднувати події з різних літературних джерел, довільно інтерпретувати їх зміст, передбачати нових героїв. Водночас дошкільники легко втілюють у грі сюжет художнього твору. Джерелом інформації для ігор старших дошкільників є спостереження та розповіді дорослих, сюжети казок, оповідань.

Казки і розповіді по–різному втілюються в іграх дітей. Деякі з дошкільнят розігрують окремі епізоди казки, інші діють, як улюблений казковий герой або намагаються відтворити всю казку, збагачуючи її зміст фактами з реального життя, виявляючи творчість. У дитячих іграх герої художніх творів можуть діяти дуже несподівано. Закінчуватися гра може так, як цього хоче дитина, а не так, як про це йдеться у творі.

Зауважимо, що діти дошкільного віку відносно легко втілюють у грі сюжет літературного твору. Окремі герої настільки припадають їм до душі, що дошкільники називають себе їхніми іменами, орієнтуються на їхню поведінку.

Зупинимось на визначенні впливу гри взагалі та ігор за сюжетами художніх творів зокрема на розвиток мовлення дошкільників. Будь–які ігрові дії дітей супроводжуються мовленням: з мовлення вихователя дошкільники черпають зразки правильного мовлення, мовленнєві еталони, вислови; мовлення необхідне дитині, щоб запросити однолітків до спільної гри, пояснити її суть, разом дібрати атрибути, розпочати та завершити гру.

У реалізації своїх ігрових задумів дошкільники використовують слово, власні дії, предметизамісники. Розвиток дитячої уяви безпосередньо пов'язаний з мовленням. У грі діти активізують, розвивають свої мовленнєві можливості, а завдяки різноманітним виражальним мовним засобам їхня гра стає змістовнішою, яскравішою. Якщо спочатку дошкільники послуговуються словом на позначення дій (з метою їх осмислення), то пізніше словом замінюють дію, виражаючи свої думки і почуття. Особливо велика роль належить слову в режисерських іграх, оскільки дитина в них організовує гру як режисер, регулюючи стосунки дійових осіб.

Носіями ролей у таких іграх є іграшки (ляльки, тварини), інші предмети, від імені яких дитина діє, говорить. Це вимагає від неї вміння регулювати свою поведінку, обмірковувати дії і слова, стримувати свої рухи. Перевтілення і створення образу можливі за наявності в дитини певних знань про зображені в літературному творі об'єкти та явища навколишнього світу, навичок виразного читання й усної розповіді, досвіду рухової діяльності.

Гра–драматизація потребує від дітей творчих здібностей, таких як: поетичний слух – особливо чутливе сприйняття змісту і форми літературного тексту в єдності, а також виразне мовлення дитини; здатність швидко сприймати й усвідомлювати зміст літературного твору; вміння зберігати жвавість вражень, вираження ставлення до образу героя і почуття, що виникли на цій основі, користуючись при цьому мовою, рухами, мімікою.

Сучасні українські науковці (Л. Артемова, Г. Григоренко, К. Щербакова та ін.) досліджують формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків в іграх тощо. У зв'язку з питанням про спільну гру дошкільників значний інтерес являють роботи К. Гарві, в яких показано ускладнення структури та змісту ігрової взаємодії протягом дошкільного віку: від обміну однаковими діями, що багаторазово повторюються, до дій, що продовжують дії партнера та розгортають спільну гру.

Таким чином, значення народних ігор для розвитку комунікативної компетентності старших дошкільників полягає в тому, що у процесі ігрової діяльності діти не лише позначають і супроводжують свої дії словом, осмислюючи їх, а й висловлюють власні думки та почуття.

У дітей є нагода творити слово, фразу, текст (будують висловлювання, репліку в діалозі, самостійне судження; перефразовують і створюють власні варіанти віршованих супроводів гри, приказок для оцінювання участі гравців, розподіляють ролі, вступають у контакт з іншими учасниками гри, ведуть з ними ігровий діалог тощо).

Народні хороводні ігри повинні посісти чільне місце в навчанні дітей національних спільнот української мови. Вони входять до складу занять із розвитку українського мовлення.

Окрім того, народні ігри можна використовувати щоденно: вранці, на прогулянці, у другій половині дня. Добираючи народні ігри для дітей, педагогам слід, по можливості, дотримуватися тематики попередніх занять.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової літератури показав, що питання формування комунікативної компетентності дошкільнят засобом усної народної творчості, залишається недостатньо дослідженим: відсутня чітко вибудована методична система використання усної народної творчості в освітньому процесі закладу дошкільної освіти, як засобу формування комунікативних компетентностей.

Відповідно до завдань дослідження нами було розглянуто основні поняття. Поняття мова визначається як «найважливіший засіб спілкування людей, – це система фонетичних, лексичних, граматичних засобів: мовних знаків, систем категорій, граматичних форм і норм, яка є знаряддям висловлювання думок і почуттів» [45, с. 9]. Мовлення позначається як

«процес практичного користування мовою із задалегідь визначеною метою» [45, с. 9].

Під поняттям комунікативна компетентність розуміємо «комплексну характеристику, яку визначають за рівнем розвитку комунікативної діяльності у сфері спілкування з дорослими й однолітками, орієнтацією на дорослого, чутливістю до його оцінок, сприйняттям в особливій ролі вчителя, набутим дитиною досвідом мовленнєвого спілкування і комунікації, сформованістю чинників мовленнєвої і комунікативної компетентностей, розвитком ініціативності, доброзичливості, товаришкості» [6, с. 96].

Усна народна творчість – художні твори, створені народом (казки, приказки, загадки, легенди); це скарбниця народної мудрості, що має багатовікову історію і є ефективним засобом не лише виховання, а й засобом активізації словника, мовленнєвої діяльності, та виступає ефективним засобом формування комунікативної компетенції. Адже усна народна творчість має логічні одиниці, художні мініатюри, поетичні образні узагальнення соціально–історичного досвіду.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для засвоєння та розвитку мовлення. «Мовлення – це особлива форма діяльності дитини, особливий результат її зусиль в освоєнні життєвого простору» [14, с. 12]. Тому необхідно використовувати різноманітні засоби, які б сприяли підвищенню рівня мовленнєвих вмінь.

Одним із найбільш доступних та цікавих засобів є фольклор. Легкість для запам'ятовування, барвистість, ритмічність та виразність – це те, що вигідно характеризує його.

Використання усної народної творчості під час освітнього процесу з дітьми має свою методику та послідовність, яка враховує специфіку та особливості віку дитини, дотримання якої, буде сприяти розвитку мовлення загалом та формуванню мовленнєвої та комунікативної компетентності.

Також одним з важливих, ефективних способів розвитку словесної творчості у дошкільників завжди була народна казка, як один із різновидів

фольклору. Адже саме казка найкращим чином активізує дитячу уяву і творче мислення, служить зразком літературної мови і засобом розвитку зв'язного мовлення, джерелом образів і сюжетів. Прослуховування казок дозволяє розширити, збагатити словниковий запас, закласти міцний фундамент зв'язного мовлення та комунікативної компетентності. Адже казки, як правило, включають в себе повторення, багаторазове прослуховування яких сприяє запам'ятовуванню слів і окремих виразів і, отже, поповнення пасивного словника.

Гра як провідний вид діяльності дошкільняти спрямовує на пізнання навколишнього світу у процесі відтворення побуту та праці людей. У цьому й полягає мета гри. Ані дитина, ані дорослі зумисне її не ставлять. Мета зливається з мотивом, адже єдине, що спонукає дитину до гри, – це її нестримне бажання брати участь у житті та взаєминах дорослих.

Мета гри з використанням фольклору – розвиток виразного мовлення, рухової та моторної активності дітей. Ігри зі словесним текстом розкривають дітям красу, образність і багатство рідної мови. Значення цих ігор полягає у розвитку активного, виразного мовлення дітей, слухової уваги, швидкої реакції на слово, сміливості та творчих здібностей дітей. Водночас вони розвивають дітей фізично, виховують самостійність, спритність, відважність тощо. Слід обов'язково дбати про те, щоб, розігруючи казку, дитина мала на собі елементи вбрання певного персонажа.

Ігрова діяльність дозволяє створити життєві ситуації, які стимулюють мовленнєву активність дітей, мовленнєве спілкування і сприяють мовному і лінгвістичному розвитку дітей. Водночас не можна перебільшувати вплив ігрової діяльності на розвиток мовлення дітей, сама по собі гра не може спонтанно розвивати і вдосконалювати мовлення дитини.

Народні ігри виконують також історичну функцію. Це національний скарб, що єднає минулі покоління з сучасністю у єдине ціле. Окремі з них своїм походженням сягають у глибину віків, інші – виникли набагато пізніше. Чимало з них свідчать про трудову основу народної поетичної

творчості взагалі. Ігри, що виникли з прадавніх часів, розвивались, убирали риси різних суспільних формацій, життєвих укладів. Проте водночас вони зберегли й ознаки свого давнього походження. Найдавніші за походженням є хороводні ігри, що колись були частиною кожного календарного обряду. До того ж кожна календарна гра супроводжується яскравою народною мовою.

Народна гра – це не тільки активний рух і весела розвага. Це змога для кожного малюка реалізувати власне «Я» і разом відчутти себе учасником спільних дій. Не виконавцем, а саме активним учасником! Тому завдання педагога – бути особливо уважним до того, що саме цікавить дітей, які вони висловлюють зауваження та пропозиції.

Вихователю необхідно створити належні умови для повноцінного мовленнєвого розвитку дітей [37, с. 5]. Систематично використовуючи в освітньому процесі народні ігри та різноманітні жанри усної народної творчості, можна досягти значних результатів.

Народні ігри як елемент усної народної творчості дає зразок літературно правильної, чистої мови, значно збагачує пасивний і активний словник дітей дошкільного віку, формує у них знання про оточуюче середовище, в результаті створюючи основу для формування як мовної так і мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ ІГОР

2.1. Визначення рівня сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників

Для визначення стану сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників був проаналізований Дежавний стандарт дошкільної освіти – Базовий компонент дошкільної освіти, за освітньою лінією «Мовлення дитини», з такими складовими частинами: звукова культура мовлення, фонетична компетенція, словникова робота, лексична компетенція, граматична правильність мовлення, граматична компетенція, зв'язне мовлення, діалогічне мовлення, діалогічна компетенція, монологічне мовлення, монологічна компетенція, українська мова як державна, мовленнєва компетенція та комунікативна компетенція [3, с. 18–20].

У контексті реалізації Базового компонента дошкільної освіти, було розглянуто ряд завдань з розвитку мовлення старших дошкільників, що висвітлені в одній із чинних програм розвитку дитини дошкільного віку – «Я у світі»:

- розвивати вміння диференційовано використовувати різноманітні засоби спілкування (словесні, мімічні, пантомімічні) з урахуванням конкретної ситуації;
- заохочувати до розповідання з власної ініціативи та на прохання дорослих;
- розвивати прагнення до словотворчості;
- формувати вміння встановлювати контакт з дорослими та однолітками, привертати увагу до себе, вправляти в умінні вести діалог, розв'язувати конфлікти у прийнятний спосіб;
- навчати слухати літературний текст, ставити й відповідати на

запитання щодо прочитаного;

- удосконалювати звукову культуру мовлення;
- виховувати любов до рідного слова, багатства та різноманіття рідної мови;
- виховувати критичне ставлення до власного мовлення та мовлення інших;
- заохочувати та схвалювати ініціативу щодо мовленнєвого спілкування старших із молодшими;
- формувати вміння передавати словом свої почуття, ставлення;
- виховувати інтерес до художньої літератури, бажання слухати й переказувати літературні твори[51, с. 317–318].

Спираючись на освітню лінію БКДО та освітні програмові завдання, нами була проведена дослідно–експериментальна робота, щодо формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Мета – перевірити ефективність використання народних ігор як засобу формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Дослідно–експериментальна робота з формування комунікативної компетентності проходила на базі закладу дошкільної освіти «Мрія» села Верблюжки, Новгородківського району, Кіровоградської області.

В експерименті прийняли участь 26 дітей старшого дошкільного віку. Дослідження здійснювалося у три етапи.

Перший етап експериментальної роботи носив констатувальний характер.

Його мета: визначити рівень сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Для цього було сформовано 2 групи дітей, одну з них ми визначили як експериментальну (ЕГ) – 13 дітей, а іншу – як контрольну (КГ) – 13 дітей.

У відповідності до мети, були поставлені такі завдання:

1. Визначити критерії та показники розвитку комунікативної

компетентності.

2. Виявити рівні розвитку комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

На основі теоретичного аналізу БКДО та наукових досліджень, нами було виділено такі критерії комунікативної компетентності з показниками: розмовне мовлення (вміння переказувати зміст знайомих художніх текстів одноліткам і дорослим (самостійно, стимульовано); обізнаність дітей із формулами мовленнєвого етикету), діалогічне мовлення (уміння вступати в спілкування, захоплювати й підтримувати ініціативу спілкування, підтримувати й завершувати його; доречність використання усталених мовних виразів, народних прислів'їв приказок та уміння дотримуватися теми діалогу) та зв'язне мовлення (виразність, емоційна та інтонаційна забарвленість, граматична правильність, послідовність, самостійність; уміння логічно, граматично правильно та зв'язно будувати розповідь за картинками).

До кожного з обраних критеріїв було дібрано експериментальні завдання для виявлення рівнів комунікативної компетентності. Короткий зміст яких зазначено в таблиці (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Короткий зміст експериментальних завдань для визначення
комунікативної компетентності**

	<i>Критерії</i>	<i>Показник</i>	<i>Діагностичні методики</i>	<i>Завдання</i>
	Розмовне мовлення	Вміння переказувати зміст знайомих художніх текстів одноліткам і дорослим (самостійно, стимульовано).	«Розвиток розмовного мовлення (за Л. Михайловою)»	«Розкажи дітям» (додаток А).
		Обізнаність дітей із формулами мовленнєвого етикету.		«Підкажи слово» (додаток А).

Продовження табл. 2.1

Діалогічне мовлення	Уміння вступати в спілкування, захоплювати й підтримувати ініціативу спілкування, підтримувати й завершувати його	«Сформованість діалогічних умінь» (за В. Любашиною)	«Розмова» (додток Б).
	Доречність використання усталених мовних виразів, народних прислів'їв приказок та уміння дотримуватися теми діалогу.		«Ситуаційні ігри» (додток Б).
Зв'язне мовлення	Виразність, емоційна та інтонаційна забарвленість, граматична правильність, послідовність, самостійність.	«Сформованість зв'язного мовлення у дітей» за (О. Ушаковою та Є. Струніною).	Закінчення казки «Хоробрий зайчик», розпочатої вихователем (додток В).
	Уміння логічно, граматично правильно та зв'язно будувати розповідь за картинками.		Складання розповіді за серією сюжетних картинок (додток В).

Відповідно до критеріїв та показників, було визначено загальні рівні сформованості комунікативної компетентності:

– високий – діти цього рівня, на прохання дорослого розповідають казки іншим дітям. Вони обізнані і доречно до ситуації використовують формули мовленнєвого етикету; характеризуються вмінням вступати у спілкування, підтримувати й завершувати його; доречно використовують усталені мовні вирази, народні прислів'я, приказки; формулюють запитання та дають відповідь на запитання співрозмовника. Діалоги дітей змістовні. Дошкільники не відхиляються від теми діалогу. Дитина віднесена до цього

рівня, володіє мовними вмінням, ініціативна і самостійна у вигадуванні казок (має уявлення про структуру розповіді), користується різноманітними засобами виразності. Має багатий словниковий запас. Розповідь складається з граматично правильних речень, характеризується зв'язністю, вживаються різні види синтаксичних конструкцій; розповідь повністю відповідає зображеній ситуації, послідовність ланок не порушена, всі основні ланки представлені повністю; між частинами ситуації є причинно–наслідкові зв'язки.

– середній – діти легко відгукуються на прохання дорослого розповісти казку, водночас вони «соромляться» ролі «оповідача» для всієї групи дітей. Діти цього рівня знають найбільш уживані еталонні формули мовленнєвого етикету, але не завжди їх виконують самостійно, без нагадування дорослих; можуть підтримувати й завершувати розпочату співрозмовником розмову; висловлюватися самостійно, зв'язно. Висловлювання дітей змістовні. Водночас дошкільники відхиляються від теми діалогу; не вміють доречно використовувати усталені мовні вирази, народні прислів'я, приказки. Мовлення дітей маловиразне. У своїй розповіді літературних творів дитина допускає логічні помилки, але сама їх виправляє з допомогою дорослого. Виявляє інтерес до мовного спілкування, але недостатньо активна у ньому. У побудові речень не затрудняється, граматичні помилки рідкісні. Розповідь коротка, складається з простих речень і дефектних синтаксичних конструкцій, засоби синтаксичного зв'язку обмежені; розповідь значною мірою відповідає зображеній ситуації; присутні спотворення окремих змістових ланок або їх пропуски.

– низький – діти цього рівня пасивні, відмовляються розповідати іншим дітям; здатні висловлюються та підтримувати й завершувати спілкування лише з допомогою дорослого. Дітям з низьким рівнем, важко будь–як реагувати на хід бесіди; дошкільники знають деякі формули мовленнєвого етикету, але не вживають їх без нагадування вихователя; Діти пропускають структурні компоненти описових розповідей, власних творів.

Словниковий запас бідний. Допускають граматичні помилки. Розповідь відсутня або дитина нездатна самостійно скласти розповідь за картинками, замість неї відтворюється кілька дефектних речень.

Кількісну характеристику рівнів розвитку розмовного мовлення у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту за методикою «Розвиток розмовного мовлення (за Л. Михайловою)» відображено у таблиці 2.2

Таблиця 2.2

**Показники рівня розвитку розмовного мовлення у дітей
експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі
експерименту**

Етапи експерименту	Групи	Рівні					
		К-сть дітей	Високий рівень	К-сть дітей	Середній рівень	К-сть дітей	Низький рівень
Констатувальний	ЕГ– 13	–	–	10	76,9 %	3	23,1 %
	КГ– 13	–	–	11	84,6 %	2	15,4 %

Як засвідчують результати дослідження висвітлені у таблиці, 10 дітей експериментальної групи (76,9 %) та 11 дітей контрольної групи що становить 84,6 % даної вибірки, мають середній рівень. Низький рівень розвитку розмовного мовлення спостерігається у 23,1 % експериментальної групи (3 дитини) та 15,4 % у контрольній (2 дитини). В експериментальній та контрольній групі високого рівня виявлено не було.

Діти, віднесені до середнього рівня розвитку розмовного мовлення – легко відгукувались на прохання дорослого розповісти казку, водночас вони «соромились» ролі «оповідача» для всієї групи дітей. Діти цього рівня знають найбільш уживані еталонні формули мовленнєвого етикету, але не завжди їх виконують самостійно, без нагадування дорослих.

Діти з низьким рівнем, пасивні, відмовлялись розповідати іншим дітям. Знають деякі формули мовленнєвого етикету, але не вживають їх без нагадування вихователя.

Далі подаємо кількісну характеристику рівнів розвитку діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку за відповідною методикою, що відображені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Показники рівня сформованості діалогічного мовлення дітей експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Етапи експерименту	Групи	Рівні					
		К–сть дітей	Високий рівень	К–сть дітей	Середній рівень	К–сть дітей	Низький рівень
Констатувальний	ЕГ– 13	–	–	8	61,5 %	5	38,5 %
	КГ– 13	–	–	9	69,2 %	4	30,8 %

Отримані дані, що висвітлені у таблиці, свідчать: середній рівень сформованості діалогічного мовлення, спостерігається у – 61,5 % (8 дітей) експериментальної групи та 9 дітей контрольної групи – 69,2 %. Діти, що віднесені до цього рівня можуть підтримувати й завершувати розпочату співрозмовником розмову; висловлювались самостійно, зв'язно. Висловлювання дітей змістовні. Водночас дошкільники відхиляються від теми діалогу, не вміють доречно використовувати усталені мовні вирази, народні прислів'я, приказки. Мовлення дітей маловиразне. Низький рівень сформованості діалогічного мовлення спостерігається у 38,5 % експериментальної групи (5 дітей) та 30,8 % у контрольній (4 дитини), діти, віднесені до цього рівня, здатні висловлюються та підтримувати й завершувати спілкування лише з допомогою дорослого. Дітям з низьким рівнем, важко будь–як реагувати на хід бесіди. В експериментальній та

контрольній групі високого рівня також не було виявлено.

При дослідженні за методикою «Сформованість зв'язного мовлення у дітей», були виявлені такі дані: в експериментальній та контрольній групі високого рівня виявлено не було. Середній рівень розвитку зв'язного мовлення мають 9 дітей експериментальної групи, що становить 69,2 % даної вибірки та 10 дітей контрольної групи (76,9 %). Низький рівень розвитку зв'язного мовлення спостерігається у 30,8 % експериментальної групи (4 дитини) та 23,1 % у контрольній (3 дитини). Результати дослідження відобразили у таблиці 2.4

Таблиця 2.4

Показники рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Етапи експерименту	Групи	Рівні					
		К-сть дітей	Високий рівень	К-сть дітей	Середній рівень	К-сть дітей	Низький рівень
Констатувальний	Г- 13		–	9	69,2 %	4	30,8 %
	Г- 13		–	10	76,9 %	3	23,1%

Діти, які відносились до середнього рівня, відповідали загалом вірно, але їх розповіді були короткими, склалися переважно з простих речень. Такі діти у переказі творів допускають пропуски, логічні помилки, але виправляють їх з допомогою дорослого. Мовлення дітей маловиразне.

Діти з низьким рівнем розвитку зв'язного мовлення, допускають змістовні та смислові помилки в переказах, при розповіданні їм потрібна допомога дорослого. Діти пропускають структурні компоненти розповідей, власних творів, словниковий запас у них бідний.

Далі проаналізували загальні середньоарифметичні результати сформованості комунікативної компетенції старших дошкільників.

Високий рівень – ЕГ – відсутній, КГ – відсутній;

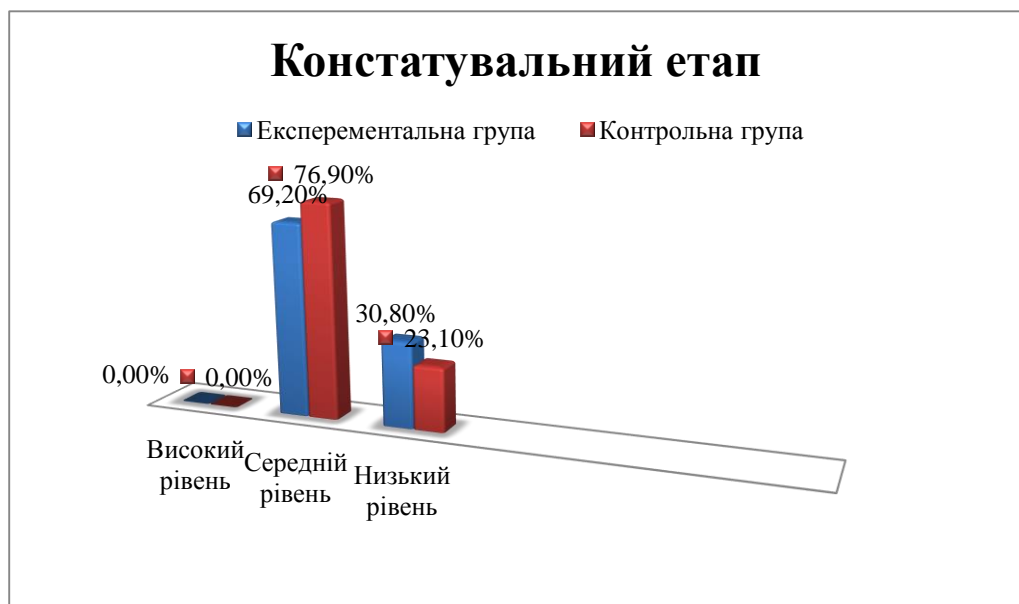
Середній рівень – ЕГ – 9 дітей (69,2%); КГ – 10 дітей (76,9%);

Низький рівень в ЕГ – 4 дитини (30,8%), КГ – 3 дитини (23,1%);

Та відобразили показники в діаграмі 2.1

Діаграма 2.1

Середньоарифметичний показник сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників на констатувальному етапі експериментального дослідження

Результати констатувального етапу, підтвердили необхідність використання завдань програми формувального експерименту – формування комунікативної компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом народних ігор.

Тому переходимо до наступного етапу експериментального дослідження – формувального.

Мета – розробка програми використання народних ігор в експериментальній групі (див. табл. 2.5); (Додаток Г).

Таблиця 2.5

**Програма використання народних ігор з метою формування
комунікативної компетентності в дітей старшого дошкільного віку**

№	Народна гра	Мета
1	«Грушка»	Виховувати інтерес до народної творчості; збагачувати словник лексиною: посапала, посадити, садили, поливали, наглядали, трусили; «бийте, діти, гопака»
2	«Дрібу, дрібу, дрібушечки»	Поповнювати знання дітей про городні та дикі рослини. Розвивати пізнавальну активність, чітку артикули цію звуків, вживання пестливих слів. Збагачувати словник словами: петрушка, лобода, галушки, лемішка.
3	«Ірву, ірву, горішечки»	Збагатити словник дітей українською лексиною, пестливими словами: жупан, сарафан, нітрішечки, ірву
4	«Лис»	Ознайомити дітей зі способом життя хижих звірів. Спонукає дітей до нових розповідей. Розвивати зв'язне мовлення, фонетичний слух
5	«Шевчик»	Збагачувати словник дітей словами: шевчик, гвіздки
6	«А ми просо сіяли, сіяли»	Закріпити знання дітей про працю хліборобів, збагатити словник словами: просо, сіяти, рута, невід, перейняти
7	«Соловечку, сватку, сватку»	Ознайомити дітей з процесом вирощування маку. Словник: мак, поріс, видав, бував, сватку.
8	«Перепілка»	Збагачувати словник дітей лексиною, пестливими словами: перепілка, сизокрила, перепеленя, перепел

9	«Горобейко»	Збагачувати словник дітей словами: горобейко, кілочок, пряде, свитка, торочки.
10	«Розлилися води»	Збагачувати словник дітей словами і образними виразами: броди, «весна красна», «діти–квіти», «зозуленька кує», «соловей щебече»
11	«Подоряночка»	Збагатити словник дітей словами: подоряночка, молодесенька; образними виразами: «підскоч до раю», «личко як скляночка».
12	«Кіт та миша»	Збагатити словник дітей словами: нора, мишка, золоті комори.
13	«Голуб»	Збагачувати словник дітей лексикою: «ой голубе–голубонька», голубонька, ластівонька, тужиш, дзьоб, пшениця, чорно–біла, голубка–горлиця.
14	«Женчикок–бренчикок»	Збагатити словник словами та образними виразами: женчикок, житечко, роса, жав, лан, стерня, женчикок–бренчикок, бито–набито Матеріал: картинка із зображенням жита, гербарій насушеного стебла.
15	«Мак»	Розвиток діалогічного мовлення. Збагачення словника дітей. Словник: козачок, мачок, виорав, посіяв, пошодив, цвіте, поспів, маківочки.
16	«А продай, бабусю, бичка»	Розвивати виразність діалогічного мовлення, передавати інтонаційно діалог дієвих осіб. Вправляти в доборі якісних прикметників (дорогий, найдорожчий, найкращий). Словник: бичок, половий, рябий, лисий, сірий.
17	«Панас»	Вчити складати репліки–відповіді на запитання. Словник: квас, Панас.

18	«Кіт і миші»	Розвивати діалогічне мовлення, інтонаційно передавати окличні та питальні речення. Словник: млин, копа, стіг.
19	«Гуска»	Розвивати вміння інтонаційно передавати діалог дієвих осіб. Словник: копати, кип'ятити, парити.
20	«Кицька»	Закріплювати вміння передавати діалог дієвих осіб. Словник: млин, кицька, житечко, молоти, дукати. Матеріал: настільний театр: зображення кицьки та господині.
21	«Редька»	Закріплювати навички діалогічного мовлення. Вчити дітей вживати наказову та окличні форми дієслова. Словник: редька, посади, посапай, підгорни, прополи.
22	«Ходить гарбуз»	Закріплення діалогічних умінь у дітей. Словник: гарбуз, диня, морквиця, біб.
23	«Дзвін»	Вправляти дітей в самостійному придумуванні реплік, використовуючи різні типи запитань. Словник: попові, дякові, паламареві.
24	«Фарби»	Розвивати діалогічне мовлення; вправляти дітей у вживанні прийменників, використовуючи різні типи запитань.
25	«Вийшли в поле косарі»	Збагатити словник дітей словами: косарі, коса, лезо; виразом «гей, нуте, косарі».

Проілюструємо також прикладами окремі ігри–заняття, мовленнєві ігри, ситуації і вправи, які також використовувались нами для формування граматичної правильності мовлення та збагачення словника дітей.

Діалогічне мовлення.

Гра–заняття «Знайомство з країною телепузиків»

Мета: познайомити дітей з казковою Країною телепузією. Створити емоційне тло і викликати бажання грати з персонажами казкового дійства.

Матеріал: іграшкові телепузики, макет галявини.

Хід заняття. Вихователь пропонує дітям подорож до країни Телепузії:

– У лузі, на сонячній галявині серед трав живуть невеликі казкові істоти. Їх рідко можна побачити, і звать їх телепузиками. Проте це нові, наші українські, телепузики. Усі телепузики зовні схожі між собою. Але між ними є й відмінності: один (показує іграшки) яскраво–червоного кольору, і звати його Пізнайко. Пізнайко завжди над чимось розмірковує; другий – зеленого кольору, і звати його Називайко. Він любить усе детально описувати; третій – сірого кольору, і звати його Розмовляйко. Розмовляйко знає багато цікавих історій. Він любить розповідати. А четвертий жовтого кольору. Це Любава. Любава завжди все знає і любить пояснювати. Телепузики живуть дружно, багато спілкуються між собою, вони надзвичайно допитливі. Завжди про щось розпитують один в одного, про щось домовляються, обмінюються враженнями та обговорюють усе побачене і почуте. Знають багато цікавих ігор, найбільше вони люблять гратись у різні ігри, вони і вас навчать, діти, гратися.

Діти розглядають свої іграшкові чи намальовані телепузики. Педагог надає їм можливість створити свої ігрові ситуації з ними, поспілкуватися між собою.

Ігрові мовленнєві вправи.

Зустріч на вулиці.

Мета: закріплення умінь дітей вести діалог у ситуації розпитування.

Матеріал: телепузики.

Хід вправи: Створюється ігрова ситуація. На вулиці зустрічаються телепузики і розпитують один в одного, як дійти до іграшкової крамниці.

Телепузик Називайко:

– Скажіть, будь ласка, як пройти до іграшкової крамниці?

Телепузик Пізнайко:

– Чи не знаєте ви, як потрапити до крамниці?

Телепузик Розмовляйко:

– Будьте добрі, підкажіть, як потрапити до іграшкової крамниці?

Вихователь:

– А ти як запитаєш? (звертається до кожної дитини).

Телефонна розмова.

Мета: формувати вміння вести діалог домовленості.

Матеріал: телепузики, два телефони.

Хід вправи: телепузикам пропонується по телефону домовитися: про зустріч біля зоопарку.

Телепузик Називайко:

– Привіт!

Телепузик Пізнайко:

– Привіт. Радий чути твій голос.

Телепузик Називайко:

– Давай разом підемо до зоопарку.

Телепузик Пізнайко:

– Давай. А коли зустрінемося?

Телепузик Називайко:

– Десь о 12 годині біля входу. Ти згідний?

Телепузик Пізнайко:

– Добре. Це мене влаштовує. До зустрічі.

Вихователь пропонує кожній парі дітей по телефону домовитися про зустріч.

Улюблений герой.

Мета: формувати вміння вести діалог обговорення.

Матеріал: картинки із зображенням героїв казок.

Хід вправи: вихователь пропонує дітям вибрати картинку із зображенням улюбленого казкового героя. Звертається із запитанням до дітей: Хто твій улюблений герой? З якої він казки? Чому тобі подобається саме цей герой? Надалі вихователь пропонує дітям розпитати один в одного про улюбленого казкового героя.

Що ти думаєш про це?

Мета: формувати вміння вести діалог–обмін враженнями.

Матеріал: телепузик, картинка.

Хід вправи: телепузик показує картинку, де він з друзями в лісі. Пропонує дітям пригадати свою прогулянку до лісу. Звертається із запитаннями до дітей: «Що найбільше тобі запам'яталося? Що сподобалося?» і т. ін.

Уявіть, що ви...

Мета: вправляти дітей в умінні звертатись із запитаннями, розпитувати інших (вести тип діалогу – розпитування).

Хід вправи. Вихователь пропонує одній дитині виконати роль телепузика Називайка, якого зустрічає на вулиці інша дитина.

Вихователь:

– Уяви, що ти зустрів на вулиці телепузика Називайка.

Розпитай його, куди він іде, чим буде займатися? (діти по черзі розпитують телепузика).

Розпитай друга про...

Мета: вправляти дітей у складанні діалогів–розпитувань.

Хід вправи. Вихователь повідомляє дітям ситуацію: У троллейбусі зустрілися двоє друзів Івасик і Олег. Вони були хорошими друзями, тому дуже зраділи зустрічі. Друзі стали розмовляти. Івасик запитав, куди Олег їде, які іграшки в нього з'явилися нові, чи є у нього нові друзі. В Олега було теж багато запитань до друга. Вихователь пропонує дітям відтворити ситуацію спілкування друзів.

Про що розмовляли друзі

Мета: вправляти дітей у складанні діалогу домовленості.

Хід вправи. Вихователь повідомляє дітям ситуацію: «Називайко і Любава їдуть у потязі на відпочинок, вони розмовляють. Проте звуки потягу заважають нам почути, про що вони говорять, звук то з'являється, то зникає. Ми тільки знаємо, що вони повинні домовитися про те, як буде проходити їхній відпочинок».

Інсценується ситуація: Називайко і Любава починають репліку. Щоб дізнатися, про що говорили телепузики, діти повинні завершити їхні репліки:

Називайко:

– Скажи, будь ласка, як мені ...

Любава:

– Тобі потрібно ...

Називайко:

– Ти знаєш, що ...

Любава:

– А я думала, що ...

Називайко:

– Думаю, що ...

Любава:

– Дякую, я обов'язково ...

Про що розмовляють діти?

Мета: вправляти дітей у самостійному складанні діалогу–обміну враженнями, узгоджувати репліки з поданою наочністю.

Матеріал: чотири картинки, на яких зображені діти, вони їдуть автобусом.

Хід вправи. Вихователь кожній парі дітей роздає картинку. Пояснює, що зображені діти дуже жваво розмовляють між собою, обмінюються враженнями після відвідин зоопарку. Діти домовляються про зміст діалогу. Потім «оживляють» ці картинки, інсценізуючи діалоги. Інші діти визначають, яка картинка «ожила» найкраще.

Ускладнення: добирати картинки для ведення дітьми трилогів, полілогів.

Швидко дай відповідь на запитання

Мета: вправляти дітей в умінні швидко формулювати запитання.

Матеріал: телепузик–Пізнайко, серія сюжетних картинок.

Хід вправи. Вихователь:

– Телепузик Пізнайко приніс нам багато картинок (роздає дітям картинки). Кожен з вас повинен сформулювати запитання за змістом своєї картинки.

Зустріч друзів

Мета: вчити самостійно формулювати запитання до певної ситуації і відповідати на них.

Матеріал: телепузик Розмовляйко, шість наборів картинок (по п'ять у наборі).

Хід вправи. Вихователь:

– Діти, сьогодні на вулиці я зустріла телепузика Розмовляйка. Знаєте, що він сказав? Він вихвалявся, що знає відповідь на будь–яке запитання. Давайте і ми перевіримо його. У вас є картинки, до кожної з них складіть

запитання, лише про ті предмети, що зображені у вас на картинках (Вихователь попередньо роздає гравцям по одному набору картинок, дає зразок). Надалі пропонує дітям формулювати запитання самостійно (Гра закінчується, коли телепузик не може відповісти на запитання дітей. Він зрозумів, що хвальком бути погано). Надалі гру ускладнюють. Діти працюють парами з одним набором картинок: одна дитина запитує, інша – відповідає і навпаки.

Використання зазначених мовленнєвих ігор, ситуацій та вправ, а також народних ігор як провідного засобу формування комунікативної компетентності в дітей старшого дошкільного віку на формувальному етапі експериментального дослідження, на нашу думку мало сприяти тому, щоб діти навчилися складати казки (за допомогою вихователя); розвивати вміння дітей обґрунтовувати свої відповіді; закріпити уміння переказувати казки близько до тексту, складати загадки; складати розповіді від першої особи; розвивати монологічне та діалогічне мовлення тощо. Дієвість системи роботи ми перевіряли на контрольному етапі експериментального дослідження.

2.2. Перевірка ефективності системи роботи з використання народних ігор як засобу формування комунікативної компетентності старших дошкільників

Після практичної реалізації розробленої нами програми використання народних ігор на формувальному етапі експерименту, переходимо до завершального етапу – контрольного. З метою перевірки ефективності використання народних ігор в освітньому процесі закладу дошкільної освіти для формування комунікативної компетентності старших дошкільників, нами була проведена діагностика за методиками, які використовували на констатувальному етапі нашого дослідження.

Кількісну характеристику рівнів розвитку розмовного мовлення у дітей старшого дошкільного віку на контрольному етапі експерименту за

відповідною методикою відображено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

**Показники рівня сформованості розмовного мовлення у дітей
експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі**

Етап Експери менту	Групи	Рівні					
		К-сть дітей	Високий рівень	К-сть дітей	Середній рівень	К-сть дітей	Низький Рівень
Контроль ний	ЕГ- 13	4	30,8 %	9	69,2 %	–	–
	КГ- 13	2	15,4 %	10	76,9 %	1	7,7 %

Виходячи з даних таблиці, можемо сказати, що високий рівень розвитку розмовного мовлення показали 4 дитини експериментальної групи (30,8 %). Діти, віднесені до високого рівня, обізнані і доречно до ситуації використовували формули мовленнєвого етикету.

Середній рівень показали 9 дітей (76,9), низького рівня виявлено не було. В контрольній групі – 15,4 % (2 дитини) мають високий рівень; 76,9 % (10 дітей) середній рівень; 7,7 % (1 дитина) має низький рівень.

Далі наводимо кількісну характеристику рівнів розвитку діалогічного мовлення за відповідною методикою та відобразили у таблиці 2.7

Таблиця 2.7

**Показники рівня сформованості діалогічного мовлення дітей
експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі**

Етап експери менту	Групи	Рівні					
		К-сть дітей	Високий рівень	К-сть дітей	Середній рівень	К-сть дітей	Низький рівень
Контроль	ЕГ- 13	3	23,1 %	10	76,9 %	–	–

ний	КГ– 13	2	15,4 %	8	61,5 %	3	23,1 %
-----	--------	---	--------	---	--------	---	--------

Як засвідчують результати дослідження висвітлені у таблиці – 2 дитини контрольної групи, що становить 15,4 % даної вибірки, та 3 дитини експериментальної групи що становить 23,1 %, мають високий рівень сформованості діалогічного мовлення. Діти віднесені до цього рівня, легко вступають у спілкування, підтримують та завершують його; висловлюються логічно, зв'язно, самостійно, говорять виразно; доречно використовують усталені мовні вирази, народні прислів'я та приказки. Формулюють запитання та дають відповідь на запитання співрозмовника. Діалоги дітей змістовні. Діти не відхиляються від теми діалогу. Середній рівень сформованості діалогічного мовлення, спостерігається у – 76,9 % (10 дітей) експериментальної групи та 8 дітей контрольної групи – 61,5 %.

Низький рівень спостерігається лише у контрольній групі – 23,1 % (3 дитини). В експериментальній групі низького рівня виявлено не було.

Далі наводимо характеристику рівнів сформованості зв'язного мовлення на контрольному етапі дослідження (див.табл. 2.8)

Таблиця 2.8

Показники рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей експериментальної та контрольної груп контрольному етапі

Етап експерименту	Групи	Рівні					
		К–сть дітей	Високий рівень	К–сть дітей	Середній рівень	К–сть дітей	Низький рівень
Контрольний	ЕГ– 13	5	38,5 %	8	61,5 %	–	–
	КГ– 13	2	15,4 %	9	69,2 %	2	15,4 %

Так, високий рівень розвитку зв'язного мовлення мають 5 дітей експериментальної групи, що становить 38,5 % даної вибірки та 2 дітей

контрольної групи (15,4). Діти віднесені до високого рівня: володіють мовними вміннями, ініціативні і самостійні у вигадуванні казок (мають уявлення про структуру розповіді), користуються різноманітними засобами виразності. Мова їх граматично правильна, вони мають багатий словниковий запас, розповіді дітей характеризуються зв'язністю, вживають різні види синтаксичних конструкцій; розповідь повністю відповідає зображеній ситуації. Середній рівень розвитку зв'язного мовлення мають 8 дітей експериментальної групи, що становить 61,5 % даної вибірки та 9 дітей контрольної групи (69,2 %). Низький рівень розвитку зв'язного мовлення спостерігається у 15,4 % контрольної групи (2 дитини), в експериментальній групі низького рівня виявлено не було.

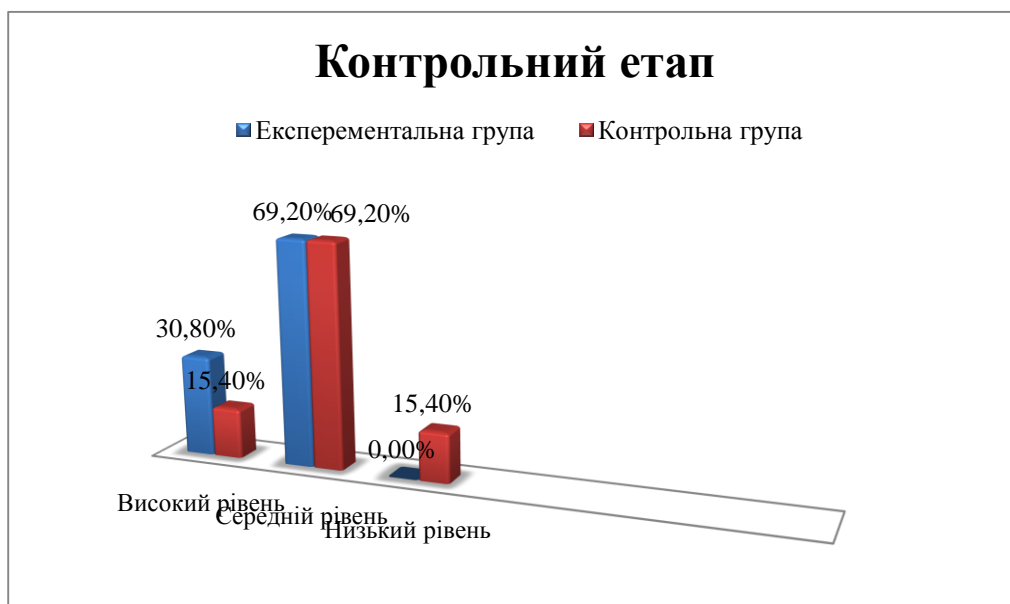
Далі проаналізували середньоарифметичні показники сформованості комунікативної компетенції старших дошкільників на контрольному етапі експерименту.

Високий рівень в ЕГ показали 4 дитини (30,8 %), в КГ – 2 дитини (15,4 %). Середній рівень в ЕГ показали 9 дітей (69,2 %); та в КГ – 9 дітей (69,2 %). Низький рівень в ЕГ – відсутній, в КГ – 2 дитини (15,4 %).

Загалом можемо спостерігати позитивні результати розвитку мовлення старших дошкільників.

Результати ми відобразили в діаграмі 2.2

Середньоарифметичний показник сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників на контрольному етапі експерименту

2. 3. Аналіз дослідно–експериментальної роботи

На контрольному етапі експерименту було повторно проведено дослідно–експериментальну роботу за діагностичними методиками, які використовували на констатувальному етапі нашого дослідження. На основі отриманих даних проведемо порівняння результатів діагностичного обстеження констатувального і контрольного етапів дослідження.

Порівняльну характеристику рівнів розвитку розмовного мовлення на різних етапах дослідження відображено у таблиці 2.9

Таблиця 2.9

Порівняльна характеристика рівнів розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку

Етапи експерименту	Групи	Рівні					
		К-сть дітей	Високий рівень	К-сть дітей	Середній рівень	К-сть дітей	Низький рівень
Констатувальний	ЕГ– 13	–	–	10	76,9 %	3	23,1%
	КГ– 13	–	–	11	84,6 %	2	15,4 %
Контрольний	ЕГ– 13	4	30,8 %	9	69,2 %	–	–
	КГ– 13	2	15,4 %	10	76,9 %	1	7,7 %

Порівнюючи вихідні дані таблиць, бачимо, що на контрольному етапі у ЕГ, де проводились заняття з використанням народних ігор, підвищився рівень розвитку розмовного мовлення, так високий рівень мають 4 дитини експериментальної групи (30,8%), чого не спостерігалось на констатувальному етапі, середній рівень показали 9 дітей (69,2 %), низького рівня виявлено не було. Хоча у дітей (ЕГ) з низького рівня підвищився до середнього, вони все ж таки, як і раніше, інколи відчувають певні труднощі.

А у контрольній групі рівень розвитку залишився майже без змін. Контрольна група – 15,4 % (2 дитини) високий рівень; 76,9 % (10 дітей) – середній рівень; 7,7 % (1 дитина) низький рівень. Тобто спостерігається загалом позитивна тенденція розвитку мовлення дошкільників.

Далі наводимо порівняльну характеристику рівнів розвитку діалогічного мовлення на різних етапах дослідження (див. Табл. 2.10)

Таблиця 2.10

Порівняльна характеристика рівнів сформованості діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку

Етапи експерименту	Групи	Рівні					
		К-сть дітей	Високий рівень	К-сть дітей	Середній рівень	К-сть дітей	Низький рівень
Констатувальний	ЕГ– 13	–	–	8	61,5 %	5	38,5%
	КГ– 13	–	–	9	69,2 %	4	30,8 %
Контрольний	ЕГ– 13	3	23,1 %	10	76,9 %	–	–
	КГ– 13	2	15,4 %	8	61,5 %	3	23,1 %

Аналізуючи дані таблиці, можна простежити позитивну тенденцію: так, високий рівень сформованості діалогічного мовлення на контрольному етапі, досягли 3 дитини експериментальної групи, що становить 23,1% даної вибірки, а діти з низьким рівнем досягли середнього рівня – 10 дітей (76,9%), низького рівня виявлено не було. В контрольній групі показники залишились майже без змін. Високий рівень показали – 2 дитини (15,4 %), 8 дітей (61,5%) – середній рівень; 23,1 % (3дитини) – показали низький рівень.

Далі наводимо порівняльну характеристику рівнів сформованості зв'язного мовлення на різних етапах дослідження (див. табл. 2.10)

Таблиця 2.10

Порівняльна характеристика рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку

Етапи експерименту	Групи	Рівні					
		К-сть дітей	Високий рівень	К-сть дітей	Середній рівень	К-сть дітей	Низький рівень
Констатувальний	ЕГ– 13		–	9	69,2 %	4	30,8%
	КГ– 13		–	10	76,9 %	3	23,1 %
Контрольний	ЕГ– 13	5	38,5%	8	61,5 %	–	–
	КГ– 13	2	15,4 %	9	69,2 %	2	15,4 %

Виходячи з даних таблиці, можемо сказати, що діти експериментальної групи мають кращі результати в порівнянні з результатами, які були отримані на констатувальному етапі експерименту.

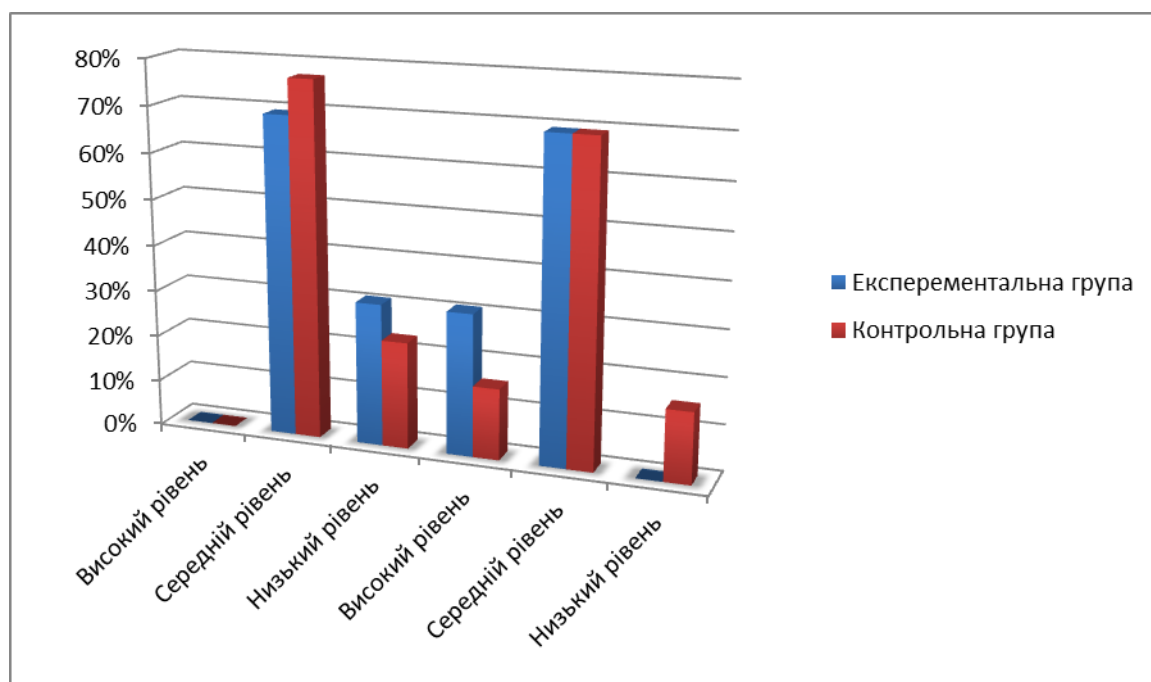
Старші дошкільники, які мають високий рівень – ЕГ 5 дітей (38,5%), правильно формулюють основну думку казки, вміють точно і послідовно будувати описову розповідь за картинками, використовують у мові прості і поширені речення, вживають іменники, що позначають назви предметів. А діти з низьким рівнем розвитку зв'язного мовлення досягли середнього рівня – 8 дітей (61,5 %). Вони можуть висловити основну думку твору. Послідовно, логічно, зв'язно переказують казки, але при цьому присутня невелика кількість підказок вихователя. В контрольній групі на контрольному етапі дослідження, рівень сформованості зв'язного мовлення майже не змінився.

Далі подаємо середньоарифметичні показники загальних результатів сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників на констатувальному та контрольному етапі експерименту.

Результативність виконаної нами роботи можна побачити на діаграмі 2.1.

Діаграма 2.1

**Загальні результати роботи
(середньоарифметичні показники)
на констатувальному та контрольному етапі експерименту**

Узагальнюючи результати дослідницької роботи, можна вказати, що на кінець експерименту спостерігаємо підвищення рівнів сформованості комунікативної компетентності дітей експериментальної групи. Це стало можливим завдяки систематичному та цілеспрямованому застосуванню занять з використанням народних ігор в освітньому процесі.

Висновки до другого розділу

Для визначення стану сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників посилаючись на Базовий компонент дошкільної освіти (освітня лінія «Мовлення дитини») та освітні програмові завдання, нами була

проведена дослідно–експериментальна робота, щодо формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

В ході дослідження були реалізовані такі завдання: визначили критерії та показники розвитку комунікативної компетентності старших дошкільників; до обраних критеріїв та показників підібрали експериментальні завдання для визначення комунікативної компетентності.

За підсумками проведеного експериментального дослідження на констатувальному етапі було виявлено, що розвиток комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку знаходиться на низькому рівні, тому на другому етапі дослідно–експериментальної роботи – формувальному, було розроблено та реалізовано систему розвивальних занять з використанням народних ігор в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Було проведено контрольне діагностичне обстеження. Порівняльний аналіз рівнів розвитку комунікативної компетентності експериментальної і контрольної груп на різних етапах дослідження, засвідчив позитивний результат застосування програми занять з використанням народних ігор, як засобу формування комунікативної компетентності дітей експериментальної групи, у яких спостерігається значне підвищення рівнів сформованості комунікативної компетентності.

Якщо на початку експерименту спостерігались низькі показники: високий рівень – ЕГ – відсутній, КГ – відсутній; середній рівень – ЕГ – 9 дітей (69,2 %); КГ – 10 дітей (76,9 %); низький рівень в ЕГ – 4 дитини (30,8 %), КГ – 3 дитини (23,1 %), то на кінцевому етапі ці результати змінилися. Так, високий рівень в ЕГ показали 4 дитини (30,8 %), в КГ – 2 дитини (15,4 %); середній рівень в ЕГ показали 9 дітей (69,2 %); та в КГ – 9 дітей (69,2 %); низький рівень в ЕГ – відсутній, в КГ – 2 дитини (15,4 %).

Отже, було виконано всі завдання. Реалізована нами програма зумовила підвищення рівнів сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоноване практичне вирішення наукової проблеми формування комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості. Було реалізовано ряд завдань дослідження.

Відповідно до першого завдання, було проаналізовано ключові поняття. Під поняттям мова ми розуміємо «систему фонетичних, лексичних, граматичних засобів, яка є знаряддям вираження думок, почуттів і служить найважливішим засобом спілкування людей» [9, с.126].

Мовлення позначається як процес практичного користування мовою із задалегідь визначеною метою.

Під поняттям усна народна творчість (фольклор), розуміємо (казки, приказки, загадки, легенди), народні словесні ігри – усе це багатий матеріал, що творить у серці дитини пошану до рідної мови, народної творчості.

Під поняттям комунікативна компетенція розуміємо «комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально–побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування» [3, с. 20]. Важливою є комунікативна спрямованість навчання, що «означає оволодіння дітьми рідною мовою як засобом комунікації, спілкування. Вони повинні не лише відповідати на запитання дорослих під час занять, а й вільно користуватися рідною мовою в усіх життєвих ситуаціях: легко вступати в невимушену розмову, підтримувати бесіду, бути ініціатором розмови» [6, с. 51].

Відповідно до наступного завдання, було проаналізовано основні погляди вчених на проблему формування комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку. Так, Л. Виготський вважав, що «мова спочатку виконує роль засобу комунікації, а пізніше стає знаряддям мислення й довільної регуляції дитиною своєї поведінки. Процес комунікації

неможливий без участі мовлення, оскільки вона є найважливішою структурною частиною навчальної діяльності дитини» [9, с. 158].

Відповідно до третього завдання визначено критерії комунікативної компетенції з показниками: розмовне мовлення (вміння переказувати зміст знайомих художніх текстів одноліткам і дорослим (самостійно, стимульовано); обізнаність дітей із формулами мовленнєвого етикету), діалогічне мовлення (уміння вступати в спілкування, захоплювати й підтримувати ініціативу спілкування, підтримувати й завершувати його; доречність використання усталених мовних виразів, народних прислів'їв, приказок та уміння дотримуватися теми діалогу) та зв'язне мовлення (виразність, емоційна та інтонаційна забарвленість, граматична правильність, послідовність, самостійність; уміння логічно, граматично правильно та зв'язно будувати розповідь за картинками) та виділено рівні сформованості комунікативної компетенції: високий, середній, низький.

Відповідно до наступного завдання, було проведено дослідно–експериментальну роботу та розроблено систему розвивальних занять з використанням народних ігор в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Після практичної реалізації розроблених розвивальних занять, з метою перевірки ефективності використання народних ігор в освітньому процесі з дітьми старшого дошкільного віку, було повторно проведено діагностику за методиками, які використовували на констатувальному етапі дослідження. Узагальнюючи результати дослідницької роботи, можна вказати, що на кінець експерименту спостерігали підвищення рівнів сформованості комунікативної компетентності дітей експериментальної групи.

Якщо на початку експерименту спостерігались низькі показники: високий рівень – ЕГ – відсутній, КГ – відсутній; середній рівень – ЕГ – 9 дітей (69,2 %); КГ – 10 дітей (76,9 %); низький рівень в ЕГ – 4 дитини (30,8 %), КГ – 3 дитини (23,1 %), то на кінцевому етапі дослідження ці

результати змінилися. Так, високий рівень в ЕГ показали 4 дитини (30,8 %), в КГ – 2 дитини (15,4 %); середній рівень в ЕГ показали 9 дітей (69,2 %); та в КГ – 9 дітей (69,2 %); низький рівень в ЕГ – відсутній, в КГ – 2 дитини (15,4 %).

Це стало можливим завдяки використанню розвивальних занять з використанням народних ігор в освітньому процесі.

Отже, нами була реалізована мета дослідження, виконані основні завдання та підтверджено припущення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенбарт М. М. Результати порівняльної характеристики рівнів сформованості соціально–комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки.* 2015. Вип. 67. С. 163–170.
2. Арушанова А. Г. Исследование развития коммуникативной компетенции дошкольника. *Наука о детстве и современное образование.* – Москва, 2005. 184 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти. А. М Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ, 2012. 26 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти. А. М Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. *Вихователь–методист дошкільного закладу.* Київ, 2012. 26 с.
5. Беленька Г. В. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку: компетентнісний підхід: Монографія. Київ, 2015. 244 с
6. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник. Київ, 2007. 542 с.
7. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : підручник. 2–е вид., доповн. Київ, 2011. 704 с.
8. Богуш А. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. Київ, 2011. 440 с.
9. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. 2–е видання. Київ, 2010. 374 с.
10. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації. *Дошкільне виховання.* 1999. № 6. С. 3–5.
11. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2–е вид., переробл. і доповн. Київ, 2002. 407 с.
12. В'юнник В. О. Мій конспект. 6–й рік життя. Харків, 2014. 174 с.
13. Гавриш Н. В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: Навч.–

метод. посіб. Київ, 2006. 119 с.

14. Гончаренко А. Комунікативна компетентність – головна мета. *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 12–15

15. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна казка. Київ, 1987. С. 6.

16. Єнгаличева І. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку засобами малого жанрового фольклору
[URL://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/50/13.pdf](http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/50/13.pdf) (дата звернення: 10.11.2019)

17. Журавльова Л. Вплив усної народної творчості на формування культури мовлення дітей дошкільного віку. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія «Педагогічні науки» Полтав. нац. пед. ун–т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2015. Випуск 16. 332 с.

18. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія. Київ, 2008. 497 с.

19. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ, 2003. 300 с.

20. Калуська Л. В. Дивокрай. Вибрані дидактико–методичні матеріали у 2–х книгах для працівників дошкільних закладів. Книга перша. Тернопіль, 2006. 320 с.

21. Кондратенко Р. В. Діагностичний супровід розвитку та виховання старших дошкільників: навчально–методичний посібник. Кривий Ріг, 2015. 224 с.

22. Короткий тлумачний словник української мови. Київ, 1978. 296 с.

23. Кравченко О. В. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності: навчально–методичний посібник. О. В. Кравченко, 2009. 75 с.

24. Лахтадир О. Якби не казка. *Психолог дошкілля*. 2013. № 10. С. 25–27.

25. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість: навч. посібн. Київ, 2006. 591 с.

26. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990. 682 с.
27. Листопад М. В. Формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами гри драматизації URL: http://www.ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_77/part_1/21.pdf. (дата звернення: 10.11.2019)
28. Лозинська Є. Українське народознавство дітям дошкільного віку: метод. посібн. Львів, 2008. 208 с.
29. Луценко І. Організація комунікативно–мовленнєвої діяльності дошкільнят на засадах дитиноцентризму. *Дошкільне виховання*. 2015. № 1. С. 7.
30. Малигіна Ю. Рідна мова! Як її не знати, як же не любити нам її. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та художньої літератури для старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2012. № 11. С. 18–19
31. Мамчур Л. І. Мовна і комунікативна компетентність особистості: суть і характерні ознаки URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_42/43.pdf (дата звернення: 10.11.2019)
32. Марчун О. В. Матеріали до вивчення дитячого фольклору : навч. посібник. Київ, 2010. Ч. 1. 201 с.
33. Науменко. Т. Незвідані грані казки: народна казка в дитячому садку. *Дошкільня*. 2011. № 2. С. 5–7.
34. Недашківська Н. Мовленнєві витинанки: вигадуюмо казку. *Вихователь методист дошкільного закладу*. 2013. № 8. С. 22.
35. Пахомова Л. Барвисті дива рідної природи. Бінарне заняття з розвитку мовлення для старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2012. № 8. С. 32–34
36. Піроженко Т. О. До перлин народної мудрості. *Вихователь методист дошкільного закладу*. 2011. № 8. С. 45–49.
37. Подлінна С. В. Розвиток мовленнєвої компетентності. *Дошкільний навчальний заклад*. 2012. № 1. С. 5–10.

38. Поніманська Т. І. Освітня лінія «Дитина в соціумі». *Вихователь–методист дошкільного закладу*. 2012. № 10. С. 4–10.
39. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки. *Наукова школа академіка Алли Богуш: монографія*. Київ, 2009. 528 с.
40. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ, 1996. 304 с.
41. Селевко Г. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 139.
42. Сивачук Н. П. Українська народна поезія пестування: посібник для студентів філол. фак–тів (спец.укр. мова і літ. та народознавство) та пед. фак–ів вищих навч. закладів. Київ, 2002. с. 51–52.
43. Сухар В. Л. Розвиток мовлення. Конспекти комплексних занять. Старша група. Харків, 2009. 208 с.
44. Трифонова О. С. Домінанти визначення сутності понять компетенція і компетентність URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2010/NiO_8_2010/pedagog/Trif.htm (дата звернення: 10.11.2019)
45. Тур Л. В. Комунікативно–мовленнєвий розвиток дошкільників. Харків, 2016. 160 с.
46. Українське дошкілля: Програма розвитку дитини дошкільного віку. О. І. Білан. Тернопіль, 2017. 256 с.
47. Український педагогічний енциклопедичний словник С. У. Гончаренко. вид. 2–е, доп. і випр. Рівне, 2011. 552 с.
48. Франко І. Коли ще звірі говорили: Казки для дітей. Київ, 1979. С. 117.
49. Шалімова Л. Л. Казкотерапія як засіб розвитку дошкільнят. Харків, 2013. 160 с.
50. Юрченко Н. Ф. Усі заняття в дошкільному навчальному закладі. Харків, 2008. 509 с.

51. Я у Світі (нова редакція): Програма розвитку дитини дошкільного віку. У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років. О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ, 2014. 452 с.

ДОДАТКИ

**ДІАГНОСТУВАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ КОНСТАТУВАЛЬНОГО
ЕТАПУ ДОСЛІДЖЕННЯ****Додаток А****Методика «Розвиток розмовного мовлення
(за Л. Михайловою)» [21]**

Діагностична методика за критерієм: розмовне мовлення

Показник 1: Вміння переказувати зміст знайомих художніх текстів одноліткам і дорослим (самостійно, стимульовано).

Завдання. «Розкажи дітям»

Мета: з'ясувати вміння дітей розповідати (зміст знайомих текстів усної народної творчості).

Процедура виконання:

Вихователь запитує у дитини, які вона знає казки, яка казка їй найбільше сподобалась і запам'яталась, і пропонує їй розповісти всім дітям.

Показник 2: обізнаність дітей із формулами мовленнєвого етикету.

Завдання. «Підкажи слово»

Мета: виявити знання дітей щодо формул мовленнєвого етикету.

Процедура виконання. Вихователь пропонує послухати розповідь про дівчинку Яринку, яка забула всі «хороші і добрі) слова, які потрібно казати впродовж дня, і підказати їй потрібні слова.

Розповідь вихователя: «Прокинулась Ярима рано–вранці, зайшла на кухню, побачила маму, тата і бабусю. Подивилася на них і забула, що потрібно було сказати... (Доброго ранку). Постояла Яринка мовчки і протягнула мамі ніжку, щоб вона застібнула сандалю: «На, застебни», – промовила дівчинка. Мама застібнула, Яринка мовчки пішла в умивальну кімнату. Які слова повинна сказати дівчинка мамі? (Будь ласка, дякую).

У цей день Яринчина бабуся святкувала день народження. Дівчинка вмилась, одяглась і подумала: «Треба зайти до бабусі». Постукала в двері,

зайшла, подивилася на бабусю і мовчки постояла. Бабуся запитала у дїчинки: «Яриночко, ти щось хотїла мені сказати?» «Забула я», — відповіла дївчинка. Які слова забула Яринка?

Додаток Б

Методика «Сформованість діалогічних умінь» (за В. Любашиною)

Діагностична методика за критерієм: діалогічне мовлення

Показник 1: уміння вступати у спілкування, захоплювати й підтримувати ініціативу спілкування, підтримувати й завершувати його.

Завдання . «Розмова»

Мета: виявити вміння дітей розпочинати розмову з однолітками й дорослими за правилами етикету, захоплювати й підтримувати ініціативу спілкування, вітворювати діалог персонажів художніх творів, самостійно обираючи собі партнера.

Матеріал: іграшки, книжка з українськими народними казками.

Процедура виконання: експериментатор пропонує дитині розпочати розмову на тему «Моя улюблена казка» з дорослим чи однолітком (за бажанням дитини). Необхідно розпочати розмову за правилами етикету, продумати зміст розмови. Далі дитині пропонується пригадати діалог персонажів з цієї казки, відворити їх, обравши собі для цього партнера. У разі потреби експериментатор просить пригадати конкретний діалог персонажів (Івасика–Телесика і Зміючки; Котигорошка та Вернидуба тощо).

Критерії оцінювання: вміння розпочати розмову та завершити її, тривалість розмови, ініціатива в розмові (змістовність розмови, вміння відтворити діалог персонажів улюбленої казки.

Показник 2: доречність використання усталених мовних виразів, народних прислів'їв, приказок та уміння дотримуватися теми діалогу.

Завдання. «Ситуаційні ігри»

Мета: визначити здатність дошкільників вживати в повсякденному житті під час діалогів із однолітками усталені мовні вирази, народні прислів'я, приказки та уміння дотримуватися теми діалогу

Матеріал: ілюстрації з зображенням різних ситуацій.

Процедура виконання: експериментатор штучно створює різні побутові ситуації і пропонує дітям узяти в них участь.

– Що б ти сказав? А як би ти вчинив?

Ситуація 1. Вдома

Хлопчик Дмитрик хоче піти погуляти, а матуся йому не дозволяє. Він починає сперечатися з мамою. До нього підійшла сестричка Оленка. Що вона йому сказала? Як ти гадаєш, що відповів хлопчик? А як би ти вчинив? Що б сказав? Пригадаймо українські народні казки, в яких персонажі були схожими на Дмитрика («Коза дереза», «Казка про Котика і Півника» тощо). Якими словами про неслухняних говориться в казах?

Ситуація 2. На вулиці

Взимку Маринка пішла кататися на ковзанах та впала. Хлопчики стоять і сміються. Як далі могли розгортатися події? Що б ти сказав у цій ситуації? Як ти гадаєш, чи можна в цьому випадку вжити прислів'я «Добре сміється той, хто сміється останнім»?

Як ти його розумієш?

Ситуація 3. У лікарні

У Сашка заболів зуб. Матуся привела його до лікарні. Хлопчик боїться заходити до кабінету лікаря. Що б ти сказав хлопчику, якби був лікарем? А як би ти себе поведив? Пригадаймо казку, в якій герой усього боїться («Заець хвалько»). Якими словами говориться про зайця в казці?

Критерії оцінювання: відповідність висловлювання поставленому завданню, вміння підтримувати бесіду, вживати фрази, що стимулюють співбесідника до спікування; кількість та різноманітність використаних мовних засобів; граматична правильність мовлення; правильна вимова та дотримання інтонації; обсяг висловлювання (2–4 репліки з кожного боку); доречність використання усталених мовних виразів; вживання прислів'їв, приказок.

Методика «Сформованість зв'язного мовлення у дітей»

(за О. Ушаковою, Є. Струніною)

Критерії оцінювання: зв'язне мовлення

Показник: виразність, емоційна та інтонаційна забарвленість, граматична правильність, послідовність, самостійність.

Завдання. Закінчення казки »Хоробрий зайчик«, розпочатої вихователем.

Мовленнєвий матеріал: казка «Хоробрий зайчик», ілюстрації до казки.

В лісі жив зайчик. Одного осіннього ранку виглянув він із хатинки і побачив, що на вулиці чудова погода, вирішив погуляти. На лісовій галявині його чекали білчєня та оленя. Друзі вирішили піти погуляти у ту частину лісу, де ще ніколи не були. Там вони весело бавилися, бігали, стрибали. Та раптом оленя зойкнуло. Стрибаючи, воно вивихнуло собі ніжку. Звірята не знали, що їм робити. Скоро стало темніти, настав вечір, а оленя не могло йти додому. Вони вирішили що хтось повинен піти і покликати на допомогу. Тоді зайчик запропонувати білчєня піти за допомогою, а сам вирішив залишитися з другом. Зайчик з оленям залишилися удвох. Раптом кущі заворушилися, із–за них вийшов.

Процедура виконання: Читається казка, дитина відповідаючи на навідні запитання експериментатора повинна самостійно придумати закінчення казки.

Інструкція: «Прослухай уважно казку, і придумай самостійно закінчення казки, відповідаючи на запитання :

- Як ти думаєш, хто вийшов із–за кущів?
- Що зробив зайчик?
- Як він врятував свого товариша?
- Чим закінчилась казка?

Показник: уміння логічно, граматично правильно та зв'язно будувати

розповідь за картинками.

Завдання. Складання розповіді за серією сюжетних картинок.

Матеріал для обстеження: серія сюжетних картинок «Яблуня»
дидактичний матеріал для розвитку логічного мислення і зв'язного мовлення дітей дошкільного віку .

Процедура: Дитині представляється послідовність з чотирьох сюжетних картинок і пропонується скласти за ними розповідь. Приблизний зміст картинок:

I – Весна . Хлопчик і дівчинка прийшли подивитися на квітучу яблуню

II – Чи дозріли яблука? Хлопчик і дівчинка взяли кошики і прийшли до яблуні.

III – Яблука росли високо. Хлопчик заліз на дерево і нахилив гілку з яблуками, а дівчинка їх зривала .

IV – Діти зібрали повні кошики яблук і пішли додому.

Інструкція: «Картинки розкладені неправильно. Розклади правильно картинки. Склади за ними розповідь».

Якщо дитина невірнo розклала картинки, експериментатор виправляє помилку і просить скласти за ними розповідь.

Матеріали формувального етапу експериментального дослідження

Грушка

Мета: збагачувати словник лексиною: посапала, поса–дити, садили, поливали, наглядали, трусили; «бийте, діти, гопака».

Матеріал: груші, картини, де зображено дерево, при можливості використовувати реальний предмет (провести і ні прогулянці під грушою).

Хід заняття. Сьогодні в нас буде конкурс на найкращого знавця дерев нашого краю. Хто назве найбільше дерев, тому буде вручена медаль «Кращий природознавець». Я оуду журі і кожному, хто буде відповідати, я вручу зелений листочок. У кого листочків буде найбільше, той і переможець.

Діти, які дерева люди звеличують, прославляють у піснях, у віршах (Відповіді дітей і вихователя).

Ялину одягають кожен рік на Різдво та Новий рік, бо и к йдеться у легенді, коли народився Христос, зірки впали ;і неба і заплутались у хвої ялинки, так з того часу і ясніє нлина зірками на свята.

– Т. Г. Шевченко писав про тополю, з нею він порівнював діичину: струнка, як тополя. Вербові віти порівнювали з довгими дівочими косами, які полощуться у річковій воді, пдже верба любить вологу і росте понад водами.

Вихователь показує картинку із зображенням груші. Діти розглядають.

– Послухайте, діти, яку пісню–гру склав народ про грушку (читає віршований зміст гри).

Діти стають у коло. Беруться за руки й співають. Посередині «грушка» – хлопець або дівчина.

Як послала мати Грушку садити.

Моя грушка отака, отака, Бийте, діти, гопака, гопака.

Як послала мати Грушку поливати.

Моя грушка отака, отака,

Бийте, діти, гопака, гопака.

Як послала мати Грушку наглядати Приспів.

Як послала мати Грушку трусити. Приспів.

При цьому, грушку починають трусити, потім піднімають угору.

«Отака, отака грушка», це означає велика, обширна, висока. «Бийте, діти, гопака» – означає танцюйте.

Гопак – це український народний танець, який показує рухливість, пластичність та силу українських парубків. А «бити гопака», означає притупувати каблуками по підлозі, тому й говорили – «бити гопака». Послала мати грушку поливати, а дерево вбирає вологу та й до неба тягнеться, радіють діти з дерева, бо їхня праця марно не пропадає, а з кожним днем дерево стає вище та й вище. Послала мати грушку наглядати, тобто сторожити, щоб ніхто плоди не покрав, а грушка все більша та більша «отака, отака». А дозріли плоди, що з ними робити? У народі кажуть «трусити» грушку, щоб плоди падали. Люди дуже люблять це дерево і навіть склали гру, тільки щоб гра вийшла цікавою, потрібно повторити всім слова, то ще раз послухайте (читає 2-й раз; ктивізація дітей; діти повторюють слова, а також пояснюють зміст нововведених слів).

Вихователь: Станемо в коло, беремося за руки, а грушка всередині і співає: «Моя грушка отака, отака. Бийте, діти, гопака, гопака». Виберемо грушку лічилкою (вибирають грушку, стають у коло і грають).

Дрібу, дрібу, дрібушечки

Мета: Поповнювати знання дітей про городні та дикі рослини. Розвивати пізнавальну активність, чітку артикуляцію звуків, вживання пестливих слів. Збагачувати словник словами: петрушка, лобода, галушки, лемішка.

Матеріал: петрушка, лобода (картинки), галушки.

Хід заняття. Діти, давайте подивимось, які ви господарі та господарочки. Слухайте уважно. Купили ви малих курчаток та гусяток, як доглядати за ними будете? (А чим будете годувати?) Діти відповідають. Молодці, справжні господарі. А щоб ви були ще кращими господарями, я вас навчу грати в гру, в якій розповідається про маленьких ісурчаток та гусяток, а також про те, чим вони живляться, як гуляють по городу, на повітрі (Читає віршований текст). Курчатка і гусятка йдуть дрібненькими-дрібненькими кроками, тому в народі і називають такий хід: «дріботить», а коли ніжно – «дрібу, дрібу, дрібушечки». Пішли гусятка та курчатка та й пощипали петрушечки (показує петрушку). Ось вона яка, подивіться ви всі, напевне, знаєте цю рослину, її використовують у їжу, вона дуже корисна, запашна, багата на вітаміни. Погляньте, які зелені листочки в петрушки, краї посічені, і коли рослину потерти – вона приємно пахне. Для їжі використовують корінь і листочки (діти розглядають цю рослину і описують її).

Потім наші курчатка та гусятка пішли їсти лободу. Це вже дика рослина. Росте вона висока, стебло товсте, пелюстки ледь зеленого кольору (діти розглядають). Проте в їжу люди її не використовують, хоча в лободі також багато корисних речовин.

Потім господиня почастивала наших курчаток і гусяток галушками. Це така українська страва. Тісто розкачують на ковбаски і ріжуть шматочками, потім варять. Подають їх із сметаною. Я вам принесла покуштувати (діти пригощаються).

– Пішли курчатка і гусятка до води, а потім поїли лемішки. Лемішка – це така каша. Коли вода в каструлі кипить, тоді висипають кукурудзяну крупу і безперервно помішують кашу. Додають солі і лемішка вже готова (показує кукурудзяну муку або крупу). Діти розглядають, відповідають на запитання.

Ще раз послухайте, діти, і будемо грати (читає ще раз).

Діти стають у коло й, взявшись за руки, ходять то в один, то у другий бік, співають:

Дрібу, дрібу, дрібушечки, наїмося петрушечки;

Диб, диб до води, наїлися лободи. Дрібу, дрібу, дрібушечки, погубили черевички;

Туди, сюди до води, шу, шу, шу, шу, он – туди!

У середині кола пара або дві пари дітей крутяться то вправо, то вліво, міцно тримаючись навхрест. Тіло вигинається дещо назад, ступні ніг разом, ноги в колінах не зігнуті. На середину кола по черзі виходять інші пари. Можуть одночасно крутитися дві пари дітей. Тоді одна пара тримається за руки навхрест зверху, а друга – знизу.

Ірву, ірву, горішечки

Мета: збагатити словник дітей українською лексикою, пестливими словами: жупан, сарафан, нітрішечки, ірву.

Матеріал: картина, на якій зображений жупан (або справжній жупан).

Хід заняття:

– Діти, як ви гадаєте, вовк страшний звір чи ні? Треба його боятися? Чому? (Діти висловлюють свої норсії, інтерпретують їх). А зараз я розповім, як діти-плетухи, їх ще називають вівчарами, грають на полонинах, коли пасуть вівців. Вони не бояться вовка, тісно гуртують отару овець, а самі грають у таку гру (вихователь промовляє зміст і хід гри).

Вовк десь ховається, а діти, рвучи траву, промовляють:

– Ірву, ірву, горішечки,

Не боюсь вовка нітрішечки,

Вовк за горою.

А я за другою.

Вовк у жупані.

А я в сарафані.

Усі розбігаються, а «вовк» доганяє дітей і забирає шапку (хустку). Коли всіх переловить, кожен виконує (пісню, тнець, вірш), отримуючи фант (свою річ).

– Діти, що означає слово «нітрішечки»? так це означає «зовсім», тобто вовка не бояться зовсім, загалом. Ще й прозиваються вовкові, що він у жупані, тому, що шерсть у нього темна, наче жупан (показує жупан). Подивіться, у мене в руках – жупан. Це верхній одяг, шитий з цупкої, шерстяної тканини, без коміра, з круглим вирізом. Нижче талії жупан зібраний, виглядає пишно і святково, їх носили як чоловіки, так і жінки. Відрізнялися вони між собою кроєм. Жупан був козацьким одягом (діти розглядають жупан, вихователь пропонує описати його). А що це за одяг (показує картинку з сарафаном)?

Сарафан – це сукня, довга, зібрана на грудях, із високою талією. Плаття це без рукавів із широкими бретельками на плечах. Я принесла також ляльковий сарафан, розгляньте його. Послухайте, я ще раз прочитаю слова гри, а ви намагайтеся запам'ятати (читає 2–й раз).

– Віталику, допоможи мені лічилкою обрати вовка.

Скористаємося новою лічилкою:

У зеленому садку сидить

котик у холодку,

лапкою чеше вус,

язичком лиже пуз.

– Віталік (лічилкою лічить дітей): Вовком буде Івасик.

Вихователь: Оксанко, а що повинен робити вовк?

Оксана: Вовк ховається, а всі діти рвуть траву.

Вихователь: Давайте всі разом будемо промовляти слова гри. Кого вовк зловить, той віддає якусь річ, і після закінчення гри розігруються фанти.

Лис

Мета: ознайомити дітей зі способом життя хижих звірів. Спонукає дітей до нових розповідей. Розвивати зв'язне мовлення, фонетичний слух.

Словник: капкан, злодій, страшина злість.

Матеріал: лис – іграшка, картинка, на якій намальована пастка.

Хід заняття. (Метушня за дверима).

– Хто це заглядає до нас? Ой, – це маленький лис. Його загнали сюди з лісу мисливці, які з собаками вчинили полювання. Бідненький, – він хоче сховатися. Давайте сховаємо його тут, мисливці в нас його шукати не будуть. Подивіться діти, який він красивий, яка в нього руда шерсть, довга мордочка, маленькі чорні оченята. Маринко, ану ти розглянь лиса, може я щось пропустила і розкажи про нього (розповідь дитини). Молодець, Маринко. Лис уже заспокоївся, зрозумів, що тут його не знайдуть. кайте. Ми будемо розучувати, а лис нехай послухає, як про нього народ говорить (вихователь читає віршований текст).

– Діти, а ви знаєте, що таке капкан, це – пастка, ми вже вгадували про неї. Люди розставляють її для того, щоб туди попався злодій, той, хто краде кури, качки, голуб'ята (розглядають картинку). То що це є, діти?

– Він хитрий і підступний, і тому люди радіють, коли спіймають такого злодія. Тішся – це означає радій, веселися, так кажуть в Україні.

Діти, а як ви думаєте, що означає «страшна злість» – правильно, це означає дуже–дуже злий лис, адже він попавсь і тепер уже не буде красти нікого. Вихователь ще раз цовторює слова гри, щоб діти краще запам'ятали. Пропонує кільком дітям повторити слова.

Ставаймо в коло і пограймо в гру «Лис». Лиса діти обирають лічилкою:

Їхала карета,
Дзвоном дзвонить.
Вийшла пані
Лічить коні.
Раз, два, три
Вийди ти.

Хід гри. Побравшись за руки, всі встають у коло, а один з учасників гри, за вибором, стає за лиса і йде в середину. Коло рухається то вправо, то вліво з піснею:

Ха–ха, ха–ха, гі–гі!

Лис зловивсь у капкані.

Качки, кури, голуб'ята.

Тіштесь, смійтесь, гі–гі–гі,

Злодій лис у капкані.

Ой-ой! Вирвавсь – утікайте,

Тепер в нього страшна злість,

Кого зловить, того з'їсть.

Коли проспівують усю пісню, то швидше розбігаються на всі боки, а лис ловить. Кого піймає, той стане лисом. Гру починають спочатку.

У вовка

Мета: Збагачувати словник дітей словами: коцюба, щітка, гребінка, трійця.

Матеріал: іграшка – вовк, картинка, де зображені вівці на полонині, коцюба, щітка, гребінка.

Хід заняття.

– Діти. Хто це стукає до нас? На гостини завітав дідусь, вітається. А чому ж він такий зажурений, давайте запитаємо його? Виявляється, що дідусь – вівчар, тобто пастух, який пасе овець. І внадився до нього вовк. А овечки такі гарні, кучеряві, погляньте, яка в них довга, закручена шерсть (розглядають картинки). А вовк кожної ночі пробирається в отару і може знищити не одну, а декілька вівців. Ось чому дідусь так засмутився. Нічого, нехай дідусь не сумує, ми його розвеселимо. Навчимо його однієї гри, в якій люди кепкували з вовка та його жінки, називали її щіткою, гребінкою. Люди промовляли такі слова: (вихователь промовляє слова гри).

Пояснює слова «трійця» – це релігійне свято, яке святкують влітку. У народі кажуть ще «Зелені свята». Оселю та подвір'я прикрашають зеленими гілками. Пастухи говорили: «А я вовка не боюся – коцюбою обернуся». Подивіться, на картинці в мене зображена коцюба. Коцюба – це залізний прут, зігнутий на кінці, використовувався для перемішування вугілля у печі, вигрібання жару. Обернувся пастух коцюбою і ніхто йому не страшний, ще й глузує з вовкової жінки (щітка, гребінка).

– Діти, а як ви думаєте, чому вовчицю порівнювали із щіткою і гребінкою? (Бо шерсть догори, наче зубці у гребінці). Розглянемо уважно гребінку і подивимось, яка між ними різниця. Гребінка дерев'яна, а зубчики залізні, переважно це були цвяшки, які забивали в дерев'яну основу. Вона нагадує однорідний гребінь, нею розчісували повісло, коли пряли нитки. Оксанко, розкажи, що ти знаєш про гребінку?

– А щітку, діти, ви всі знаєте, і розкаже нам про неї Петрусь. Вихователь показує предмети, діти розповідають.

Послухайте ще раз вірш до гри (вихователь читає, про–понує дітям повторити).

– Давайте запросимо дідуся – вівчара з нами пограти в гру, нехай йому буде веселіше.

Вихователь пояснює зміст та правила гри.

Хід гри. Діти стають у коло. Обирають лічилкою «вівцю» і «вовка». «Вовк» стає за колом, а «вівця» у колі. Діти співають:

Пасу, пасу, вівці,
 До самої трійці,
 Вовк за горою, а я за другою,
 А я вовка не боюся,
 Коцюбою обернуся,
 Щітка, гребінка,
 Вовкова жінка.

У цей час вовк намагається прорватися в коло, а діти його не пускають. Лише після закінчення пісні вовк може потрапити в коло. Діти «вівцю» пропускають, а «вовка» не завжди. Якщо «вовк» піймає «вівцю», то вони міняються місцями, або вибирають нових «вовка» і «вівцю».

«Шевчик»

Мета: збагачувати словник дітей словами: шевчик, гвіздки.

Матеріал: миска з водою, шматок шкіри, цвяхи, молоток, колодка, копито, пара черевиків. По можливості, напередодні, повести дітей у взуттєву майстерню чи фабрику, запросити майстра з фабрики або майстерні.

Хід заняття.

– Сьогодні, діти, у нас цікава зустріч. Ми з вами поговоримо про те, звідки беруться ось такі гарненькі черевички. Чи ви знаєте звідки? (з крамниці). А ще до крамниці, звідки? Розкаже нам про це наш гість, швець, який знає і вміє шити взуття. Уявіть собі, як би не було взуття, що б ми робили? На вулицю грати б не вийшли, бо холодно і ніженьки змерзнуть, та й пошкодити їх без взуття можна. Тому ця професія дуже важлива. Михайло Іванович працює на взуттєвій фабриці і знає все-все про взуття. (Михайло Іванович розповідає дітям, як шкіру вимочують, фарбують, які є цехи, і як шиють).

Розповідь:

Шкіру вимочують довгий час у воді. Ось так (показує), до води додають різні речовини, щоб шкіра була цупкою, міцною і легко витягувалася. Потім шкіру розтягують на такій рамці, щоб вона вирівнялась і була такою, як тканина (прикріплює шкіру на рамки). Коли шкіра висохла, вона вже готова, щоб шити з неї взуття. Швець прикладає викройку до шкіри, вирізає, потім шиє черевички або чобітки. Натягує на колодку (показує) і знизу колодки густо прибиває цвяхами, потім б'є молоточком по колодці і формує опуклі форми на п'ятці. Сама ж колодка, – подивіться, – це така

дерев'яна форма ноги (показує). Коли прибивають підшву, то шкіру натягають на копито (показує).

– Діти, підійдіть до столу і розкажіть про те, що ви почули від Михайла Івановича (діти розказують про рамки, колодку, копито). Тепер я і Михайло Іванович перевіримо, як ви засвоїли шевську справу.

Дамо вам завдання пограти в гру «Шевчик». Я вам розповім правила та слова гри, а ви уважно послухайте і запам'ятайте (читає 2 рази). Миколко, ти уважно слухав? Спробуй сам розповісти дітям, як потрібно грати в цю гру. Пропонує обрати шевчика, який все, про що говориться у грі, буде виконувати.

Лічилка:

Ходила квочка

Коло кілочка, там водила діточок, діточок–курочок.

Оце вам дітки,

По дві квітки,

А мені одна,

Та й та золота.

Шевчиком обрали Дмитрика. Він виходить на середину кола, а ми будемо промовляти слова.

Хід гри.

Діти стають у коло і співають. Посередині «шевчик» імітує слова пісні:

А чи бачив ти, як шевчик у воді шкіру мочє?

Ой так, так, братику, шкіру мочє.

А чи бачив ти, як шевчик шкіру потягає? Ой так, так, братику, так шкіру потягає.

А чи бачив ти, як шевчик черевички шиє?

Ой так, так, братику, так черевички шиє.

А чи бачив ти, як шевчик гвіздки забиває?

Ой так, братику, так гвіздки забиває.

Чи бачив ти, як шевчик у свято танцює?

Ой так, так у свято танцює.

Шевчик імітує рухи, про які співається у пісні. Потім діти обирають нового «Шевчика».

А ми просо сіяли, сіяли

Мета: закріпити знання дітей про працю хліборобів, збагатити словник словами: просо, сіяти, рута, невід, перейняти.

Матеріал: рута-м'ята, просо (малюнок), просяний віник або щітка до побілки.

Хід заняття.

– Діти, до нас на гостини прийшов дідусь. Привітаймося (добрий день, дідусю). Живе дідусь високо в горах Карпатах, він знає багато казок, приспівів, а найбільше – загадок. Попросимо його сісти та розповісти нам щось цікаве. Хоче нам дідусь загадувати загадки та перевірити, які ми кмітливі. Сідаймо тихенько та слухаймо уважно. Дідусь загадує загадки:

Як на неї подивився, то сльозами zalився... (цибуля).

Була дитиною – пелюшок не знала, а старою стала – сто пелюшок мала... (капуста).

Без вікон, без дверей, повна хата людей... (огірок) тощо.

Дідусь:

– А чи відгадаєте цю загадку?

У пучок складають – хату підмітають;

У воду засипають – кашу їдять?

– Не знаєте, та я всім підкажу, це просо (показує).

Послухайте загадку:

Росте каша і віничок на одній стеблинці,

Буде їжа і робота маленькій Маринці? (просо).

– Всі здогадалися, що це просо. Подивіться, я приніс віник і щітку, якою білять хату, їх виготовляють з рослини – проса. Вона росте на полях, можна посадити і на грядці. Просо невисоке, має зелені продовгуваті

листочки (показує засушену рослину з гербарію). Діти розглядають, розповідають про рослину, описують її, розглядають дрібні зернята проса, описують їх.

– Молодці, діти, тепер ви знаєте, що то за каша і віночок на одній стеблинці. Буде вже і робота маленькій Маринці, а Маринка на все це поглядає скося, бо давно вже здогадалась, що це все із.....? Діти голосно промовляють: «Проса».

Дідусь: Я навчу вас грати в гру, в яку колись грали сівачі після роботи (читає слова гри). А чи знаєте ви, що то за «зелена рута, жовтий цвіт». Це рослина, подібна до кро–пиви, але не жалить. Пахне приємно, мов м'ята, і цвіте жов–тим цвітом. У мене в гербарію є ця рослина, підійдіть розгляньте, а Івасик розкаже про «зелену руту-м'яту» (діти розповідають. Вихователь ще раз проговорює слова гри).

Діти, а хто скаже, що то за «шовковий невід»? (Сітка, з міцної шовкової нитки сплетена, яку рибалки шікористовували для ловіння риби). «Шовковим неводом перейняти», – означає зловити. Повторимо разом:

Ой чим же вам перейнятись, перейнятись,

Ой шовковим неводом.

«Викупити» – означає купити.

«Убуде» – означає зменшиться, стане менше, а «прибуде» – навпаки, стане більше. Ну як, всі слова тепер відомі? Всі зрозуміли?

Хід гри.

Дітей поділяють на дві рівні групи. Вони стають один проти одного кроків за десять, побравшись за руки і иирівнявшись. Під спів перший гурт то наближається до другого, то знову відходить на своє місце. Другий гурт так само – то наближається до першого гурту, то знову відходить, співаючи:

– А ми просо сіяли, сіяли,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– А ми просо витопчем, витопчем,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– А чим же вам витоптать, витоптать?

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– А ми коні випустим, випустим,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– А ми коні переймем, переймем.

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– Та чим же вам перейнять, перейнять?

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– Ой шовковим неводом, неводом,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– А ми коні викупим, викупим,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– Ой чим же вам викупить, викупить?

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– А ми дамо, сто рублів, сто рублів,

Зелена рута, жовтий цвіт!

– Не треба вам тисячі, тисячі,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– А ми дамо дівчину, дівчину,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

– А ми дівчину візьмемо, візьмемо,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

Перший гурт кричить:

– Нашого полку убуде, убуде.

Другий:

– Нашого – прибуде, прибуде.

З другого ряду дівчинка перебігає у перший. Гра продовжується, поки всі не перебіжать у другий ряд.

Соловеечку, сватку, сватку

Мета: ознайомити дітей з процесом вирощування маку. Словник: мак, поріс, видав, бував, сватку.

Матеріал: картинка із зображенням квітучого маку, дозрілої голівки маку, зернята маку; картинка із зображенням соловейка, пиріжків з маком.

Хід заняття. Вчора я спекла ось такі смачні пиріжки з маком, я вас хочу погостити. Смачні пиріжки? А з чим вони, ану придивіться? (з маком). А ви знаєте, як росте мак? Я вам розповім. З маленького зернятка (показує), коли його посадили в землю проростає маленький паросток. Приходить час і стебло наливається соком, розкриває до сонця голівку. Квітка яскрава, червона, ось подивіться (показує картинку). У середині квіточки дозріває маленький плід, який з часом перетворюється на коробочку. Коли коробочка дозріває, у ній є багато маленьких насінин (показує дозрілу голівку маку). Потім коробочки зрізають, і мак висипається. От так потрапляє на наш стіл мак, смачний та поживний (вихователь запитує дітей, спонукає їх до розповіді, показує картинки, діти розглядають).

А як гарно, коли над червоними маками співає соловейко, тоді видається, що ти потрапляєш, наче в чудову казку. Цю красу люди описали в пісні. Послухайте... (читає текст гри). Це не просто вірш, це гра, де звертаються до соловейка, а ви всі знаєте таку пташку; а хто забув, ось картинка, подивіться. Запитують соловейка, чи ти бував, чи ти бачив, як ріс мак? Бував – це означає, чи ти був, чи бачив, так колись говорили в народі. Соловейко показує, що бував і що видав, як поріс мак. Поріс – виріс, став такий – такий високий.

Послухайте ще раз слова гри (читає вдруге). Запам'ятали? Пропонує дітям пограти в гру «Соловейку, сватку, сватку».

– Будемо говорити слова і все, що вони означають, будемо показувати. Хто чітко і правильно все покаже – одержить приз. Діти грають, у кінці кращі гравці одержують приз).

Хід гри. Діти співають, показують рухами все те, про що співається:

Соловеечку, сватку, сватку, чи бував же ти в нашій садку?

Чи видав же ти, як мак сіють?

Ой так, ой так, ой так сіють мак.

Соловєчку, сватку, сватку,

Чи бував же ти в нашім садку?

Чи видав же ти, як ріс мак?

Ой так, ой так, ой так поріс мак.

Соловєчку, сватку, сватку, чи бував же ти в нашім садку?

Чи видав же ти, як рвуть мак?

Ой так, ой так рвуть мак.

Соловєчку, сватку, сватку,

Чи бував же ти в нашім садку? Чи видав же ти, як їдять мак? Ой так, ой так, ой так їдять мак.

Перепілка

Мета: збагачувати словник дітей лексикою, пестливими словами: перепілка, сизокрила, перепеленя, перепел.

Матеріал: картинка із зображенням перепілки, клітка для птахів.

Хід гри.

– Діти, послухайте скоромовку:

Перегукуються у просі половину дня перепілка, перепел, перепеленя. Пропонує дітям разом повторити скоромовку.

Показує зображення пташки на картинці. Діти, подивіться ближче на пташку, вона трохи більша за голуба (зовнішній опис пташки). Це пташка перепілка, її називають сизокрилою, тому що в неї сизий колір пір'я у дрібненьку цяточку. Вона живе в полі, харчується комашками, черв'яками, зерном. Знайти її легко серед поля, де колоситься жито, пшениця, овес. Перепілка порівняно з іншими пташками досить велика, її неважко помітити серед поля і почути звук «еек, еек». Чи знаєте ви пісеньку або віршик про перепілочку? Сьогодні ми навчимося грати в гру, яка називається «Перепілка».

Послухайте (читає віршований текст гри).

Бідна перепілочка: «Ой, у перепілки та старий мужичок. Він нагайку несе, бородою трясе». Нагайка це така дерев'яна палиця, до якої прив'язані смужки невипаленої волової шкіри.

Запрошує дітей до гри, обирають перепілочку лічилкою.

– Наша Таня уночі загубила три ключі.

Місяць бачив – не добачив, ключ!

Хід гри.

Діти стають кружками, перепілочка йде всередину. Всі ходять навколо перепілки-дівчинки, співають:

Ой, у перепілки та голівка болить (2) Приспів.

Тут була, тут перепілочка.

Тут була тут, сизокрилая.

Ой, у перепілки та плечиці болять (2) Приспів.

Ой, у перепілки та колінця болять (2) Приспів.

Ой, у перепілки та спинонька болить. Приспів.

Щоразу на слові «болить» чи там плечиці, чи рученьки, чи щось інше перепілка хапається за голову, плечі, руки, хита головою, вдаючи з себе слабу та немічну...

При наступних словах, як от:

Ой, у перепілки та старий мужичок (2) Приспів.

Він нагайку несе, бородою трясе (2) Приспів.

Перепілка плаче, закриває руками очі, ніби сльози втира.

А як почнуть співати:

У перепілки молодий мужичок (2) Приспів.

Із базару іде, черевички несе (2) Приспів.

Тоді перепілка починає скакати, плескати в долоні, хоче ішбігти з круга, розніма руки дівчатам, щоб вискочити. При цьому їй кажуть: «Добрі замки в моєї коханки». Котра дівчина пустить руку, та йде всередину.

Мета: Збагачувати словник дітей словами: горобейко, кілочок, пряде, свитка, торочки.

Матеріал: куделя, веретено, прялка, нитки, тканина, снитка, картина із зображенням горобейка.

Хід заняття.

– Хто ж це завітав до нашої оселі. Діти, що це за пташка, б'ється до вікна? Та це ж горобчик. І яка б не була пора року, чи зима, чи літо, горобчик – це постійний наш мешканець. Щоб ви краще розглянули його, я принесла вам картинки. Маринко, розкажи, що ти знаєш про горобчика? (діти розповідають, а вихователь доповнює, що зимою горобчиків важко знайти їжу і тому необхідно влаштовувати годівнички).

– Горобчика дуже люблять у народі. Про нього склали багато віршів, загадок, приспівів. А ще про горобця складені ігри. В одну із них ми сьогодні і пограємо. Називається вона «Горобейко» (Вихователь читає віршований зміст).

Бачите, діти, як гарно про горобчика в народі говорять – не «горобець», а «горобейко», та ще й про його жіночку ласкаво відзиваються, що в горобейка жінка маленька, сидить на кілочку та пряде на сорочку.

Кілочок, це дерев'яні стовпці, які люди загострюють знизу і забивають у землю, таких кілочків забивають багато, один біля одного на маленькій відстані, а потім кілки обплітають лозою і виходить парканець. І на таких парканцях полюбляють сидіти горобчики (вихователь показує заздалегідь підготовлені картини).

Жіночка час не дармує, а чоловікові пряде на сорочку. А як вона пряде, зараз я покажу (картинка із зображенням пряжі). Це прялка, колись не було таких машин, що прядсти нитки, а були прялки – ось такі (показує). Вони були в кожній хаті. Бабусі наші прядли на таких прялках. Це куделя або кужіль, на ньому було повісло (сильно потерті стеблинки льону).

Господиня пощипувала пальцями повісло, а веретини крутилось і скручувало в нитку, тоді господиня пучками пальців витягувала цю нитку і

це означало виводити нитку. Звичайно, діти, горобці не вміють нічого робити, але це гра, та ще й народна, і тут все може бути, мов у казці.

От вивела горобейкова господиня нитку – «гороб'ю на свитку», а свитка, то одяг, дуже стародавній, який носили колись в Україні із сукняної тканини, поли заходять далеко одна за іншу в жіночих свитках, а в чоловічих зачіпалась свитка на гачки, исликий відкладний комір, рукава оздоблені шкірою. Нижче галії було багато зборок по боках. От така-то свитка (показує, діти розглядають).

Кінці нитки, горобейкова господиня виділила на штани. А торочки все, що залишилося з роботи на сорочки –українська сорочка шиється з білого полотна і при ношенні завжди вбирається у штани. Комірець низенький, стоячий, розріз посередині грудей, рукава широкі, на грудях і на рукавах вишито (вихователь показує українську сорочку. Діти розглядають). Ось така-то трудівниця горобейкова дружина.

Тепер пограємо в гру «Горобейко».

Хід гри.

Дівчатка беруться за руки і співають:

А в горобейка жінка маленька

Сидить на кілочку, пряде на сорочку.

Що виведе нитку – гороб'ю на свитку.

Остануться кінці – гороб'ю на штанці.

Остануться торочки – гороб'ю на сорочки. Під час співу дві крайні дівчинки піднімають руки і пропускають попід них усіх інших.

Розлилися води

Мета: збагачувати словник дітей словами і образними виразами: *броди*, «весна красна», «діти-квіти», «зозуленька кує», «соловей щебече».

Матеріал: картинка із зображенням весни.

Хід заняття.

– Діти, яка зараз пора року? Які ознаки весни ми вже бачимо? Весна – чудова пора року, яка приносить багато сонця і тепла. Весною, під час повені розливаються річки. Прилітають із теплих країв пташки. Оживає вся природа. У народі ніжно величають весну – «весна–красна». А як ще можна назвати весну? (Діти називають слова-синоніми, вихователь їм допомагає). Подивіться, як гарно зображує весну художник на цій картині (Розглядають картину, на якій зображена весна). Вихователь пропонує описати її. Діти складають невеликі розповіді за картиною.

– Спів яких пташок найбільше чути весною? (солов'я, зозулі). А як співає соловейко? (Тьох–тьох). Як можна назвати такий спів солов'я? («Соловей щебече»). А чому часто говорять, що зозуля не співає, а кує? (Ку–ку).

– З давніх-давен люди весну зустрічали, співаючи веснянки та хороводні пісні. Сьогодні я вас познайомлю з грою, яка називається «Розлилися води» (Читає текст гри).

У грі дітей порівнюють із квітами, діти-квіти. І ви теж всі гарні, наче квіти.

– Діти, а хто знає, що таке брід? Брід – це мілке місце ріки, яке зручне для переходу або для переїзду. Люди знають про ці місця і тільки там переходять річку. Коли весною розливаються річки, вони стають великими, глибокими, такими, що їх не можна перейти вброд. Тому у веснянці і співається: «Розлилися води на три броди...».

Хід гри.

Розлилися води на три броди.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке.

Ку–ку, ку–ку, ку–ку, ку–ку.

Що в першому броді зозуленька кує. Приспів:

Гей! Діти–квіти, весна красна, зілля зелененьке,

Ку–ку, ку–ку, ку–ку, ку–ку.

Що в другому броді соловей щибече. Приспів:
 Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке.
 Трьох-трюх, трюх-трюх, трюх-трюх, трюх-трюх.
 Що в третьому броді сопілонька грає. Приспів
 Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке.
 Ду-ду, ду-ду, ду-ду, ду-ду.
 Зозуленька кує, бо літечко чує. Приспів:
 Гей діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке.
 Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.
 Соловей щибече, садки розвиває. Приспів:
 Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля-зелененьке.
 Трьох-трюх, трюх-трюх, трюх-трюх, трюх-трюх.
 Сопілонька грає.
 На грання скликає. Приспів:
 Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.
 Ду-ду, ду-ду, ду-ду, ду-ду.

Подоляночка

Мета: збагатити словник дітей словами: подоляночка, молодесенька; образними виразами: «підскоч до раю», «личко як скляночка».

Матеріал: дівчинка в українському одязі.

Хід заняття.

У групову кімнату заходить дівчинка одягнена в український одяг.

– Діти, подивіться, хто до нас завітав на гостини.

Діти вітаються, розглядають дівчинку. Дівчина розповідає, що приїхала вона з Поділля і тому називається І Подоляночкою. Діти розглядають одяг дівчинки (сорочку, «нитку, намисто, стрічки, що вплетені в косу, віночок).

Подоляночка: А ви, діти, не сідайте, а до гри скоріш ставайте.

Всі діти стають у коло, Подоляночка всередині. Вихователь разом з дітьми співає, а Подоляночка виконує рухи.

Хід гри.

Дівчата роблять коло, крутяться і співають, а одна дівчина показує те, що інші співають.

Десь тут була Подоляночка,

Десь тут була молодесенька.

Тут вона впала.

До землі припала.

Личко не вмивала,

Бо води не мала.

Ой встань, ой встань, Подоляночко,

Обмий Личко, як ту скляночку.

Візьмися в боки

За свої скоки,

Підскочи до раю,

Бери дівча скраю.

Гра продовжується спочатку, коли діти обирають нову Подоляночку.

Кіт та миша

Мета: збагатити словник дітей словами: нора, мишка, золоті комори.

Матеріал: іграшкові кіт і мишка.

Хід заняття. (Метушня за дверима)

– Хто це заглядає до нас, подивіться? Це – маленька мишка. Вона дуже перелякана, хто ж її так злякав? Відгадайте малята: Хто воно – оте звірятко, Що на тигра схоже трішки Й так його бояться мишки? Що м'якенькі лапки має, Ще й поважно походжає, А як ляже мружить очі. Щось собі під ніс муркоче. Хто це? Правильно, це котик, ось і він до нас завітав (Заходить котик). Подивіться, яка в нього пухнаста шерсть (Вихователь пропонує дітям описати котика і мишку).

Хід гри.

Діти беруться за руки і стають у коло, а двоє: «кіт» – хлопець поза колом, «миша» – дівчинка в колі. Коли діти підіймають руки вгору, «миша» тікає від «кота». «Кіт» намагається проскочити за «мишею» – у цей час діти опускають руки.

А до нори мишка, до нори А до золотої комори. Мишка у нірку

– А котик за ніжку

– Ходи сюди

– А що ж то за мишка

Не втече,

А що ж то за котик

– Не дожене. Мишка у нірку. А котик за ніжку:

– Ходи сюди, ходи сюди.

Якщо «котикові» вдається спіймати «мишку», міняються ролями.

Голуб

Мета: збагачувати словник дітей лексикою: «ой голубе–і'олубонька», голубонька, ластівонька, тужиш, дзьоб, пше-ниця, чорно–біла, голубка–горлиця.

Матеріал: картинки із зображенням голуба, ластівки, пшениці.

Хід заняття.

Діти послухайте загадку:

– Швидко скрізь цей птах літає,

Безліч мушок поїдає,

За вікном гніздо будує,

Тільки в нас він не зимує (ластівка).

– Правильно, це ластівка.

– Ластівка чорно-біла

Під стріхою гніздо вила,

Над подвір'ям кружляла

І на діток споглядала.

Подивіться, діти, на картинку. Хто розповість усе, що він знає про ластівку (Діти розповідають, вихователь доповнює) Послухайте скоромовку:

У голубки-горлички

Туркотливе горличко.

Горличка туркоче, горличка воркоче.

Чому говорять, що в голуба – «туркотливе горличко». Подивіться на цю картинку (показує картинку із зображенням голуба). Хто розповість про голуба? (Вихователь допомагає). Зараз пограємо в гру «Голуб» (Вихователь читає текст гри).

Хід гри. Учасники гри стають у коло, один голуб посередині. Всі діти йдуть в один бік, а голуб у протилежний, і співають:

Летів голуб попід хмарами,

Шукаючи собі пари.

Ой голубе, голубоньку.

Візьми собі ластівоньку.

Ти голубе, чого тужиш?

Вибирай сам, кого любиш.

Ой голубе, голубоньку,

Візьми собі ластівоньку.

Летів голуб по вулиці,

Збираючи у дзьоб пшениці.

Що назбирав у дзьобки своє,

А ми собі обидва є. («Голуб» іменує всі слова пісеньки).

За цими словами всі стають по двоє, голуб бере собі пару. Правила гри:

–Той, хто залишився один, стає голубом і гра продовжується.

–Діти в колі, тримаючись за руки, йдуть вліво, а при повторенні гри – вправо.

Женчичок–бренчичок

Мета: збагатити словник словами та образними виразами: женчикок, житечко, роса, жав, лан, стерня, женчикок-бренчикок, бито-набито

Матеріал: картинка із зображенням жита, гербарій насушеного стебла.

Хід заняття. Розповідь вихователя:

Колись у давнину не було машин, які б обробляли поле, тому людям доводилося до схід сонця вставати і жати жито. Подивіться на цю картинку, тут зображено жито. Коли жито жнуть, залишається низ стебла, який називається стерня. Стерня дуже гостра, по ній не можна ходити босоніж, бо вона колеться і можна поранити ноги. Про людей, які працюють у полі, народ склав гру, яка називається «Женчикок-бренчикок». Вихователь читає слова гри. Пояснює слова.

– Діти, а як ви думаєте, чому гра називається «женчикок-бренчикок».

Хто він такий?

Хід гри.

Хор стає у два ряди.

«Вулицею» – між рядами –пробігає, пританцьовуючи, «женчик». При останніх словах приспіву він бере крайнього співака і пускає замість себе на «вулицю».

Женчикок-бренчикок вилітає, високо ніженьки підіймає.

Приспів:

Як бито, набито, ніженьку пробито.

В зеленім луку, бери собі другу!

Приспів. Приспів. Приспів.

Ой до схід сонечка женчик схопивсь, росаю чистою женчик умивсь.

Зелене житечко в полі він жав, з ранку до вечора не спочивав.

Ой по ланочку він весь день ходив, грудною гострою ніжку набив.

Хоч стерня колеться, ніжка болить, –спати не хочеться, гуляти кортить. Приспів.

Любий мій женчику, візьми мене, ніжка загоїться, біль твій пройде.

Приспів.

Мак

Мета: розвиток діалогічного мовлення. Збагачення словника дітей.

Словник: козачок, мачок, виорав, посіяв, посходив, цвіте, поспів, маківочки.

Матеріал: головка маку, хлопчик одягнений у козачка.

Хід заняття. Проведенню гри передуює бесіда про сільсько-господарську працю, у результаті якої діти дізнаються, як обробляють землю та вирощують зернові культури.

Вихователь: До нас на гостини сьогодні завітав козачок. Давайте привітаємося з ним.

Діти, а ви знаєте, хто такі козаки? Вихователь пояснює, як виникло козацтво. Розповідає, що на вільних землях козаки сіяли зернові культури: жито, пшеницю, овес, мак.

Вихователь: Що це в козачка в руках? (Якщо діти не знають, то козачок сам називає «мак». Дає можливість дітям розглянути).

Козачок прийшов до нас у гості щоб навчити вас грати в гру «мак». Давайте уявимо собі, що козачок стоїть біля поля. Йому весело, тому він співає пісеньку.

Козачок співає:

Ой на горі мак,

Під горою так.

Маки ж мої маківочки,

Золотії голівочки,

Станьте ви так,

Як на горі мак!

До нього підходить гурт дітей і вони розмовляють:

–Козачок, чи виорав мачок?

–Виорав.

–Козачок, чи посіяв мачок?

–Посіяв.

–Козачок, чи посходив мачок?

–Посходив.

–Козачок. Чи цвіте мачок?

–Цвіте.

–Козачок, чи поспів мачок?

–Поспів.

–Козачок, чи пора брать мачок?

–Пора.

Вихователь пропонує дітям пограти в гру разом із козачком. Якщо діти засвоїли зміст гри, вихователь пропонує самотійно придумувати запитання до козачка, підбирати ті, які безпосередньо стосуються праці на землі і пов'язані з ростом – розвитком рослини. Одночасно роль «козачка» пропонується й іншим дітям.

Другий варіант гри «Мак».

Хід гри. Побравшись за руки, діти стають у коло. Посередині сідає одна дівчина. Навколо неї ходять і співають:

Ой на горі мак,

Під горою так,

Маки ж мої, маківочки,

Золотії голівочки.

Станьте ви так,

Як на горі мак!

Проспівавши ще раз, запитують у дівчинки: «Козачок, чи виорав мачок?» Дівчинка відповідає: «Виорав». Тоді знову ходять навколо і співають те саме. Запитують знову: «Козачок, чи посіяв мачок?»

– «Посіяв».

Знову співають.

«Козачок, чи посходив мачок?»

– «Посходив». Співають.

«Козачок, чи цвіте мачок?»

– «Цвіте» і т. ін.

А продай, бабусю, бичка

Мета: розвивати виразність діалогічного мовлення, передавати інтонаційно діалог дієвих осіб. Вправляти в доборі якісних прикметників (*дорогий, найдорожчий, найкращий*).

Словник: бичок, половий, рябий, лисий, сірий.

Матеріали: атрибути бичків, хустка для бабусі, сумка для купця.

Хід заняття. Розігрується інсценівка, в якій беруть участь 7 дітей. Двоє дітей виконують роль «бабусі» і «купця», інші – «бичків»: половий, дорогий – пишний і гордий, рябий плохий – слабкий, хворобливий, лисий – роботящий, сірий – теж працюючий, прудкий, білий – теж любить працювати.

Купець підходить до бабусі, позаду якої стоять бички.

–Та продай, бабусю, бичка!

–Якого, якого?

–Та того бичка полового («бичок» виходить).

–Він у мене половий,

–Він у мене дорогий (показує, який він дорогий).

Цього не продам бичка.

Вихователь повинен звернути особливу увагу і на інтонацію, з якою промовляють репліки «купец» і «бабуся». У «купця» – тон прохання, у «бабусі» – м'яке, але впевнене пояснення, чому вона не продає бичка. Після того, як один раз програли гру, діти міняються ролями.

Другий варіант.

Хід гри. Цю своєрідну інсценівку грають двоє дітей: одна – за бабусю, друга – за купця.

–Та продай, бабусю, бичка! (2 р.)
–Якого? Якого?
–Та того бичка полового (2 р.).
–Він у мене половий,
– Він у мене дорогий –
Цього не продам бичка!
–Та продай, бабусю, бичка ! (2 р.)
– Якого, якого?
–Та того бичка мурого (2 р.).
–Він у мене мурий-мурий,
–Нагодує свині й кури –
– Цього не продам бичка!
–Та продай, бабусю, бичка! (2 р.)
– Якого? (2 р.)
–Та того бичка рябого (2 р.).
– Він у мене рябий-рябий,
–Він у мене плохий-плохий –
– Цього не продам!
–Та продай, бабусю, бичка! (2 р.)
–Якого? Якого?
–Та цього бичка лисого (2 р.).
– Він у мене лисий-лисий,
– Перемиє – ложки й миски –
– Цього не продам бичка!
–Та продай, бабусю, бичка! (2 р.)
– Якого? Якого?
–Та того бичка сірого (2 р.).
– Він у мене сірий-сірий,
Вимітає хату й сіни
– Цього не продам бичка!

–Та продай, бабусю бичка! (2р.)

–Якого? Якого?

– Та того бичка білого (2 р.)

– Він у мене білий-білий,

– Намолоте й перевіє –

– Цього не продам бичка!

–Та продай бабусю бичка! (2 р.)

–Якого, якого?

–Та того бичка чорного (2 р.).

–Він у мене чорний-чорний.

–Він у мене добрий-добрий.

Цього не продам бичка!

(Мурий – темно-сірий або сіро-бурий із плямами).

Панас

Мета: вчити складати репліки-відповіді на запитання.

Словник: квас, Панас. Матеріал: хустинка.

Хід заняття: Вихователь веде бесіду з групою дітей (10–12 дітей).

–Діти, ви часто граєте в гру піжмурки? Сьогодні я розповім вам, як грали в цю гру ваші бабусі та дідусі, їм не подобалося грати мовчки, тому придумували різні кумедні вислови та назвали її Панас. Послухайте.

–Панас! Панас! На чому стоїш?

– На камені.

–Що продаєш?

– Квас.

– Лови курей, та не нас!

Цими словами вони наголошували, що їх буде важко упіймати, ще важче ніж курку. А щоб було цікавіше, Панасу зав'язують очі. Давайте спробуємо зараз з вами пограти в цю гру.

Вихователь пропонує дітям самим створити діалог з Панасом. Гра повторюється декілька разів з різними варіантами реплік.

Імпровізований діалог.

– Панас! Панас! На чому стоїш?

– На пеньку.

– Що продаєш?

– Квас.

– Лови голубів, та не нас!

Варіант гри:

– Одному з дітей зав'язують хусточкою очі, ставлять його біля порога і говорять:

Панас, Панас,

Не лови нас.

На тобі коробочку груш,

Та мене не ворущ.

При цьому розбігаються. Якщо «Панас» когось піймає, міняється з ним ролями.

Кіт і миші

Мета: розвивати діалогічне мовлення, інтонаційно передавати окличні та питальні речення.

Словник: млин, копа, стіг.

Матеріали: кульки, атрибути із зображенням kota і миші.

Хід гри.

Вихователь: Діти, сьогодні я вам розповім цікаву історію:

– Жив собі лінивий кіт. І такий уже він був неповороткий, що миші сміялися з нього. От одного разу пішов кіт до комори – мишей ловити. А миші такі хитрющі! Вхопили одна одну за хвостики, передня вхопила за хвіст kota і стоять так ланцюжком (Вихователь показує іграшку, яку підготував

заздалегідь до більшої білої кулі «ланцюжком» за допомогою дроту прикріплені менші кульки – сірі). Кіт запитує:

–А багато у стозі мишей?

–Копа.

–А не бояться кота?

–Ні.

–Кіт обернеться – мишу зловить,

–А млина з'їсть.

При цьому «кіт» намагається розвернутись і спіймати одну з «мишей», що стоїть у кінці ряду, але ряд вивертається у протилежний бік, відтягуючи й кота. Якщо котові вдається спіймати «мишку», він ставить її за собою. Гра продовжується.

Гуска

Мета: розвивати вміння інтонаційно передавати діалог дієвих осіб.

Словник: копати, кип'ятити, парити.

Матеріал: атрибути гусей.

Хід заняття. Інсценізація з двох персонажів: чоловік і гуска.

Вихователь: Одного разу пішла гуска зі своїми гусенятами пасти у садок, де росте соковита зелена трава. У саду сидів чоловік і щось копав. Гуска дуже занепокоїлась і розпочала задавати чоловіку одне запитання за іншим:

–Що чоловіче копаєш?

–Ямку.

–Навіщо ямку?

–Вогонь запалити.

–Навіщо вогонь?

–Воду кип'ятити

–Навіщо воду?

–Гуси парити.

–А де тії гуси?

–У Бога за дверима, в тебе за плечима.

–Лови їх.

Вихователь: Діти, а як ви думаєте, чому чоловік відповів «У Бога за дверима, у тебе за плечима»? Цими словами він підкреслює, що якби гуси були в Бога за дверима, то їм нічого б не загрожувало (у народі ще й по-іншому кажуть: «у Бога за пазухою»), а гуси не в Бога за дверима, а в гуски за плечима, отже, їх можна спіймати.

Вихователь пропонує двом дітям придумати запитання, які гуска задавала чоловіку (При цьому ще раз повторює послідовність дії чоловіка). Двоє дітей створюють діалог, інші їм допомагають, підказують. Дітям пропонується організувати гру. Гра повторюється декілька разів, змінюючи персонажів.

Кицька

Мета: закріплювати вміння передавати діалог дієвих осіб.

Словник: млин, кицька, житечко, молоти, дукати. *Матеріал:* настільний театр: зображення кицьки та господині.

Хід гри. Вихователь за допомогою настільного театру робить невелику інсценівку: будиночок, господиня, киця. «В одному будинку жила собі господиня і була в неї маленька киця. Киця любила грати на подвір'ї, у садочку, часто бігала в лісок. Одного дня кицька довго не поверталася. Господиня захвилювалась і розпочала пошуки, та все даремно, кицьки ніде не було. Аж ось у вечері приходить кицька. Господиня запитує:

–Де ти, кицько, ходила?

–У млині сиділа.

–Що там кицько, робила?

–Житечко молола.

–Що ти, кицько, заробила?

–Шапочку дукатів.

~ Що ти, кицько, купила?

–Бубликів багато.

–З ким ти бублики поїла?

–З гостями у свято. Няв–няв».

Вихователь пропонує дітям самим проінсценувати за допомогою настільного театру. За бажанням діти грають у «кицьку» самостійно, виконуючи взяті на себе ролі без настільного театру. Пропонується створювати імпровізовані діалоги.

Редька

Мета: закріплювати навички діалогічного мовлення. Пнравлятися у вживанні наказової та окличної форм дієслова.

Словник: редька, посади, посапай, підгорни, прополи.

Матеріали: картинка із зображенням редьки та серія картинок, із зображенням процесу вирощування редьки.

Хід заняття.

Вихователь: Діти, послухайте, що я вам розповім. «Жила-була баба, дуже розумна і працююча. А сусідка її була дуже лінива. Вона нічого не робила, а лише просила все в баби. І вирішила баба привчити сусідку до праці. Одного разу приходить сусідка і просить:

–Бабо, дай редьки!

–Скопай свою редьку (Сусідка скопала).

–Бабо, дай редьки!

–Посади собі (садить).

–Бабо, дай редьки!

–Підгорни собі (Підгортає).

–Бабо, дай редьки!

–Прополи собі (Прополює).

–Бабо, дай редьки!

–Вирви собі.

Так, сусідка обробила свою грядку і виростила редьку.

Вихователь пропонує дітям самостійно відтворити завдання, які давала баба за допомогою серії картинок (прикріплюються на фланелеграф). Якщо діти правильно визначають, то поряд з'являється наступна картинка із іншими завданнями. Після цього дітям пропонується пограти в цю гру.

Ходить гарбуз

Мета: закріплення діалогічних умінь у дітей. Словник: гарбуз, диня, морквиця, біб.

Матеріал: атрибути овочів.

Хід заняття. Вихователь розповідає:

– На одному городі росло багато овочів і фруктів. Це була велика і дружна сім'я. Ось і вирішив гарбуз обійти всіх родичів, подивитись, як вони живуть та що роблять.

Гра проводиться у вигляді інсценівки, в якій беруть участь: гарбуз, диня, 3 огірочки, морквиця, 3 бурячки, бараболя, квасоля, біб. Слова ведучого спочатку виконує вихователь. Ролі овочів розподіляють між дітьми. Пояснюють, що на кожне запитання гарбуза ті, до кого звертаються, повинні відповісти: «Іще живі, ще здорові всі родичі гарбузові». А гарбуз повинен запитати: «Ой чи живі, чи здорові всі родичі гарбузові?». Старий біб відповідає не так, як інші. «Я іздержав увесь рід. Ой, ти гарбуз, ти перистий, із чим тебе будем їсти? На це гарбуз відповідає: «Миску пшона, кусок сала – ось до мене вся приправа».

Вихователь пояснює зміст слів «свояк», «господиня», «рід», «іздержав», «перистий», «приправа». Стежить, щоб діти відповідали вчасно, користувалися відповідною мімікою і жестами. Всі «овочі» своїм виглядом і поведінкою повинні підкреслювати, що вони живі і здорові. Крім того потрібно підкреслити особливості свого «овоча»: диня товста та по нажна,

огірочки маленькі і веселі тощо. Вихователь пропонує дітям за бажанням змінювати репліки, не відходячи від імісту гри.

Хід гри. Діти обирають собі назву городини, яка згадується в пісні («диня», «огірки», «буряк» тощо.), а одна з гурту стає за «гарбуза». Співаючи пісню, діти поволі виступають з гурту. Спочатку «гарбуз» підходить до «дині», а потім до «огірків», «буряків» тощо, доки не обійде всіх. Останній стовпчик співають жваво, побравшись за руки і ставши в коло, а «гарбуз» усередині пританцьовує.

Ходить гарбуз по городу,
 Питається свого роду: Двічі
 «А чи живі, чи здорові
 Всі родичі гарбузові?»
 Обізвалась жовта диня,
 Гарбузова господиня: Двічі
 «Іще живі, ще здорові Всі родичі гарбузові».
 Обізувались огірочки,
 Гарбузові сини й дочки: Двічі
 «Іще живі, ще здорові
 Всі родичі гарбузові».
 Обізувались буряки,
 Гарбузові свояки: Двічі
 «Іще живі, ще здорові
 Всі родичі гарбузові».
 Обізувалась бараболя,
 А за нею і квасоля: Двічі
 «Іще живі, ще здорові
 Всі родичі гарбузові».
 Обізувалась морковиця.
 Гарбузова сестриця:
 «Іще живі, ще здорові 1

Всі родичі гарбузові».

Двічі

Обізвався старий біб: «Я іздержав увесь рід! Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові».

«Ой ти гарбуз, ти перістий

Із чим тебе будем їсти?» Двічі

«Миску пшона, шматок сала,

От до мене вся приправа».

Дзвін

Мета: вправляти дітей в самостійному придумуванні реплік, використовуючи різні типи запитань.

Словник: попові, дякові, паламареві.

Хід заняття. Вихователь звертається до дітей.

– Діти, ви чули коли-небудь, як дзвонять дзвони? Їх дзвін чути дуже далеко. У давнину за допомогою дзвонів людям повідомляли про важливі події, які відбувалися. Сьогодні я пропоную вам пограти в гру, яка так і називається «Дзвін». Для того, щоб грати, вам потрібно стати в коло і взятися за руки. Хтось один – «дзвін», стоїть у середині. Він заплющує очі руками, підходить до дітей і запитує:

«Чиї це ворота?» Кожен повинен придумати свою відповідь на це запитання, щоб не повторюватися. Ворота можуть бути попові, дякові, паламареві, кумові, братові тощо. (Діти називають ще ва-ріанти). «Дзвін» просить, щоб його пустили, проте ніхто не пускає. Після цього «дзвін» б'ється у чиїсь ворота, пробує чи прорватися. Коли прорветься, то ті двоє, чиї ворота він прорвав, наздоганяють його. Перед тим, як прорватися, дзвін гукає: «Бий, дзвоне, бий! Хмару розбий!» Як ви думаєте, що означають слова «хмару розбий!»? (Звільни шлях).

Хід гри.

Грає десять і більше дітей. Стають у коло, тримаючись за руки, один всередині – «дзвін». Він схиляється, закриває руками обличчя і запитує:

– Чиї це ворота?

– Попові.

– А це чий?

– Паламареві.

– А це чий?

– Старостові.

– А це чий?

– Кумові.

– А це чий?

– Перепеличчині.

І коли є ще учасники, імпровізують ще щось. Дзвін підходить на якісь ворота і просить:

– Пустіть мене!

– Не пустим!

Іде до протилежного боку:

– Пустіть мене!

– Не пустим!

Підходить навхрест ще до двох–трьох воріт, і скрізь те саме.

– Не пустим!

– Бий дзвоне, бий!

Хмару розбий! – співає дзвін і з силою б'ється у ворота в усіх напрямках, поки прорветься, бо його намагаються не пустити. Проривається і тікає. Двоє, ті, де прорвався, біжать доганяти. Хто піймає, той буде «дзвоном», і гра починається спочатку.

Фарби

Мета: розвивати діалогічне мовлення; вправляти дітей у вживанні прийменників, використовуючи різні типи запитань.

Хід гри: Вихователь розповідає: У давнину діти часто збиралися на подвір'ї. Вони грали в різноманітні цікаві ігри. Серед них була гра «Фарби». Давайте спробуємо і ми в неї пограти.

Вихователь розподіляє між дітьми ролі «Діда» і «Баби». Роль «мамки» залишає собі. Дід і Баба виходять за двері, а мамка пошепки кожному визначає фарбу. Щоб інші не чули.

Коли фарби всі визначені, приходять Дід і Баба.

– Дзінь, дзінь!

– Хто прийшов?

«ДІД –

– За чим прийшов?

– За фарбою.

– За якою?

– За зеленою.

– Вибирай собі.

– Оця.

– Бери.

Бере фарбу і одводить вбік. Знову підходить.

– Дзінь, дзінь!

– Хто прийшов?

– Дід.

– По що?

– По фарбу.

– По яку?

– По червону.

– Вибирай собі.

– Оця!

– Ні. Не вгадав.

Тоді підходить Баба. Гра починається спочатку.

Вийшли в поле косарі

Мета: збагатити словник дітей словами: косарі, коса, лезо; виразом «гей, нуте, косарі». *Матеріал:* картинки із зображенням коси і косарів; довгі палички для косарів.

Хід гри.

Вихователь показує дітям картинки, пояснює слова «коса», «косарі», косити. Починають грати. Слова промовляє перший раз вихователь, а надалі всі діти. Пояснює хід гри. Косарі стають один за одним трьома або чотирма паралельними рядками по 3-4 особи в кожному, зберігаючи відстань довгої палички – «коси». Решта дітей (якщо косарів обрано не всіх) оточують дієвих осіб широким розірваним колом і починають пісню:

Вийшли в поле косарі, Косять ранком на зорі,

– Гей, нуте, косарі,

Бо не рано почали,

Так багато утяли.

Під час співу першого стовпчика косарі, поклавши палички на плечі, ходять звичайним кроком по колу –»полю» (два кроки на такт), ніби ще не дійшли до того місця, звідки почали «роботу». Наприкінці стовпчика всі беруть палички обома руками – лівою (пальцями вгору) за кінець, а правою (пальцями вниз) біля середини і тримають так, щоб лівий край був проти грудей, а правий звисав направо вниз.

До обіду покосили, Гострі коси потупили.

– Гей, нуте, косарі,

Бо не рано почали,

– Хоч не рано почали,

Так багато утяли.

З початком другого стовпчика дієві особи вдають, що косять: на кожну першу долю такту ліву ногу виставляють на крок вперед і одночасно над землею описують нижнім кінцем палички справа наліво широке замашне півколо.

На кожну другу долю такту праву ногу приставляють носком до п'яти лівої ноги, а паличку відводять широким півколом направо назад і так рухаються до кінця стовпчика.

По обіді спочивали, Потім коси поклепали,

– Гей, нуте, косарі,

Бо не рано почали,

–   Хоч не рано почали,

Так багато утяли.

На третій стовпчик косарі гострять «коси»: опускають палички одним кінцем на землю, лівою рукою беруться за верхній кінець, а тоді ритмічно водять у повітрі правою рукою від верхнього кінця направо – вбік, немов, брусом по лезу